જૈનધર્મ

અને

માંસાહાર-પરિહાર

લેખક
શાહ રતિલાલ મફાભાઈ

પ્રાપ્તિસ્થાન
શાહ ભરતકુમાર રતિલાલ
ઠે રાજેન્દ્ર ગૃહ ભંડાર
માંડલ (જિ અમદાવાદ)

હિંદી અનુવાદ માટે સહાયની જરૂર

જેમનામાં શાસનના ગૌરવની ભાવના છે, ભગવાન મહાવીર અને તેમની ભિક્ષુપરંપરા પર થયેલા માંસાહારના આરોપ અંગે દિલમાં દર્દ છે એવા થોડા-ઘણા ભાઈઓનો પણ જો સહકાર મળી રહેશે તો આનું હિંદી પ્રકાશન કરવાની તેમ જ જાણીતા જૈન–જૈનેતર પંડિતોના હાથમા એની એક એક કોપી મૂકવાની તરત જ ગોઠવણ થઈ શકશે. એ માટે સહકારની આશા રાખવામાં આવે છે.

પ્રકાશનવર્ષ :
ઈ. સ. ૧૯૬૭
વિ. સંવત ૨૦૨૩

કિંમત : અઢી રૂપિયા

પ્રકાશક :
શાહ રતિલાલ મફાભાઈ
વાયા વીરમગામ
માંડલ (જિ. અમદાવાદ)

મુદ્રક :
કાન્તિલાલ એમ. દેસાઈ,
ચંદ્રિકા પ્રિન્ટરી,
મિરજાપુર રોડ, અમદાવાદ

અર્પણ

આદરણીય સુપ્રજ્ઞ શ્રી કસ્તુરમલ બાંઠિયાજી મહોદયને

પાકી ઉમર થવા છતાં જેમની જ્ઞાનોપાસના સતત ચાલતી રહી છે, તેમ જ સમાજના વિવિધ પ્રશ્નો પર જેમની કલમ વણથોભી દોડ્યે જાય છે, એવા વયોવૃદ્ધ વિદ્યારત અનુભવી અને સૌજન્ય મૂર્તિ શ્રી કસ્તુરમલ બાંઠિયાજીની શાસનસેવાની ધગશ અને જ્ઞાનોપાસનાની ભાવનાને અંજલિરૂપે આ વિનમ્ર કૃતિ એમના કરકમળમાં સમર્પિત કરી કૃતકૃત્ય થાઉં છું

શાહ રતિલાલ મફાભાઈ

અનુક્રમણિકા

બે બોલ

સને ૧૯૫૮માં પ્રગટ થયેલું મારું 'ભગવાન મહાવીર અને માંસાહાર' નામે પુસ્તક વાંચ્યા પછી જૈન સમાજના જાણીતા ધર્મ-વિચારક, વિદ્યાવ્યાસંગી અને સમાજહિતચિંતક શ્રી કસ્તુરમલ બાંઠિયાજીનો પત્ર મળ્યો કે 'मैंने मुनि महाराज श्री न्यायविजयजी को सूचित कर दिया था कि प्रचार की दृष्टि से आपकी 'भगवान महावीर और मांसाहार' पुस्तक का हिन्दी अनुवाद मैं शीघ्र ही प्रस्तुत करूंगा। बाद में मैंने अनुवाद का काम हाथ में लिया। अनुवाद करने पर मुझे अनुभव हुआ कि हिन्दी ग्रंथ जिन लोगों में प्रचारित होगा उनमें यह अनुवाद मात्र पर्याप्त नहीं होगा। क्योंकि 'भगवान बुद्ध' पुस्तक में मांसाहार का जैनों में प्रचार आचारांग और दशवैकालिक सूत्र के पाठों से सिद्ध किया गया है, जिनकी टीकाओं में भी इसी अर्थ का समर्थन होता है, तो महावीर निरामिषाहारी रहे हों परंतु उनके साधुओं में मांसाहार आपदविरुद्ध न प्रचलित था यह कोई कहे और उपर्युक्त कथन में भगवतीसूत्र के आधार पर ऐसा ही अर्थ करने का आग्रह करे तो उनको क्या कहा जा सकता है? । आप टीकाकारों के अर्थ विपर्यास का स्पष्टीकरण यदि आवश्यक समझा हो तो सूचित करें, अन्यथा यह प्रकाशित करूं' ।

આ પત્ર વાંચીને મારા જેવા આ વિષયના અજાણ્યા માણસમાં મૂકેલા વિશ્વાસથી મને પાનો ચડ્યો, ઉત્સાહ પ્રગટ્યો અને એથી જ એમણે મૂકેલા પ્રશ્નોનું મારી અલ્પ બુદ્ધિ મુજબ સમાધાન શોધવાનો મેં કંઈક પ્રયત્ન કર્યો છે.

આ આગમનું અધ્યયન કરવાનું અને કંઈક લખવાનું મારા અંતરમાં સર્જન થયું તેની પૂર્વભૂમિકા એ છે કે ૩૦ વર્ષ પહેલાં ભગવાન મહાવીર ઉપર થતા માંસાહારના આક્ષેપથી હું ચોંકી ઊઠ્યો હતો, પણ ત્યારે મારો એવો અભ્યાસ નહોતો, લખવાનો પણ

ત્યાં સુધી ખાસ મહાવરો નહોતો, છતાં એ પ્રશ્ન હૈયાને કોર્યા કરતો હતો. તેથી ૧૦ વર્ષ પહેલાં ધર્માનંદ કૌશામ્બીજીકૃત 'ભગવાન બુદ્ધ' પુસ્તક પ્રગટ થતાં એ પ્રશ્ન ફરી ચકડોળે ચડ્યો. આ બધા સમય દરમ્યાન આ અંગે મેં જે કંઈ અભ્યાસ અને ચિંતન કર્યાં હતાં તેને આધારે તટસ્થપણે વિચાર કરતાં મને જણાયું કે આમાં ક્યાંક મોટી ભૂલ થઈ રહી છે જોકે કેટલીક જગ્યાએથી એનો પ્રતિકાર થયો હતો પણ મારા ચિત્તને એથી સંતોષ નહોતો. તેથી એક દિવસ મનોવ્યથા વ્યક્ત કરતા, ન્યાયવિશારદ, ન્યાયતીર્થ પૂ મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી મહારાજે જ મને એનો પ્રતિકાર કરવા ઉત્સાહિત કર્યો. ન મને માગધી ભાષાનું જ્ઞાન, ન સંસ્કૃતનુ ખાસ જ્ઞાન કે ન શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ. પણ એમણે મને મેં માગ્યા તે પાઠો, અનુવાદો વગેરેની મદદ આપી. એને આધારે તે વખતે હુ 'ભગવાન મહાવીર અને માંસાહાર' નામે પુસ્તક પૂ વિનોબાજીની પ્રસ્તાવના સાથે પ્રસિદ્ધ કરી શક્યો હતો, જે ત્યારે સારો આવકાર પામ્યુ હતુ.

આ પુસ્તક અંગે આચારાંગનો કંઈક અભ્યાસ થયો હતો. તેથી મારી સામે એક ચિત્ર આકાર લઈ રહ્યુ હતુ. પણ ત્યારે હું જૈનધર્મમાં માંસાહારનું વિધાન કેવી રીતે હોઈ શકે? એ પ્રશ્નને વ્યાપક રીતે સ્પર્શી શક્યો ન હતો. વળી એ મારા ગજા ઉપરવટની વાત પણ હતી. છતા જ્યારે આ બીજો પ્રશ્ન પણ હાથ પર લેવા બાઠિયાજીએ ઉપર આપેલ પત્ર દ્વારા મને ઉત્સાહિત કર્યો એથી આ લઘુ નિબંધ હું તૈયાર કરી શક્યો છું. સાથે ૨૦૦૦ વર્ષથી ગૂંચવાતી રહેલી આ કઠિન સમસ્યા હલ થઈ શકે તો કેવું સારુ એવી દિલમાં પડેલી એક અદમ્ય ઇચ્છાએ પણ મને બળ પૂરું પાડ્યું છે

જોકે આ પ્રશ્નના અનેક વાર જોરદાર જવાબો અપાયા છે. પણ એમ છતા એમા કંઈક ખૂટતુ હતુ, જેથી પંડિતોને આ વાત ગળે ઊતરે તેવી અસરકારકતા એમાથી ઉદ્‌ભવતી નહોતી કારણ કે માંસાહારનો અર્થ આપતા પાઠો, એવો જ અર્થ આપતી ટીકાઓ વગેરેનું કારણ

ગ, એની પાછળનો ભે ગો, કોને માટે ને કયા સન્જોગોમા એ બધુ લખાયુ હતુ — એ બધા કારણોનો ઇતિહાસ અંધારામા હોઈ તેમ જ આજ સુધી એનુ પર્યાપ્ત સશોધન થયુ ન હોઈ એક પ્રકારની મૂઝ વણ અને સાશ ંતા પે । થાય એવી કઈક અપૂર્ણતા એમા રહી જતી હતી એમ મને લાગ્યા કરતુ હતુ

આ કા ણે મારી જાણમા આવ્યા તે બધા તેમ જ એવા શ કાસ્પ પાઠોના અર્થો પણ મે ખૂબ કાળજીપૂર્વક વિચાર્યા છે અને તે પછી કેવળ તટસ્થ દૃષ્ટિએ પૂર્વગ્રહથી મુક્ત બની, આ અગે મને જે રહસ્ય સમજાયુ છે એ જ મે અહી જૂ ઞ્વાનો પ્રય ન કર્યો છે

પૂ ગુરુદેવ ન્યા ન્યા શ્રી ન્યાયવિજયજી મહારાજના મા । પર સ્નેહ કૃપા અને માર્ગદર્શ । સાથે જે આ ીર્વા ઊતરતા રહે છે એને પ્રતાપે જ હુ કઈક છુ એમ કહુ તો ખોટુ નથી વૃદ્ધાવસ્થા અને ના ્મ તબિયત છતાં તેઓની મને જે રીતે C આત્મ બનાવતા રહ્યુ છે તે માટે ુ કયા શબ્દોમા એમનો ઉપકાર માની શકુ ? નિ યનો એમનો સ સમાગમ એ જ મારુ પરમ ધન , મારુ પરમ સ ્ભાગ્ય છે

આ નિબધ ૪ વર્ષ પૂર્વે ખા રનો ટોવા છતા આર્થિક ઉપ ાત અન્ય કેટલાક કારણોને અ ે આ ુ ૃ ત તેની હુ ગદ જોઈ ત્યો હતો મારા આ પ્રયત્ન સબધી સદૈવ મારી મમતા દર્શાવતા મા ાથી અન્તાજ મુનિશ્રી વ નમ સવિજયજીએ પત્રો પર પત્રો લખી મને આ માટે વિશે ઉ ત્સાહિત કર્યો રિ મત આપી તેમ જ આર્થિક મ ્દો આ બ કી ગાયનગત મ રા પ્રેર્યા

આ સ્થાને એક વાતનો નિ શ કરવો ઉચિત લાગે ા પ્રશ્ન મા । મનમા ાન-દિવસ ઘોળાયા કરતો હતો અને એ માટે હુ જ ગી અધ્ય ન અને ચિંતન કરતો રહેતો હતો ત્યારે કેટલીક વાર અમુક પ્રશ્ના ખુલાસો અમુક પ્રમાણે તો જોઈ ન આપતા કોઈ શકે એવો આ ાસ મ ગ ગ ચિત્તમા કેટ ીક વાર અ ્ભ ા ો અ મ ત્યા મે તે કાળની પરિસ્થિતિનો તેમ જ શાસ્ત્રીય આધારોના

પ્રકાશમાં જ આવા ઉકેલોને સાધાર બનાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે અને દરેક બાબતના વિચાર અને નિર્ણયમાં કાળજીપૂર્વક પગલું ભર્યું છે.

જેમણે મને નિબંધ લખવામાં પ્રોત્સાહિત કર્યો એ બાંદિયાજી સાહેબનો તથા મુનિ શ્રી વલ્લભદત્તવિજયજીનો હું ખૂબ ઋણી છુ. સાથે શ્રી રવજી દેવપાળ સંપાદિત આચારાંગનો આધાર લેવા માટે એના પ્રકાશકોનો હું આભાર માનું છુ આ નિબંધમાં આપેલા સૂત્રોના ક્રમાંક તથા એવા પાઠોના અનુવાદ એ આચારાંગ પ્રમાણે જ લેવામાં આવ્યા છે. તથા 'નિશીથ એક અધ્યયન 'નો આધાર મેળવવા માટે શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયાનો પણ હુ આભારી છુ.

આ સંશોધન અંગે ઊંડા ઊતરતા મેં મારા સાનંદાશ્ચર્ય વચ્ચે જોયું કે આની પાછળ તો જૈનધર્મનો અત્યંત તેજસ્વી અને ગૌરવ-ભર્યો ઇતિહાસ છુપાયેલો છે, છતા આવો ઇતિહાસ આજ સુધી કેમ અંધારામા રહ્યો હશે એનું જ મને આશ્ચર્ય થાય છે. એથી આશા રાખુ છુ કે માંસાહારના પ્રશ્નને ગૌણ ગણી જૈનધર્મના આવા ગૌરવપ્રદ ઇતિહાસને બહાર લાવવાના આ કાર્યને સહુનો સહકાર મળી રહેશે

આ નિબંધનો હેતુ ચર્ચા–પ્રતિચર્ચા જગાડવાનો નથી, પણ મૂળ રહસ્ય શુ હતું એ જાણી સ્થિર કરવામા ઉપયોગી થઈ શકાય એ જ છે. બાકી, એ ખામી વિનાનો છે એવો મારો દાવો નથી, મેં તો ફક્ત દિશાસૂચન જ કર્યું છે. જેઓને નિબંધવાચનમાં રસ ન આવે તેઓ પ્રકરણ ૬–૭–૧૦–૧૬–૧૭–૧૮ અને ૧૯ વાચશે તોપણ તેઓ મારું મૂળભૂત દૃષ્ટિબિંદુ સમજી શકશે.

આ કાર્યમા જે મહાનુભાવોએ મને આર્થિક કે સાહિત્યિક સહાય આપી છે એમનો અહેશાન હુ ભૂલી ન શકું અને છેલ્લે પ્રકાશન વ્યવસ્થા અંગે મારી ચિંતાને પોતાની માની બધી જ જવાબદારી વિશુદ્ધ સ્નેહભાવે વહન કરનાર શ્રી રતિલાલ દીપચંદ દેસાઈનો ગાઢ સ્નેહને કારણે આભાર માનતા સંકોચ અનુભવુ છુ.

આ અંગે ચંદ્રિકા પ્રિન્ટરીનો પણ હુ આભાર માનુ છુ.

માંડલ તા ૧–૩–૬૭ **શાહ રતિલાલ મફાભાઈ**

પૂર્તિ

(પાના ૭૫ના અનુસંધાનમાં)

જી એક મુર લખે છે કે—ઈસ્વીસનના આરંભમાં પહેલા ઈરાક, શ્યામ તથા હિન્દુસ્તાનમાં જૈન શ્રમણો બૌદ્ધોની સંખ્યામાં પથરાયેલા હતા

[illegible] જે. સ્ટીવન્સન (અધ્યક્ષ રોયલ એશિયાટિક સોસાયટી) લખે છે કે—ગ્રીક લોકોએ પશ્ચિમ ભાગના જે જિમ્નોસોફીસ્ટો વિષે કહ્યું છે તે જૈન લોકો જ હતા

જર્મન ઇતિહાસલેખક વાનક્રેમર લખે છે કે—મિસરમાં જે 'સમાનિયા' સંપ્રદાય છે તે જૈન શ્રમણોનો જ અપભ્રંશ છે

વિશ્વંભરનાથ પાંડે જણાવે છે કે—ઈસુના જન્મ પહેલા જૈન ધર્મ મધ્યપૂર્વમાં ખૂબ ફેલાયેલો હતો જેણે યહુદી તથા પાછળથી ઈસાઈ અને મુસ્લિમ ધર્મ પર પ્રભાવ પાડ્યો હતો

સોપારક નામનો એક રાજદૂત યુનાન ગયો હતો તેની સાથે એક જૈનાચાર્ય પણ ગયા હતા એમણે ત્યાં જૈનધર્મનો સારો પ્રચાર કરી છેવટે એથેન્સ (ગ્રીસ)માં સમાધિમરણ પ્રાપ્ત કર્યું હતું (Indian Historical Quarterly Part II page 293)

આમ તે કાળના મુનિઓ પ્રચારની (મિશનની) એક નવી ભાવનાથી હિંદ અને હિંદ બહાર દૂર દૂર સુધી વિચરવા લાગ્યા હતા

(પાના ૯૨ના અનુસંધાનમાં)

શ્રી—માઢના ગામની આપણા પર જવાબદારી હોવા છતાં જેમના પર ગુનેગારોનું—આક્રમણખોરોનું આક્રમણ થાય ત્યારે પણ અહિંસાની દૃષ્ટિએ પોતાનું બલિદાન આપવાની વાત કરી મહાત્મા ગાંધીજીએ જગતના ઇતિહાસમાં પ્રથમ વાર જ માનવહિંસાનો ઉકેલ દીધો છે આવા એ યુગ માનવ અહિંસાવાદી હતા. તેઓ

એક ગામ પર ધાડપાડુઓનું આક્રમણ થતાં ડરના માર્યા સ્ત્રી–બાળકોને મૂકીને ભાગી ગયેલા લોકોને એમણે જણાવેલું કે કાયરતા એ હિંસાથી પણ ભયંકર છે. માટે જો તમે વીરતાપૂર્વક સશસ્ત્ર સામનો કરી હિંસા કરી હોત તો હું એને અહિંસા માની ખુશ થાત.

આવા શબ્દો સેંકડો યુગો પછી જળવાઈ રહે અને આજુબાજુના સંદર્ભો, એ પુરુષનુ જીવનકાર્ય, એમના આચારવિચારો તથા સિદ્ધાંતો છૂટી જાય તો એ પુરુષને નામે કેવો વિકૃત પ્રચાર થઈ શકે!

એટલે મૂળ પુરુષના મુખમા કોઈ પણ વાક્યો મુકાયેલા શાસ્ત્રો-માથી નીકળી આવે, પણ જ્યા સુધી એના સંદર્ભો તથા એ મૂળ પુરુષની જીવનનિષ્ઠા ન સમજાય તેમ જ એવા શબ્દો ક્યારે, ક્યા, કોને અપેક્ષીને બોલાયેલા એનો ખ્યાલ ન રહે, તો એ મૂળ પુરુષના સિદ્ધાતનું જ ખૂન કરવા બરોબર બને. માટે જ કહેવામા આવ્યુ કે यस्य नास्ति स्वयं प्रज्ञा शास्त्र तस्य करोति किम् ।

(અનુસંધાન પાનું ૧૦૭, પેરેગ્રાફ પહેલો)

પંડિતોએ મૂળ માગધી પ્રમાણે दुवे कपोयसरीरे પાઠને આધારે બે કબૂતરોના શરીર રાધ્યા છે તેનુ મારે પ્રયોજન નથી પણ તેના ઘરમાં मज्जारकडे બિલાડાએ મારેલુ परियासिए વાસી એવું कुक्कुटमंसकं કૂકડાનુ માંસ છે તે તું લઈ આવ, એવો અર્થ કર્યો છે, જ્યારે પરંપરા પ્રમાણે 'कपोय એટલે કોળુ, मज्जारकडे એટલે માર્જાર નામના વાયુની શાતિ માટે સંસ્કારિત કરેલો–ભાવના દીધેલો परियासिए દિવસો સુધી ચાલે તેવો જે कुक्कुटमंसकं બીજોરાપાક છે તે લઈ આવ' એવો અર્થ છે.

સમીક્ષા: सरीर શબ્દ દેહના અર્થમા નાન્યતર જાતિનો છે, પણ અહીં નરવાચક હોઈ પાકના અર્થમા છે. બે કબૂતરોના શરીર એટલે હાડકાં–ચામડી–પાંખ સાથે શરીર કહેવાય એ કેવી રીતે રાધી શકાય? જ્યારે

ગ્રાન કાઢીને બાકીના સર્વ અગો સાથે કોળુ રાંધી શકાય છે વળી मज्जारक નુ સસ્કૃત मज्जारहन થતુ હોઈ મજ્જાર નામના વાયુની શાતિ માટે સસ્કારિત કરેલો—ભાવના આપેલો એવો અર્થ થઈ શકે પણ हन નો અર્થ 'મારેલુ' કેવી રીતે ઘટે ? તેમ જ પડિતો એ परियासिए ના વાસી અર્થ કર્યો હોઈ રેવતી શુ એટલી બધી મૂર્ખ હશે કે એણે એ વાસી માસ ખાવા માટે રાખી લીધુ હશે ? કારણ કે કૂકડાનુ માસ તો ૬–૮ કલાકમા જ ગધાઈ ઊઠે અને સડી જતુ હોઈ ખાવા લાયક રહેતુ નથી જેથી कुक्कुटमसक નો અર્થ બીજોરાપાક હોઈ એ કેટલાક દિવસ ટકી શકે છે અને मास નો અર્થ 'ગભ ' છે જે વાગ્ભટે પોતે જ ગર્ભના અર્થમા વાપર્યો છે (જુઓ પાનુ ૫)

(પાના ૧૨૮ના અનુસધાનમા)

મુ કોશામ્બી ... ની સરળતાથી જણાવે છે કે "મે જૈન શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો નથી માસાહાર વિષે ચર્ચા ચાલી ત્યારે પ્રસિદ્ધ જૈન પડિતોએ જ તે (પાઠો) મને બતાવ્યા તેમ જ એક જૈન મુનિએ પણ તેમ જ કર્યુ (ભ બુદ્ધ પા ૨૫૧) વાચકો જોઈ શકશે કે બીજાઓએ આપેલા પાઠો તથા અર્થો પર આધાર રાખી સ્વતત્રપણે ચિતન–મનન–શાસ્ત્રાભ્યાસ કે પૂર્વાપર સબધ જોયા વિના પડિતોને હાથે કેવો ભયકર અનર્થ પેદા થઈ જાય છે!

અને આ તત્ર સચાલિત સાહિત્ય અગાઉથી વિચારી કહીએ તો, જે પ્રશ્ન ઊભો થયો છે, એ પ્રશ્નને ઊભો ગણી એક વિશાળ કોમની ધાર્મિક લાગણીને આઘાત પહોચાડવા પક્ષીય ધોરણે એ ભાગ ભજવે એ ભારત સરકારની સેન્ટ્રલ સ્ટેટ (બિનસાપ્રદાયિક રાજ્ય)ની ભાવના માટે એક કલકરૂપ વસ્તુ છે

આજના યુગની સમસ્યા હલ કરતાં

ભગવાન મહાવીરનાં ઉપદેશવચનો

(૧) જ્ઞાનદૃષ્ટિએ एगे आया (સ્થા. સૂત્ર) આત્મા એક જ છે. એથી तुमसि नाम तं चेव (આચા. શ્રુ ૧ અ ૫) જેને તું હણવાનો –પીડવાનો વિચાર કરે છે તે તુ જ છે.

(૨) માટે ज इच्छसि अप्पणतो (બૃ ક. ભાષ્ય) જે તું પોતાને માટે ચાહે છે, તે બીજાને માટે પણ ચાહ અને જે તુ નથી ચાહતો એ બીજાને માટે પણ ન ચાહ.

(૩, આથી असविभागी न हु तस्स मोक्खो (દશ વૈ) પોતાને પ્રાપ્ત વસ્તુઓનું જે સમવિભાજન નથી કરતો એને મોક્ષ જ પ્રાપ્ત થતો નથી.

(૪) गोयमा ! जो गिलाण पडियरइ म दसणेण पडिवज्जइ
હે ગૌતમ ! જે ગ્લાન–રોગીની સેવા કરે છે એ મને જ પ્રાપ્ત કરે છે

(૫) सच्च खु भयव (પ્ર. વ્યા) સત્ય એ જ પરમેશ્વર છે

(૬) सच्च लोगम्मि सारभूय વિશ્વમા સત્યનું આચરણ એ જ સારભૂત છે. (પછી ફળ ગમે તે આવે.)

(૭) नत्थि एरिसो पासो पडिवधो अत्थि सव्वजीवाण સંસારના જીવોને જકડનાર પરિગ્રહ જેવુ કોઈ બંધન નથી

(૮) રાજકીય અવ્યવસ્થામા ધર્મપાલન શકય નથી (નિ ગા. ૨૩૫૭)

(૯) जं नायगं च रट्ठस्स ह ता महामोह पकुव्वइ જે રાષ્ટ્ર પ્રત્યેની ફરજ ચૂકે છે, એ મહાપાપી છે.

(૧૦) अट्ठारसदेसीभासाणियत अद्धमागहं અર્ધમાગધી અને ૧૮ જુદી જુદી ભાષાઓના મિશ્રણવાળી અર્ધમાગધીને એ કાળની રાષ્ટ્રભાષા તરીકે ભગવાને આકાર આપ્યો હતો, જેથી રાષ્ટ્રભાષાને આવકારવી એ ધર્મ બને છે. કારણ કે એથી પ્રજાસમૂહો પાસે પાસે આવી પ્રેમવિકાસ સાધી શકે છે.

પ્રકરણ ૧ લું

વિષયારંભ

‘ જૈનધર્મ અને માંસાહાર પરિહાર ’ નામના આ બીજા નિબંધમાં પૂર્વગ્રહથી મુક્ત બની સત્યસંશોધનની દૃષ્ટિએ જ મેં આ પ્રશ્ન વિચાર્યો છે મારા પ્રથમ પુસ્તક ‘ ભગવાન મહાવીર અને માંસાહાર ’ના અનુસંધાનમાં આ નિબંધ લખાયો હોઈ એ પ્રથમ નિબંધ વિષે ઊડતી નજર નાખી જઈએ કે જેથી નવા વાચકોને આ નિબંધ સમજવામાં સરળતા પ્રાપ્ત થાય

સાંપ્રદાયિક રાગદૃષ્ટિથી હું પૂર્ણપણે મુક્ત તો ન જ હોઉં એમ માની પ્રથમ પુસ્તક શ્રી વિનોબાજી જેવા તટસ્થ અને શાસ્ત્રાભ્યાસી સંત પુરુષને પ્રાગટ્ય પ્રસંગે વાંચવા આપી એમનો અભિપ્રાય માગેલો કે જ્યારે તેઓ ભૂદાનયાત્રાને અંગે સૌરાષ્ટ્રમાંથી ગુજરાત તરફ વળી રહ્યા હતા પુસ્તક વંચાઈ ગયા બાદ એમના વિચારો જાણવા આથી હું તેમની સાથે ટેનોનથી જાગરવા સુધી ભૂદાનયાત્રામાં જોડાયો હતો જ્યાં એમની મુલાકાત થતાં આ વખતે પુસ્તક અંગે અભિપ્રાય માગતાં એમણે જણાવેલું કે —

“ ઋષિઓ માંસ ન જ ખાય તેવું તો હું માનતો નથી પણ ભગવાન મહાવીરનું જીવન તેમનો ઉપદેશ સૂક્ષ્મ અહિંસાનું પાલન તથા આત્યંતિક સત્યને ખાતર બાંધછોડ ન કરવાની એમની મનોવૃત્તિ જોતાં હું નિઃસંશયપણે માનું છું કે ભગવાન મહાવીર કદાપિ માંસાહાર

કરે જ નહી. જોકે પંડિતો સાથે હું ચર્ચામાં ઊતરવા નથી માંગતો, પણ તેમના જીવનને વિસંગત અર્થ એ કેમ બેસાડી શકતા હશે એ મારી બુદ્ધિમા જ ઊતરતું નથી. હું માનું છું કે આ શબ્દની રમતનો પ્રશ્ન નથી પણ હૈયાની સૂઝનો પ્રશ્ન છે. બાકી જો ભગવાનમાં સહેજ પણ ક્ષતિ હોત તો દુનિયાભરમાં અજોડ એવો નિરામિષાહારી જૈનસંઘ ઊભો કરવા જેટલુ એ બળ જ ન મેળવી શક્યા હોત ”

થોડી વાર અટકી ગયા બાદ ફરી એમણે જણાવ્યુ કે “ હસવા જેવી વાત તો એ છે કે જેમ ભગવાનને એકાદ શબ્દનો આધાર લઈ પંડિતોએ એમને કૂકડાનું માસ ખવડાવ્યુ છે તેમ ખ્રિસ્તીઓએ ઈશુને ‘ તીડ ’ ખવડાવ્યા છે પ્રસિદ્ધ ટીકાકાર . . . રેવરેન્ડે (નામ હું ભૂલી ગયો છું) બાઈબલ ઉપરની ટીકામા લખેલુ કે ઈશુ મધ સાથે તીડ ખાતા. આ વાચી મને થયુ કે તીડ તે કઈ ખાવાની ચીજ છે કે ઈશુ મધ સાથે એ ખાતા હશે ? આથી મે એ પાદરી સાહેબનો સંપર્ક સાધ્યો તો એમણે જણાવ્યું કે ‘ બાઈબલમાં જ જ્યા સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે ત્યાં પછી બીજા વિકલ્પને સ્થાન રહેતુ નથી ’ જોકે શબ્દને જ વળગી રહેનારા પંડિતોને આ સિવાય બીજું સૂઝે પણ નહીં. પણ મને તો આ પ્રશ્ને બેચેન બનાવ્યો. મારું હૃદય એ અર્થ સ્વીકારવા ઇનકાર કરતુ હતું. જેથી મેં જાણીતા વિદ્વાનોની જુદી જુદી ડિક્ષનેરીઓ તપાસવા માડી તો એકમાથી એ શબ્દનો અર્થ તીડ ઉપરાંત એક જાતનું ફળ (જેનું નામ હુ યાદ રાખી શકયો નથી) નીકળી આવ્યો જેની સાથે આજ પણ મધ લઈ શકાય છે.

આથી મે એ રેવરેન્ડ સાહેબનો ફરી સંપર્ક સાધ્યો અને એમને મે ફળનો અર્થ જ ઈશુ સાથે બંધબેસતો થઈ શકે એ સમજાવ્યું. એમણે પોતાની ભૂલ કબૂલ કરી એ નવો અર્થ માન્ય રાખ્યો, પણ ત્યાં સુધી તો આ ભૂલ ચાલ્યા જ કરી, એટલે વ્યક્તિના જીવનને સમજ્યા વિના તેના જીવનને વિસંગત અર્થ ઠોકી બેસાડવો એ એવા પુરુષને ભારે અન્યાય કરવા બરોબર છે, કારણ કે એથી એવી વ્યક્તિના

જીવન અને આચારનો પછી મેળ જ આથી શમતો નથી મૂળ વાત એ છે કે જેમ જેમ યુગ આગળ વધે છે તેમ તેમ ઘણા શબ્દો એવા નીકળી આવે છે કે જે નિત્ય નવા નવા અર્થો ધારણ કરતા કરતા વિકાસ પામ્યા કરે છે ને એથી લાંબા ગાળે એ પોતાનો મૂળ અર્થ જ ખોઈ બેસે છે એવી સમય જતા અમુક શબ્દનો અમુક અર્થ હતો એ પછી આપણા ધ્યાનમા જ આવતુ નથી ગાળી આજના જ થયેલા અર્થો જે એવા શબ્દોને લગાડવામા આવે તો જે સિદ્ધાન્તોની ખાતર શાસ્ત્રો રચાયા હતા, એ સિદ્ધાન્તોનુ જ ખૂન થાય ને એથી આખી સસ્કૃતિ જ તૂટી પડે એથી આજના જ બનેલા નહી પણ તે યુગના અર્થો જ — જાણુ ન હોય તો — સશોધન કરીને લગાડવા જોઈએ" આમ એમના કહેવાનો ભાવાર્થ હતો એવી આપણે એના બે-ત્રણ દાખલાઓ લઈ આ પ્રશ્નની વિશેષ સ્પષ્ટતા કરીએ

(૧) नग्ना क्षपणका 'ક્ષપણકો — જૈન મુનિઓ નગ્ન રહે છે' આવી જાતના વાક્યો બૌદ્ધ — વૈદિક ધર્મશાસ્ત્રોમા જોવા મળે છે પણ આજે નગ્ન શબ્દનુ રૂપ નાગો બની એનો અર્થ લુચ્ચો—ઠગભી થવા લાગ્યો છે એથી જે આજનો એવો અર્થ થવા લાગેલો 'લુચ્ચો ઠગભી' શબ્દ ક્ષપણકોને લગાડીએ તો કેવો ભયકર અર્થ પેદા થાય?

(૨) અશોકના શિલાલેખોમા 'અન્ય પાખડો (ધર્મસપ્રદાયોને) જે માન આપે છે એ પોતાના પાખડને ઉન્નત બનાવે છે' એવા શબ્દો લખાયેલા છે, પણ આજે પાખડનો અર્થ પાખડ અર્થાત્ ઠગપિંડીભર્યો માર્ગનો થવા લાગ્યો છે એવી પાખડ (ધર્મ-સપ્રદાય)ને બદલે પાખડનો (ઠગાઈનો) અર્થ લગાડવામા આવે તો એ જ અર્થ થાય છે કે જે બીજાની લુચ્ચાઈને માન આપે છે (નમાવે છે) એની લુચ્ચાઈ વિશેષ માતૃને છે (ઉન્નત થાય છે) આમ જો નવો અર્થ કરવામા આવે તો અશોકનુ સ્યું માગ્યુ જ ચૂકમા મળે

(૪) મૂળ પુરુષ પોતાની જીવનનિષ્ઠા–સિદ્ધાંત પર અત્યંત આગ્રહી હોય છે અને તો જ એના મૂળ ઊંડા જઈ શકે છે. બાકી જો એ પોતે જ ચૂકે તો એવો પોલો સિદ્ધાત ઊંડા મૂળ નાખી શકતો નથી.

(૫) ભગવતીજી સૂત્ર શતક ૮, ઉ. ૫.માં ભગવાન પોતાના શિષ્યોને જણાવે છે કે "આજીવકો વડ, બોર, ડૂંગળી, લસણ તથા કંદમૂળ જેવી ચીજો ખાતા નથી તેમ જ મદ્ય–માંસ–સુરા વગેરેનો પણ સ્પર્શ કરતા નથી. તો શ્રમણ નિર્ગ્રંથોએ તો એથી પણ વિશેષ જાગ્રત રહેવુ જોઈએ." અને પછી કાચું પાણી તથા ધાન્યના બીજ વગેરે વાપરવા માટે એ જ આજીવકોની ભગવાન આકરી ટીકા કરે છે.

આમ જૈન–બૌદ્ધ બન્ને શાસ્ત્રપુરાવાઓથી પાકો નિરામિષાહારી ગોશાલક આર્દ્રકુમાર સાથેની ચર્ચામા ભગવાનની કડક ટીકા કરે છે પણ માસાહાર માટે એક શબ્દનો પણ આક્ષેપ મૂકી શકતો નથી. બાકી જો એવું જ હોત તો ગોશાલક એ ગુરુ અને શિષ્ય બન્નેને ઉધડા લીધા વિના રહેત ખરો?

(૬) તેવી જ રીતે વૈદિક–બૌદ્ધ શાસ્ત્રોમાથી પણ માસાહારના આક્ષેપનુ એક પણ વાક્ય શોધ્યું જડતું નથી.

(૭) ઊલટુ દેવદત્ત ભગવાન બુદ્ધ પાસે અન્ય શ્રમણોની જેમ માસાહાર ત્યાગની આજ્ઞા ઉમેરાવા માગે છે. જોકે બુદ્ધ એનો ઇનકાર કરે છે પણ એથી જણાય છે કે જૈન શ્રમણ પરપરા માસાહારના દોષથી પૂર્ણપણે મુક્ત હતી.

(૮) એટલું જ નહિ ખુદ ભગવાન બુદ્ધ (દીર્ઘનિકાય સૂત્ર–૨) સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે શ્રમણ પરંપરા માસ મદિરાનુ સેવન કરતી નથી. પંડિતોએ આ શ્રમણપરપરા ભગવાન પાર્શ્વનાથની હતી એ સિદ્ધ કર્યું છે. મહાવીરે વળી બ્રહ્મચર્ય અને પ્રતિક્રમણનો નવો આચાર ઉમેરી એ પરપરાને વધારે વિશુદ્ધ અને કડક બનાવી છે. (વાચો दर्शन और चितन પા. ૧૯૬ લે પ્રજ્ઞાચક્ષુ પં. સુખલાલજી) એથી મહાવીર માટે આવો આક્ષેપ મિથ્યા ઠરે છે.

(૯) મૂળ આગમોમાં તો અનેક સ્થળે માંસાહારને નરકનું કારણ જણાવ્યું છે (ઠાણાંગ સૂત્રના ૪થા સ્થાનમાં તેમ જ સૂત્રકૃતાંગના બીજા શ્રુત સ્કંધના ૬ઠ્ઠા અધ્યયનમાં આવા વાક્યો જોઈ લેવા) એ જ સિદ્ધાંતના પ્રદાતા સાથે માંસાહાર જોડવો એ કેવી રીતે ઘટે!

(૧૦) આથી કેવળ સૂઝતા આહારનો પ્રશ્ન રજૂ કરતા પંડિતોને હું નમ્ર ભાવે ભગવતીજી શતક ૧૮, ઉદ્દે-૧૦ માં આપેલો ભગવાન મહાવીર અને સોમિલ બ્રાહ્મણ વચ્ચેનો સંવાદ ફરી ધ્યાનપૂર્વક વાંચી જવાની ભલામણ કરું છું એમાં ભગવાન સ્પષ્ટતા માગે છે કે, "હે સોમિલ! સરિસવય શબ્દના બે અર્થ છે મિત્ર અને સરસવ મિત્ર અર્થમાં સરિસવય શ્રમણ નિર્ગ્રંથો અભક્ષ્ય કે ત્યાજ્ય છે પરંતુ ધાન્ય સરિસવ જો નિર્જીવ થયેલા હોય નિર્દોષ હોય તથા ભિક્ષા નિયમ પ્રમાણે યાચનાથી પ્રાપ્ત થયેલા હોય તો તે ભક્ષ્ય છે"

એ- વિદ્વાન પંડિત પણ આ જ પ્રમાણે લખ્યું છે કે, "હે સોમિલ! માસનો અર્થ જો 'માસ' થતો હોય તો તે અમારે અભક્ષ્ય છે પણ એનો અર્થ જો અડદ થતો હોય અને તે ભિક્ષા-નિયમ પ્રમાણે પ્રાપ્ત હોય તો તે ભક્ષ્ય છે

ભગવાને એ કાળની ભાષાને કારણે બન્ને જાતના અર્થો થતા હોઈ આવી સ્પષ્ટતા કરી લેવાની ચોખ્ખી અને ચટ વાત કરી છે એથી પછી નથી પ્રશ્ન રહેતો કેવળ એક શબ્દને કારણે માંસાહાર અર્થ લેવાનો કે નથી પ્રશ્ન રહેતો સૂઝતા આહારને નામે માંસાહાર કરવાનો આ અંગે निशीथ एक अध्ययन मा પંડિત દલસુખભાઈ માલવણિયાએ રજૂ કરેલું દૃષ્ટિબિંદુ પણ ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે માલવણિયાજી લખે છે કે और खास ध्यान देने की बात यह है कि यह ऐसी कोइ भी वस्तु आहारमें नही ले सकता, जो सजीव हो या सजीव से सम्बन्धित हो। इतना ही नही, किन्तु भिक्षाटन करते समय यदि संयमी

से या देते समय दाता से किसीको किसी प्रकारका कष्ट हो, जीव हिंसाकी सभावना हो तो वह भिक्षा भी स्वीकरणीय नहीं है। इत्यादि मुख्य नियमोंको लक्ष्य में रखकर जो उपनियम बने, उनकी लम्बी सूचियाँ शास्त्रो मे है (दश वैका अ ५) પાનું ૫૮.

પણ પંડિતો કહેશે કે ભગવાન સાથે માસાહાર ઘટતો નથી પણ જ્યાં શાસ્ત્રના ચોખ્ખા શબ્દો છે, વળી એનુ સમર્થન કરનારી દસ્તાવેજી પુરાવાઓ જેવી કોઈ કોઈ પૂર્વાચાર્યોની ટીકાઓ પણ છે ત્યા પછી કેવળ વનસ્પતિ અર્થનો જ આગ્રહ શા માટે ?

એમનો પ્રશ્ન તો સયુક્તિક છે. પણ જેમ ઈશુ સંબધમા થયું છે તેવું જ આમાં પણ થયું છે. એમ છતાય લખાણના શબ્દો કરતાં પ્રત્યક્ષ પુરાવો જ સગીન ગણાય અને તે છે વહેતી આવેલી વિશુદ્ધ અને અવિચ્છિન્ન પરપરા. સમગ્ર વિશ્વમા માંસાહાર અમારે સંપૂર્ણ-પણે વર્જ્ય છે એવો જૈનધર્મ સિવાય એક પણ ધર્મ છાતી ઠોકીને કહી શકે તેમ છે ? બાકી જો મૂળમા જ દોષ હોત તો આવુ મહાવૃક્ષ નિર્માણ જ ન થઈ શક્યું હોત બાકી કેટલીક વાર લખાણના શબ્દો પણ ખોટા ઠરે છે અને ઊલટી જ વાત સાચી ઠરે છે.

જોકે એક શબ્દને કારણે ભગવાન પર આરોપ મૂકવામાં આવ્યો છે પણ એવા શબ્દોનુ મૂળ શુ ? શા માટે એવા શબ્દો વપરાયા તેમ જ પાછળથી એને કેમ બદલવામા નહી આવ્યા હોય વગેરે બાબતો અગે મેં ખૂબ જ સ્પષ્ટતાથી 'ભગવાન મહાવીર અને માસાહાર' પુસ્તકમા ખુલાસા આપ્યા છે. સાથે એ પણ જણાવ્યુ છે કે એવા શબ્દો તો ભાષાશાસ્ત્ર અને શબ્દશાસ્ત્રના ઇતિહાસ પર એક નવો પ્રકાશ પાથરે છે અને તેથી આગમોની ઊલટી પ્રાચીનતા સિદ્ધ થાય છે આમ એ શબ્દશાસ્ત્રનો અને એના અર્થનો ઇતિહાસ હોવાને કારણે એ સશોધનનો વિષય બનવો જોઈતો હતો પણ એને બદલે રૂઢ થયેલા આજના અર્થો એને લાગુ પાડી પંડિતોએ આ પ્રશ્નને ઊલટો વધુ ગૂચવી નાખ્યો છે અને આ કઈ કોરી કલ્પનાનો વિષય

ની કે બારમા સૈકા સુધી પણ એવા શબ્દો વપરાતા રહ્યા છે કારણ કે વનસ્પત્યાહાર તેમ જ માંસાહાર માટે લગભગ એક જ જાતના શબ્દો વપરાતા હોઈ ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો પ્રશ્ન આવ્યા બાદ જ એવા શબ્દોને એક યા બીજા વર્ગમાં સ્થિર કરવાનું કાર્ય શરૂ થયું હતું. પણ શબ્દો એક ક્ષણમાં બદલી શકાતા નથી જેથી આ પ્રક્રિયા ખૂબ લાંબા સમય સુધી ચાલતી રહી હતી અને આ કારણે જ ખુદ હેમચંદ્રાચાર્યે પણ ફળ પક્વાન્ન માટે आमिष શબ્દ વાપર્યો છે (વાંચો યોગશાસ્ત્ર પ્રકાશ ૩, શ્લોક ૧૨૨-૨૩) જે શબ્દ આજે પૂર્ણ રૂપે માંસ અર્થમાં જ રૂઢ થઈ સ્થિર બની ગયો છે.

આ બધી દૃષ્ટિએ વિચારતા ભગવાન મહાવીર વિષે બીજો વિકલ્પ જ ન સંભવે તો પછી પ્રશ્ન એ ઊઠે છે કે ભગવતીજીના આ પાઠનો અર્થ પાછળથી કોઈ કોઈ આચાર્યોએ માંસપરક અર્થ કરવા તરફ કેમ વળ્યા હશે? તેમ જ એવા શબ્દો પાછળથી થયેલા યુગપ્રધાનોએ માન્ય પણ કેમ રાખ્યા હશે? એ જ પ્રકારે આચારાંગમાં તથા એની ટીકાઓમાં પણ માંસાહાર અર્થનો સ્વીકાર—અને અપવાદે પણ—કેમ થયો હશે?

આ પ્રશ્નોના ઉત્તરો આપવામાંથી જ આ પુસ્તકનું નિર્માણ થયું છે જેની આપણે હવે એની વિસ્તારથી ચર્ચા કરશું પણ એ પહેલાં એક વાત જણાવી દઉં કે વચમાં એક કાળ એવો આવ્યો કે જ્યારે પઠનપાઠન બંધ થઈ ગયું, જ્ઞાન શીર્ણવિશીર્ણ બની ગયું તથા ગ્રંથો પણ નષ્ટ થયા હતા. આમ જે હતું તે બધું અસ્તવ્યસ્ત થઈ ગયું હતું જેથી શબ્દો તો રહ્યા પણ એના અર્થો તથા ઇતિહાસ સમય જતા ભૂલાતા લાગ્યા હતા.

પણ એમ છતાં ટીકાઓના પ્રયોગ તથા આક્ષેપોની ઝડીઓ સહન કરીને પણ એ કાળના પૂર્વાચાર્યોએ એ શબ્દો તથા પાઠો સુરક્ષિત રાખ્યા છે એ આશાથી કે એમાંથી કદાચ નવસંશોધનના

દ્વાર ખુલ્લા થતા મૂળ રહસ્ય તથા એના ઇતિહાસ પર એક દિવસ જરૂર પ્રકાશ પડશે. પણ આપેક્ષોના ભયે ન એમણે એવા પાઠો નષ્ટ કર્યા કે ન એમાં પરિવર્તન કર્યું એથી એ ખરેખર માનને પાત્ર ઠરે છે.

આટલી પ્રાથમિક ભૂમિકા રજૂ કરી શાસ્ત્રોમા આવા પાઠો ક્યાં છે, કેટલા છે, શા માટે છે, એનો મૂળ અર્થ શો હતો, શા માટે એની રચના થઈ એ બધા પ્રશ્નો વિષે આપણે હવે ચર્ચા કરશું.

જોકે પરંપરાએ તો એવા પાઠોના અર્થો વનસ્પતિવાચક જ આપ્યા છે આમ છતાં પંડિતોએ એવા શંકાશીલ પાઠોના જે માંસપરક અર્થો કર્યા છે એ અર્થ પ્રમાણે જ આપણે એ પાઠો વિચારીએ અને એમાથી માસાહારનું વિધાન નીકળે છે કે નહી એ પણ તપાસીએ.

પ્રકરણ ૨ જુ

શાકાસ્પદ પાઠો

મૂળ જૈન શાસ્ત્રો જે આગમો અથવા દ્વાદશાગી કહેવાય છે તે આ પ્રમાણે છે

૧ આચારાગ	૫ ભગવતી સૂત્ર	૯ અનુત્તરોપપાતિક
૨ સૂત્રકૃતાગ	૬ જ્ઞાતા ધર્મ કથા	૧૦ પ્રશ્ન વ્યાકરણ
૩ સ્થાનાગ	૭ ઉપાસક દશા	૧૧ વિપાક સૂત્ર
૪ સમવાયાગ	૮ અતકૃત દશા	૧૨ દષ્ટિવાદ

આમા ૧૨મુ દષ્ટિવા વિચ્છે ગયુ છે બાકીના ૧૧ આગમો આજે પ્રસિદ્ધ છે, જેના રચયિતા ભગવાનની પ્રથમ પાટે આવેના ગણધર સુધર્માસ્વામી છે

આ આગમોમાથી તથા પાછળના દશવૈકાલિક જેવા શાસ્ત્રોમાથી —આચારાગમા ૭, દશવૈકાલિકમા ૧, ભગવતીજીમા ૧, સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિમા ૧, અને કલ્પસૂત્રમા ૧ મળી આના પાઠો ૧૧ જેટલા છે આમા દશવૈકાલિક, સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ તથા કલ્પસૂત્ર પાછળના આચાર્યોની રચના છે અને આચારાગનો દ્વિતીય શ્રુતસ્કધ જેમા આવા —૭ પાઠો છે એ પણ પછીના સ્થવિરોની રચના છે એટલે મૂળ આગમોમા ફક્ત આવો એક જ પાઠ છે જે ભગવતી સૂત્રમા આવેલો છે એ વિષે 'ભગવાન મહાવીર—માસાહાર'મા આપણે વિસ્તારથી સ્પષ્ટ કરી ગયા છીએ

વધારે દુ:ખદાયક અને આશ્ચર્યકારક વાત તો એ છે કે આચારાંગનો પૂર્વાર્ધ જે ખુદ સુધર્માસ્વામીની રચના છે એના ૭મા 'મહાપરિજ્ઞા' નામના અધ્યયનના ૭ ઉદ્દેશા વિચ્છેદ ગયા છે એમાના ત્રીજા ઉદ્દેશામા આમિષ (પ્રાણીજ માસ) ભક્ષણ ત્યાગ વિષે મુનિઓને આપેલો ઉપદેશ તથા તેના ત્યાગની સ્પષ્ટ આજ્ઞાઓ હતી એવી નોધ શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીએ પોતે આચારાગ પર કરેલી નિર્યુક્તિમાં લીધી છે, એટલું જ નહી, કયા કયા ઉદ્દેશામા કયા કયા અધિકાર હતા એનુ પણ વર્ણન કર્યું છે એમના જણાવ્યા મુજબ ત્રીજા ઉદ્દેશામાં ક્ષુલ્લક પરિણામ ન રાખવા, આમિષ (માસ) ભક્ષણ ન કરવુ, ઝાડા પેશાબની વિધિ, વસ્ત્રો ધોવા–રંગવાની રીતોનો ત્યાગ, મૈથુન વગેરેનો ત્યાગ, હસ્તકર્મનો ત્યાગ, સ્ત્રી સાથે પરિચય ન રાખવો, શરીરની પરિકર્મણા (આળ પપાળ) ન કરવી વગેરે અધિકારો હતા. જો એ બધા પાઠો બચ્યા હોત તો કદાચ આ પ્રશ્ન જ ઊભો ન થાત આટલુ કહીને આપણે એ પાઠો જોઈએ. પણ તેમા આપણે પ્રથમ માંસપરક અર્થ કરનારા પંડિતોનું દૃષ્ટિબિંદુ તપાસીએ તેમ જ સાથે સાથે પરંપરાએ વહેતા આવેલા વનસ્પતિપરક અર્થોની યોગ્યતા–અયોગ્યતાનો પણ વિચાર કરતા જઈએ.

પાઠ ૧ લો–પ્રથમ આપણે 'દશવૈકાલિક'મા આવેલો પાઠ જોઈએ જ્યા ફળનો અધિકાર ચાલે છે ત્યાં વચમા આ અડધો શ્લોક આવેલો છે, જે આ પ્રમાણે છે

वहु अट्ठिय पुग्गलं, अणिमिस वा वहु कंटय

अत्यिय तिंदुय विल्ल, उच्छु खंड व सिंवलि ॥ (દશ. વૈ અ ૫. ગા. ૭૩) આપ્ટે સંસ્કૃત કોશ પ્રમાણે वा નો અર્થ इव પણ થાય છે. એટલે બહુ હાડકાવાળા માસ–મચ્છીની જેમ છોડવાનું ઘણુ હોય એવા ફળો ન લેવા. એવો પણ એક અર્થ કરવામાં આવે છે. પણ પંડિતોના અર્થ પ્રમાણે વિચારીએ.

પંડિતોનો અર્થ—બહુ હાડકાંવાળું માંસ અને બહુ કાંટાવાળી માછલી તેદુક રોગડી, બોર, શામલિ વગેરે જેમાં ખાવાનું થોડું અને ફેંકવાનું વધુ હોય છે એ મારે ન ખપે એમ કહીને મુનિ એ ન વહોરે

પરંપરાગત અર્થ—બહુ ઠળિયાવાળો ગર્ભ અને બહુ કાંટા—ભાગવાળી વનસ્પતિ, તેદુક ગોરડી, બોર, શામલિ વગેરે જેમાં ખાવાનું થોડું અને ફેંકવાનું વધુ હોય છે એ મારે ન ખપે એમ કહીને મુનિ એ ન વહોરે

સમીક્ષા—બહુ હાડકાંવાળું માંસ કે બહુ કાંટાવાળી માછલી એ અર્થ લઈએ તો એ જ અર્થ નીકળે કે બહુ હાડકાંવાળું માંસ કે બહુ કાંટાવાળી માછલી ન લઈ શકાય પણ થોડાં હાડકાંવાળું માંસ કે થોડા કાંટાવાળી માછલી લઈ શકાય, કારણ કે જેમાંથી ઘણો ભાગ ફેંકી દેવો પડે છે એવી ગોરડી—સીતાફળ જેવી ચીજો કરતાં એ વધુ નિર્દોષ ઠરે છે વધુ ઓછું ફેંકી દેવાના પ્રશ્ન પર જ આ પાઠનો હેતુ હોઈ એ જ અર્થ ધ્વનિત થાય છે કે અલ્પ હાડકાં-કાંટાવાળી માંસ-માછલી કરતાં ગોરડી—સીતાફળમાં વધુ પાપ છે, કારણ કે એમાંથી ઘણો ભાગ ફેંકી દેવો પડે છે

ખાનપાનના આચાર પરત્વે આ હેતુ સિદ્ધ શાસ્ત્ર બને છે? મને લાગે છે કે દુનિયાના ઇતિહાસમાં આની વિચારસરણીનો ક્યાંય જોટો નહીં મળે આ કાળે અહિંસા ધર્મની અને એવો અર્થ શોધનારી આપણી બુદ્ધિની—બન્નેની ઠેકડી થઈ રહી છે એમ મને લાગે છે

મૂળ વાત તો એ છે કે જ્યાં મૂળમાં અર્થ જ ખોટો લેવાયો હોય ત્યાં પછી તેને હમે એવો જ અર્થ નીકળેને?

માટે બહુ અટ્ઠિય મસ્સ પામચ્છ પાનો અર્થ બહુ ઠળિયાવાળો ફળનો ગર્ભ અને કાંટાવાળી વનસ્પતિ જ થઈ શકે છે, અને તેથી ઓછા ઠળિયાવાળી ચીજ કરતાં શેરડી—સીતાફળમાં વધારે ભાગ ફેંકી

દેવાનો હોઈ એ વધારે દોષયુક્ત છે, એ અર્થ જ બરાબર સુસંગત થઈ શકે છે. જે સહેજે સમજાય તેવી વાત છે વળી જ્યા ફળનો અધિકાર ચાલે છે ત્યા વચમા માંસાહારની વાત ઘટતી પણ નથી જો શાસ્ત્રકારનો હેતુ માંસ માટે હતો તો તે માટે જુદું અધ્યયન હોવું જોઈતુ હતું.

આ પ્રશ્ન બીજી રીતે પણ એક વિચાર માગે છે 'ઘણું છાડવાનું અને થોડું ખાવાનું હોય તે ચીજ મુનિએ લેવી નહી' એમ શા માટે કહેવામા આવ્યું છે? એની પાછળ જૈનધર્મની એક વિશિષ્ટ આચાર-પદ્ધતિના પાલનનો પ્રશ્ન રહેલો છે. જૈનધર્મ સૂક્ષ્મ અહિંસા પાલનનો ધર્મ હોઈ ગૌચરીમા આવેલી કોઈ પણ ચીજ ફેંકી દેવાની શાસ્ત્ર સખત મના કરે છે, કારણ કે એથી કીડી-મકોડી જેવા અથવા તેથી પણ સૂક્ષ્મ જંતુઓ એના સ્વાદથી ખેચાઈ આવે ને કોઈના પગ તળે દબાઈ કચડાઈ મરે તો એથી એ હિંસાનો ભાગીદાર એ ચીજ ફેંકી દેનારો મુનિ ગણાય છે, માટે શાસ્ત્રની અજ્ઞા છે કે ફેંકી દેવા જેવી ચીજ વહોરવી નહી અને વહોર્યા પછી છાડવી નહી. આજે પણ જૈનમુનિઓને એ આચાર પ્રમાણે દાળ-શાકમા ક્યારેક કોકમ, આખું મરચુ કે એવી કોઈ ચીજ આવી જાય છે તો તે ખાઈ જવી પડે છે, શરીરને હાનિ-કારક યા ન ખાઈ શકાય એવી કોઈ ચીજ આવી ગઈ હોય તો તે અપવાદ તરીકે ન ખાવાની છૂટ મળે છે. ત્રિસ્તુતિકવાળા શ્રી રાજેન્દ્ર-સુરિ મહારાજ તો એવી ચીજો પણ ખાઈ જવાનો આગ્રહ રાખતા. અને કોઈ નિર્બળ બનતુ તો એને ઘર ભેગો જ કરી દેતા. મતલબમા કે કોઈ ચીજ પરઠવવી ન પડે એ માટે એ બહુ જાગ્રત રહેતા.

આમ છતાં ન ખાઈ શકાય એવી ચીજો જીવજંતુ રહિત જમીન જોઈ એને વાળી-પ્રમાર્જી-તપાસી એમા પરઠવવી પડે છે કે જેથી કોઈ પણ જીવજંતુની એથી હિંસા ન થાય એથી જ્યા આવી સૂક્ષ્મ અહિંસાના પાલનનો પ્રશ્ન હોય ત્યા હિંસાના કારણભૂત માંસાહાર કદીયે કલ્પે ખરો!

આ માટે આચારાંગ–દ્વિ શ્રુતસ્કંધ ચૂલિકા ૧ ઉ ૧૦મા કહ્યું છે કે

से भिक्खू वा जाव समाणे

सव्वं भुंजे न छड्डए (सू ६२०)

અર્થ જે મુનિ કોઈ પણ ભોજન લઈ આવ્યા હોય તેમાનું સારું સારું ખાઈ નરસું નરસું પરઠવી આવે તો તે દોષપાત્ર છે માટે તેમ ન કરવું કિન્તુ સારું–નરસું સર્વ કંઈ ખાઈ જવું–છાંડવું નહીં

આમ કોઈ પણ ચીજ ન છાંડવા કે ન ખાવા લાયક ફેંકી દેવા પાછળ આ વચનોનું પાલન કરવાનો ઉદ્દેશ જો સમજાય તો શંકાસ્પદનો આ પાઠ વનસ્પતિ અર્થ જ સિદ્ધ કરે છે એ સહેજે જ ધ્યાનમાં આવે

આ પ્રશ્ન એક બીજી રીતે વિચારતા પણ સમજાય છે કે જો આપણે बहुअट्ठिय નો અર્થ ઘણા હાડકાંવાળું માંસ કરીએ તો પરઠવવાનો પ્રશ્ન ઊભો થાય તેમ જ अल्पअट्ठिय ઓછા હાડકાંવાળું માંસ ગણીએ તોપણ એથી પરઠવવું તો પડે જ કારણ કે હાડકાં કે કાંટા ભલે પછી એ ઓછી સંખ્યામાં હોય તોપણ ખાઈ શકાતા નથી એટલે बहुअट्ठिय હોય કે अल्प अट्ठिय હોય–બન્ને સરખું જ છે છતાં શાસ્ત્રકાર बहु બહુ પર ભાર મૂકે છે એથી ઘણા ઠળિયાવાળો ગર્ભ જ ધરી શકાય કારણ કે ઘણા ઠળિયાવાળો ખોરાક તો ત્યજવો જ પડે પણ ઓછા ઠળિયા આવી ગયા હોય તો તે ખાઈ શકાય છે–ફક્ત તે સચિત ન હોવા જોઈએ અને એ રીતે પરઠવવાના દોષમાંથી બચી જવાય છે, જ્યારે હાડકાં કે કાંટા વધુ હોય કે ઓછા હોય પરઠવવા જ પડે છે

આથી ન ખાવાની કે તેને ત્યાંસુધી ન પરઠવવાની શાસ્ત્રાજ્ઞા કોઈ અહીં માંસ–મચ્છી અર્થ બેસતો જ નથી એથી એનો ઠળિયાવાળો ગર્ભ કે કાંટાવાળી યા છાલવાળી વનસ્પતિ એવો જ અર્થ ધરી શકે છે

પાઠ ૨ જો—सति तत्थे गति यस्स भिक्खुस्स......... .....
तेल्लं वा, महुं वा, मज्जं वा, मंसं वा....... ....
.. .. आहारं आहारेज्जा ।

(આચા દ્વિ શ્રૂ, ચૂ ૧૦, ઉ ૪, સૂ ૫૬૫)

અર્થ : કોઈ ગામમાં મુનિના સગાવહાલાં રહેતાં હોય તેવા ગામમા જો તે મુનિ એવો વિચાર કરે કે ‘ હુ એક વાર બધાથી પહેલાં મારા સગાઓમા ભિક્ષાર્થે જઈશ અને ત્યા મને દૂધ, દહીં, માખણુ, ઘી, મદ્ય, માંસ, બુંદી કે શીખંડ મળશે તો હું સર્વથી પહેલા ખાઈ પાત્રો સાફ કરી પછી બીજા મુનિઓ સાથે ભિક્ષાર્થે જઈશ તો તે મુનિ દોષપાત્ર છે. માટે મુનિએ એમ ન ઇચ્છવું. પણુ બીજા મુનિઓ સાથે સમયસર જુદા જુદા કુળોમા ભિક્ષા નિમિત્તે જઈ ફરી ભાગમાં મળેલો આહાર લઈ વાપરવો.

સમીક્ષા : આ પાઠમાં ક્યાંય માસાહાર કરવાનું વિધાન નથી અને મુનિ બિચારો ગયો પણુ નથી પણુ એમ છતાં અરભકાળની ક્રાંતિનો યુગ હોઈ નિર્બળ મનના માનવીને એવા સ્વાર્થભર્યા વિચારો આવી ન જાય. માટે એવાઓને ઉદ્દેશીને શાસ્ત્રકાર આવી સ્વાર્થવૃત્તિ તજવાની આજ્ઞા કરે છે. શાસ્ત્રકારનો તો એટલો જ હેતુ છે કે ભિક્ષુએ ખાનપાનની બાબતમાં સ્વાદલાલસાને કારણે સ્વાર્થી ન બનવું. પણુ કોઈ કોઈ પંડિતો એવો અર્થ કાઢે છે કે એણે એકલાએ મદ્ય-માસ-સુરા જેવી ચીજો ન વાપરવી, પણુ સહુની સાથે ભાગમાં મળેલો તેવો આહાર વાપરવો.

એક વ્યક્તિ નિર્બળ બને તેથી બીજાઓએ પણુ નિર્બળ બનવું એ તો કોઈ વિચિત્ર કલ્પના જ કહેવાય. ઊલટુ અન્ય મુનિઓ સાથે એ ભિક્ષાચરીએ જાય તો તે સ્વાર્થભર્યા આહાર દોષમાથી બચી જાય એમ એમણે કહેવું જોઈતું હતું શાસ્ત્રકાર પણુ એટલા ખાતર જ જુદાં જુદાં કુળોમા ભિક્ષાએ જવાની આજ્ઞા કરે છે કે જેથી સગાંવહાલાં-ઓ દ્વારા મળતી એવી ચીજોની લાલચમાથી એ બચી જાય. પૂર્વગત

અભ્યાસને લીધે કોઈ ભિક્ષુ એવી સ્વાદાનાસામાં ન ફસાય એટલા ખાતર જ એને જાગ્રત રાખવાનો આ પાઠનો ઉદ્દેશ છે, જાણે કે એ કાળમાં સત્ત્વમદ્ય માંસનો પ્રચાર હોઈ વધુ તો એવા ફળ બીમાંથી જ આવેલા હતા અને હજુ એમણે એની ધર્મસ્થિરતા પ્રાપ્ત કરી ન પણ હોય

આ પાઠમાં એ. એ પણ સૂચી છે કે ખાવાની લાલસાનો ત્યાગ કરવાનો છે એટલે શાસ્ત્ર કે તો આવી કેટલીક વસ્તુઓ ગણાવી છે એટલું જ પણ એથી એ બધી જ સાથે લેવાની કોઈ વાત નથી વળી એ કાળમાં તો એક જ પાત્ર રાખવાનો આચાર હોઈ એમ કરવું જ અશક્ય હતું મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજી 'श्रमण भगवान महावीर मां જણાવે છે કે मुनि के आचारमें एक ही पात्र रखा जाता था।

પાઠ ૩ જો से भिक्खू वा (२) सेज्ज पुण जाणेज्जा
बहु अट्ठियं वा मसं मच्छं वा बहु कंटगं
जावणो पडिगाहेज्जा।

(આચા દ્વિ શ્રુ ૧, ઉ ૮ સૂ ૬૨૮-૬૨)

પરંપરાગત અર્થ મુનિએ ગોટલીની ગાંઠો ગોટલીના છાલા ગોટલીના કણ કે બીજફળી મગફળી વગેરે જેમાં ખાવાનું થોડું અને છાંડવાનું વધુ હોય તેવી ચીજ લેવી નહીં તેમ જ બહુ ઠળિયાવાળો ગર્ભ યા બહુ છાલવાળી વનસ્પતિ કે જે લેવાથી ખાવાનું થોડું અને નાખવાનું ઘણું બને તેવી ચીજને પણ લેવી નહીં

પંડિતોનો અર્થ ઉપરના અર્થમાં બહુ ઠળિયાવાળા ગર્ભને બદલે બહુ હાડકાવાળું માંસ યા બહુ કાંટાવાળી વનસ્પતિને બદલે બહુ કાંટાવાળી મચ્છી જાણવી

સમીક્ષા પ્રથમ પાઠમાં આપણે આની અતિસ્તર ચર્ચા કરી ગયા છીએ એટલે ફરી કરવાની જરૂર નથી પ્રથમ પાઠ પ્રમાણે જ એની સમીક્ષા સમજી લેવી

પાઠ ૪ થો : से भिक्खू वा (२) जाव समाणे सियाणं परो वहु अट्ठिएण मसेण मच्छेण.... जाव पमज्जिय परिठ्ठेवज्जा।

(આચા દ્વિ, ચૂ-૧, ઉ ૧૧, સૂ. ૬૩૦)

પંડિતોના અર્થ : કદાચ કોઈ મુનિને નિમત્રણ આપે કે 'હે આયુષ્યમાન શ્રમણ! તમને બહુ હાડકાવાળું માંસ તેમ જ બહુ કાંટાવાળી માંછલી જોઈએ છીએ ?' તો આવું વાક્ય સાભળીને મુનિએ તરત જ જવાબ દેવો કે 'હે, આયુષ્મન્ અથવા બહેન! મને બહુ હાડકાવાળું માસ જોઈતુ નથી પણ તમે મને જો દેવા જ ઇચ્છતા હો તો તેની અંદર જેટલો ગર્ભ છે તે જ આપો, પણ હાડકા આપશો નહી. તેમ જ મચ્છી આપો પણ કાટા આપશો નહીં.

આમ કહેવા છતાં પણ તે ગૃહસ્થ પોતાના વાસણમાથી તેવું હાડકાવાળુ માસ લાવીને આપવા માડે તો મુનિએ તેના હાથમા કે વાસણમા રહેવા દેવું પણ ગ્રહણુ કરવુ નહી અને કદાચ તે ગૃહસ્થ ઉતાવળથી મુનિના પાત્રમા ઝટ નાખી દે તો મુનિએ તેને કંઈ ન કહેવું પરતુ તે આહાર લઈ જઈ એકાત સ્થળમા જીવજતુ રહિત આગ કે ઉપાશ્રયની અંદર બેસીને તે માસ ખાઈ તેના હાડકાં અને કાટા નિર્જીવ સ્થડિલમા પૂજી-પ્રમાર્જી પરઠવી આવવાં.

પરંપરાગત અર્થ : બહુ હાડકાવાળા માસને સ્થળે બહુ ઠળિયાવાળો ગર્ભ તેમ જ બહુ કાટાવાળી મચ્છીને સ્થાને કાંટાછાલ-વાળી વનસ્પતિ સમજી લેવી.

સમીક્ષા : મુનિઓને આજે શ્રાવકો ઠળિયાવાળા ફળો યા છાલવાળી વનસ્પતિ વહોરાવે છે તો એ ઠળિયા યા છાલ કાઢીને જ વહોરાવે છે માની લઈએ કે એ કાળના કોઈ ગૃહસ્થે ઉતાવળથી ઠળિયા કે છાલ કાઢ્યા વિના વહોરાવી દીધુ તો મુનિ એ ખાઈ ઠળિયા કે છાલ પરઠવી શકતો હતો પણ માસાહાર અર્થ પ્રમાણે તો અહી **મુનિ કહે છે કે મચ્છી આપ પણ કાંટા ન આપ,** એ

કેવી રીતે બને ? કારણ કે મચ્છી ચૂસીને જ ખાવી પડે છે કાંટા એમ કાઢી શકાતા જ નથી અને જો એમ સહેલાઈથી કાઢી શકાતા હોત તો ભારત સરકારના પ્રધાન યા કોઈ મોટા અમલદાર કાંટો ગળામાં ભરાઈ રહેવાથી મરણ પામ્યા હતા એ ન બનત તેમ જ જો મચ્છી વાપરનારાઓને પણ પૂછી જોયું હોત તોય ખબર પડત કે કાંટા એમ કાઢી શકાતા નથી એટલે અહીં પણ આ કાંટાના પ્રશ્નને કારણે માંસને મ ને ઠળિયાવાળો ગર્ભ અને મચ્છીને મ ને [illegible]વાળી વનસ્પતિ એવો અર્થ સાબિત થાય છે

પાઠ ૫ મો से भिक्खू वा से ज मंसं वा मच्छं वा नन्नत्थ गिलाणणीमाए।

અર્થ — મુનિએ માંસ કે મત્સ્ય ભૂંજાતા જોઈ તેમ જ પરોણા માટે પૂરીઓ તેલમાં તળાતી જોઈ ઉતાવળા ઉતાવળા દોડી જઈને યાચના ન કરવી બીમાર હોય તો જુદી વાત

ટીકાકાર લખે છે કે संस्क्रियमाण माहार प्रेक्ष्य लौलुपतया नो नैव गच्छ આમ શાસ્ત્રકારનો મત ઉદ્દેશ તો ભિક્ષુએ લોલુપતાથી કોઈ ઠેકાણે ઉતાવળા ઉતાવળા દોડી ન જવું એટલું જ સૂચવવાનો છે ફક્ત બીમાર માટે જ અપવાદ આપ્યો છે, પણ આ પાઠમાં શું માગવું અને શું ન માગવું એની કોઈ સ્પષ્ટતા નથી એટલે એ માંસ માટે જ હોય એમ માની લેવું વધારે પડતું છે માંસ તો એને ખપે નહીં વળી નિર્ણય—છે સૂત્રમાં તો જણાવ્યું છે કે ‘જે જગ્યાએ માંસ રંધાતું હોય તે જગ્યાએ અગર તો તે રસ્તે સાધુ સાધ્વીએ મને ત્યાં સુધી જવું નહીં તેમ જ જોવું પણ નહીં’ એટલે માંસ રંધાતું હોય ત્યાં બીજેથી પૂરી કે અન્ય ચીજ મળી શકવાનો સંભવ ન હોય તેવા ઘરમાં ખાસ કરીને પૂરી માટે જઈ શકાય છે પણ તે માટે બહુ વિવેક રાખી જવાનું કહ્યું છે ઉતાવળા ઉતાવળા દોડી ન જવાનું એ બીજું પણ કારણ છે કે પૂરીઓ મહેમાન માટે તળાતી

હોઈ એમના ભોજનમાં અંતરાય ન આવવો જોઈએ બાકી માસ લેવાની તો કોઈ વાત જ એમાથી નીકળતી નથી, કારણ કે બીમાર્ગને દોડી જવાની જે છૂટ આપી છે એથી પૂરીનું જ સમર્થન થાય છે, કારણ કે માસ હજુ તૈયાર થયું નથી—એ ભૂલાય છે વળી તે ચૂલે હોઈ ખપતું પણ નથી એટલે દોડવાની છૂટ ફક્ત પૂરી માટે જ રહે છે; ભલે એથી પૂરી બાબતમા મહેમાનોને અંતરાય નડતો હોય બાકી કેટલાકને મતે અહી મિષ્ટ પદાર્થ કરવામા આવે છે પણ તે યોગ્ય નથી અને એમ કરવુ ઘટતુ પણ નથી ઘટે પણ નહી.

પાઠ ૬ ઠો : स भिक्खू वा (२) जाव पविट्ठे...मंसखल वा मच्छखल वा ....
.... . अभिसधारे ज्जा गनणाए।

(આચા. દ્વિ, ચૂ ૧, ઉ. ૪, સૂ. ૫૬૧–૫૬૨)

અર્થ : મુનિને ગૃહસ્થના ઘેર ભિક્ષાર્થે જતાં તેને ત્યા એવું જણાય કે અહી માંસ–મત્સ્ય કે મદ્યવાળું પ્રીતિભોજન. વિવાહ-ભોજન કે મૃતકભોજન છે અને ત્યા તેને કોઈ લઈ જતુ હોય તો પણ જો માર્ગમા બીજ, વનસ્પતિ, ઠાર, પાણી કે ઝીણા ઝીણા જીવજંતુઓ ઘણા હોય અથવા ત્યા ઘણા શ્રમણ–બ્રાહ્મણો, વટેમાર્ગુઓ, રંક ભિક્ષુઓ કે ભાટચારણો આવેલા કે આવવાના હોય અને તેથી ત્યા બહુ ભીડ થવાની હોય કે જેથી ચતુર મુનિને ત્યાં જવુ આવવું મુશ્કેલીભર્યું થઈ પડે અને પઠનપાઠન કે ધર્મોપદેશ અટકી પડવાનો ભય જણાય તો તેવા સ્થળે તે પૂર્વસંખડિ કે પશ્ચિમ સંખડિમાં મુનિએ જવાનો ઇરાદો ન કરવો. (સંખડિ એટલે જમણવાર)

પાઠ ૭ મો . એથી ઊલટી પરિસ્થિતિ હોય તો તેવા મદ્ય–માસ–મત્સ્યવાળા વિવાહભોજન, મૃતકભોજન યા પ્રીતિભોજન જેવી સંખડિઓમા મુનિને ત્યાં કોઈ લઈ જતું હોય તો એ જઈ શકે છે.

સમીક્ષા એ ગાળની હવા પ્રમાણે સંખડિઓમાં માસ મચ્છી વગેરેનો વપરાશ સામાન્ય હતો. વળી ઉપર જણાવેલી પરિસ્થિતિઓનો આમનો પણ ગમાનો હોય એથી શાસ્ત્રકાર તો સંખડિઓમાં જવાનો જ ઇન્કાર કરે છે. પણ અહીં અપવાદ તરીકે કોઈ ખાસ સંયોગોમાં જ અનુમતિ આપી છે અને તે પણ ખાસ ખાસ વ્યક્તિઓને માટે જ બના પાઠોમાં આ એક જ એવો પાઠ છે કે જેમાં મુનિને એવા ભોજનમાં વહોરવા જવાની છૂટ મળે છે. પણ એનો શાસ્ત્રકાર પોતે જ જા. જુઓ ૯–૧૦ સૂત્રો દ્વારા જવાબ આપી દે છે.

(૧) સંખડિમાંથી ભોજન લેવા મુનિએ જવું નહીં (સૂ. ૫૪૫)

(૨) જો પૂર્વ દિશા તરફ સંખડિ હોય તો મુનિએ સંખડિ તરફ જરી જ લાલચ ન રાખતા પશ્ચિમ દિશા ભણી જતા રહેવું. જો પશ્ચિમ બાજુ સંખડિ હોય તો પૂર્વ બાજુ તેમ જ દક્ષિણ તરફ હોય તો ઉત્તર તરફ અને ઉત્તર હોય તો દક્ષિણ તરફ વગેરે (સૂ. ૫૪૬)

(૩) કેવળી ભગવાને કહ્યું છે કે સંખડિમાં જવાથી કર્મો બંધાય છે (સૂ. ૫૪૭)

(૪) જે મુનિ સંખડિમાં ભોજન લેવા જશે તો તે દુષ્ટ આચારમાં ફસી પડશે અર્થાત્ આવા મોટા દોષમાં પડશે માટે મનુષ્યની જ્ઞાતિમાં કે હયાતિ બાદ થતી સંખડિઓમાં ભોજન લેવા માટે જવું નહીં (સૂ. ૫૪૮)

(૫) જે મુનિ સંખડિ ભોજન કરશે તે કેવળી ભગવાન કહે છે કે એ દોષમાં પડે છે. વળી એ સંખડિઓમાં એકઠા થયેલા લોકો મદિરાપાન કરતા હોઈ મુનિ એમાં લપટાઈ પડે ને તેથી મદિરામત્ત બની નશાના આવેશમાં બેહોશ બની જઈ સ્ત્રીઓમાં આસક્ત થાય આવી રીતે ઘણા જ ગેરલાભ હોઈ નિર્ગ્રંથ મુનિએ પૂર્વ સંખડિ કે પશ્ચિમ સંખડિમાં ભોજન લેવા માટે જવાનો વિચાર ન કરવો (સૂ. ૫૫૧)

(૬) સંખડિ ભોજન કરવાથી ગૅસ, વમન, અપચો, વિશુચિકા, આફરો વગેરે રોગો થવાનો સંભવ હોઈ એથી ધર્મકાર્ય જ અટકી પડે છે માટે કેવળી ભગવાને સંખડિના ઘણા દોષો કહ્યા છે (સૂ. ૫૪૯).

(૭) સંખડિમાં મુનિ ચાલ્યો જશે તો તે પવિત્ર આહાર ગ્રહણ કરી શકશે નહીં ને દુષિત આહાર વાપરી દોષપાત્ર થવાનો, માટે મુનિએ સંખડિમા ન જવું પણ ભિક્ષાના સમયે જુદા જુદા કુળોમા જઈ પવિત્ર આહાર મેળવી તે વાપરવો (સૂ. ૫૫૨)

(૮) જે ગામ કે રાજધાનીમા સંખડિ થવાની હોય ત્યા મુનિએ જવાનો ઇરાદો ન કરવો (સૂ. ૫૫૩)

(૯) ભીડને કારણે ધક્કામુક્કી થાય, શરીર તથા પાત્રો પણ એક બીજા સાથે ટકરાય જેથી અનેક મુશ્કેલીઓ ઊભી થવાનો સંભવ હોઈ મુનિએ સંખડિમા જવુ નહી (સૂ. ૫૫૪)

આવી સંખડિમાં પવિત્ર આહારને બદલે દુષિત આહાર વાપરી મુનિ દોષપાત્ર જ થવાનો એમ કહી આ ૭મા પાઠનો પ્રત્યુત્તર ખુદ શાસ્ત્રકાર પોતે જ ખૂબ વિસ્તારથી આ ૯–૧૦ સૂત્રો દ્વારા આપી દે છે. જેનો ટૂંક સાર જ મે ઊતાર્યો છે. કેટલાક આ પાઠમા આવેલા મદ્ય–માસ–મચ્છીનો અર્થ મિષ્ટવાનીઓ ઊપજાવવા મથે છે પણ એથી પૂર્વાપર વિરોધ આવે છે અને સત્યસંશોધનની દષ્ટિએ એ યોગ્ય પણ નથી.

પાઠ ૮ મો : से भिकखू वा (२) जाव समाणे..... ....
.... महु वा मज्ज वा..... ......
.. ..पडिगाहेज्जा (સૂ. ૬૦૭)

અર્થ. મુનિએ ગોચરીએ જતા જૂનુ મધ, જૂની મદિરા, જૂનું ઘી વગેરે ન લેવાં એટલે જે ચીજમા જીવજંતુ ઊપજેલાં હોય અને હજુ જણાતાં હોય તેવી ચીજ ન લેવી.

સમીક્ષા શાસ્ત્રકારનો આશય તો જેમાં જીવ-જંતુ પેદા થવાનો સંભવ જણાય એવી ચીજો ન લેવી એટલું જ કહેવાનો છે એવી ચીજો ગણાવતા હેમે ચડેલા ૪–૫ નામો ઉપલક્ષણ અર્થે ગણાવ્યા છે એથી એનો એ અર્થ નથી કે મુનિને એથી મદિરા પીવાની છૂટ મળે છે સૂત્ર પરંપરામાં તો આપણે જોઈ ગયા છીએ કે શાસ્ત્ર ૧૧ તો ૧૩ની વયમાં ફસાઈ પડી સ્ત્રીઓમાં આસક્ત થાય એવી સંભાવનાએ એવી સંખડિમાં જવાની જ મના ફરમાવે છે

મૂળ વાત એ છે કે એ કાળમાં માંસ-મચ્છી-દિનો સાર્વત્રિક ઉપયોગ હોઈ પ્રસંગે પ્રસંગે એના જ દાખલા આપવામાં આવતા હે ૧૧ માં સૈકા સુધી મુનિએ કેટલો કોળિયો ભરવો એના પ્રશ્નમાં ગુરુ-આચાર્ય જવાબ વાળે છે કે ઈંડા જેટલો ' (પ્રશ્ન માળા) એટલે લખેલો એક વસ્તુ છે ખાવાની વાત બીજી વસ્તુ છે

આમ જ્યાં ગણધર રચિત આચારાંગમાં તો જ્ઞાન તપ, કર્મબંધનો હેતુ સૂક્ષ્મજીવોની પણ વિરાધના ન થાય એ માટેની જાગૃતિ વિશુદ્ધ ચારિત્ર્ય તથા મુનિઓના સંયમધર્મ અને પવિત્ર આચાર વિષે એટલું બધું ઝીણવટભર્યું વર્ણન છે તથા તે અંગે સૂક્ષ્મ ઉપદેશ ભર્યો છે કે જગતના કોઈ પણ ધર્મમતમાં–ચારિત્ર્ય અને મુનિધર્મની રક્ષાના આટલા સૂક્ષ્મ અને કડક નિયમો જોવા નહીં મળે સર્વમાન્ય પણ આચારાંગાદિ આગમ ગ્રંથોનું જ દોહન છે એથી આચારાંગનો મૂળધર્મ સમજવા માટે થોડાક વાક્યો અહીં ટાંકું છું જે જોવાથી ખાતરી થશે કે આચારાંગનો ધર્મ કેટલો સૂક્ષ્મ છે

ધર્મના જાણપુરુષો એવું સમજે છે કે આ પૃથ્વીકાયનો, જળકાયનો, અગ્નિકાયનો વાયુકાયનો તથા વનસ્પતિકાયનો (કાય એટલે જીવસમૂહ) આરંભ (હિંસા) તે ખરે મહા કર્મબંધનો હેતુ છે, મોહનો હેતુ છે મરણનો હેતુ છે અને નરકનો હેતુ છે ' તો હે શિષ્યો! તમે મને પૂછશો કે એ જીવો દેખાતા નથી, સૂંઘતા નથી, સાંભળતા

નથી અને ચાલતા પણ નથી તો એમને મારતાં એમને શી પીડા થતી હશે? પણ હુ કહુ છુ કે જેમ જન્મથી અધબધિરને તેના સર્વ અગોમા કોઈ ભાલાની અણીઓ ઘોચે ત્યારે એ અધબધિરને જે વેદના થાય છે તે જ પ્રમાણે પૃથ્વી, પાણી, વાયુ, અગ્નિ તથા વનસ્પતિ આદિના એકેદ્રિય જીવોને પણ મારતા તેમને તેવી જ વેદના થાય છે. આ બધુ જાણીને બુદ્ધિમાન પુરુષે એવા જીવોની હિંસા કરવી નહી, બીજા પાસે કરાવવી નહી તેમ જ તેના કરનારને રૂડું માનવુ નહી. જે એવા જીવોની હિંસાને અહિત કરનારી સમજીને ત્યાગ કરે છે એ જ સાચો મુનિ છે એમ હુ કહુ છુ" (આચા. પ્ર. શ્રુ, અ. ૧, ઉ. ૨ થી ૬)

"બધા જ જીવો લાબી આવરદા તથા સુખને ચાહે છે અને જીવવા માગે છે. મરણ અને દુ:ખ બધાને અપ્રિય લાગે છે, માટે કોઈને પણ સહેજેય દુખ ન થાય તેમ મુનિએ વર્તવુ."

આ કારણે ધર્મના મૂળભૂત સિદ્ધાતોને પોષક જ શકાશીલ પાઠોના અર્થો ઘટાવવા જોઈએ. નહિ તો પૂર્વાપર સબધ વિના અર્થદોષ જ થાય. એક વાત એ પણ યાદ રાખવાની છે કે,

"જૈન મતાનુસાર તીર્થંકર તો કેવળ અર્થનો જ ઉપદેશ કરે છે, અર્થાત્ મૂળભૂત 'અર્થ' છે, નહિ કે શબ્દ" (બૃ. ભા. ગા ૧૯૩)

વૈદિકોમા મૂળભૂત શબ્દ છે એથી જ અર્થની મીમાસા પાછળથી કરવી પડે છે, (બૃ. ભા ગા ૧૨૧)

જૈન મતમા મૂળભૂત અર્થ હોવાને કારણે આચાર્યોએ શબ્દને મહત્ત્વ નથી આપ્યુ પણ અર્થપરપરાને જ મહત્ત્વ આપ્યુ છે (બૃ. ભા ગા ૧૯૬–૧૯૮).

શ્વેતાબર–દિગબર શાસ્ત્રો જુદા હોવા છતા અર્થમા પૂરી જે એકવાક્યતા રહી છે એ પણ આ જ કારણે.

પ્રકરણ ૩ જુ

આચાર્યોની ટીકાઓ

પણ પંડિતો કહેશે કે જો વાદગ્રસ્ત પાઠોનો અર્થ વનસ્પતિપરક જ હતો તો પછી દશવૈકાલિકના ટીકાકાર આચાર્યશ્રી હરિભદ્રસૂરિજીએ તેમ જ આચારાંગના પ્રથમ ટીકાકાર શ્રી શીલાંકાચાર્યજી મહારાજે માંસપરક અર્થ શા માટે આપ્યો છે? અને એ પણ કંઈ સામાન્ય મુનિઓ નહોતા પણ સમર્થ આચાર્યો હતા.

પંડિતોની એ વાત સાચી છે કે હરિભદ્રાચાર્ય બહુ શક્તિ યોગાર મા પોગલ નો અર્થ જે કેટલાક જૂના-નવા શબ્દકોશોને આધારે કેવળ પુદ્ગલ જ હતો એનો માંસ અર્થ કર્યો છે. ક્યાં ભગવાન હરિભદ્રસૂરિજીએ એ અર્થ આપવા તરફ ... આગળ ... પણ એમ જ્યાં સૂરિજી મહારાજે અન્ય પૂર્વાચાર્યો ... એનો વનસ્પતિપરક જ અર્થ કરે છે એવી નોંધ તો લીધી જ છે ને એમ કરીને એમણે પોતાનું જ મંતવ્ય આપ્યું છે એમ ન માનતા સંશોધનના દ્વાર ખુલ્લાં રાખ્યાં છે.

જો કે એ સમર્થ પુરુષોના પગલે એમ જ્યાં એ અસમર્થ હતા ... હોવા છતાં એમની સામે પણ મતને તો હતો જ એમને એમનું મંતવ્ય આપ્યું છે એમ કહેનારા પણ ભગવાન મહાવીરની અહિંસા વિચારધારા પર પ્રથમ ધ્યાન દેવું પડે છે.

તેવી જ રીતે શીલાંકાચાર્યજી મહારાજે પણ પાઠમાં પાંચમા માંસાહારનો અર્થ કરીને તો છે જ પણ તેની ... એમણે શ્રી

પણ આમ છતા એક પ્રશ્ન તો ઊભો રહે છે કે કયો અર્થ સાચો માનવો ? વળી બન્ને બાજુ મહાન પૂર્વાચાર્યો છે, કોઈને પણ કશુ યે ખોટું કહેવાનું કારણ નહોતુ બધા જ શાસનના પરમ ભક્ત હતા. એથી ભલે કોઈનાં મતવ્યો અપૂર્ણ હોય પણ તે ખોટા તો ન જ હોય, તો પછી શું બન્નેનું કહેવું સાચુ માનવું ? અને એમ તો બને જ કેમ ? તો પછી એવું કયુ વાવાઝોડું આવ્યું હતું કે જેને કારણે આવી બધી ગરબડો ઊભી થઈ ?

હા, એવુ વાવાઝોડું આવ્યું હતું જે કારણે ઇતિહાસ ભુલાયો, મૂળ કારણ ભુલાયુ, ફક્ત પાઠો અને એમાથી ઉદ્ભવેલા અર્થો રહી ગયા પણ એનો મેળ બેસાડી ન શકાયો એક તો શાસ્ત્રો જ ૧૦૦૦ વર્ષ સુધી કઠે રહ્યા હતા. એમા પણ જ્ઞાનીઓની ખોટ વરતાવા માડી હતી અન્ય પણ પ્રબલ કારણો હતા. આથી કેટલાક આગમ પાઠો તથા ટીકાગ્રથો લુપ્ત થયા ૧૨મું દૃષ્ટિવાદ પણ આ જ કાળમા આવા કારણે લુપ્ત થયુ હતુ. કેટલાક અગત્યના ગૂઢ પાઠો લિપિ-બદ્ધ થયા હતા, પણ પરિવર્તન પામતી લિપિને કારણે એમા પણ દોષો આવવા લાગ્યા હતા

'જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ'. મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજી તથા અનેક પંડિતોએ એકરાર કર્યો છે કે જિનાગમના જ્ઞાનને ઘણો ધક્કો લાગ્યો હતો આ ધક્કાનું—ગરબડ થવાનુ મૂળ કારણ ભગવાનના નિર્વાણ બાદ ૧૫૦ વર્ષે પડેલો બાર વર્ષનો ભયંકર દુષ્કાળ હતો એણે આપણને ભારે હાનિ પહોચાડી છે તેમ જ એની અસરે આજ પણ આપણે આ ગહન કોયડાને કારણે મૂઝાયેલી પરિસ્થિતિમા રહ્યા છીએ. આમ છતા જે કઈ બચ્યુ છે એથી એ ગૂઢ ભેદ અ જ પણ શોધી શકાય તેમ છે ને એથી જ મે આ બાબતમા પ્રયત્ન કર્યો છે.

પણ એમ છતા ચાલી આવતી મૂઝવણને કારણે વડીલો આ પ્રશ્નમા માથુ જ ન મારવાનુ કહે છે એમને ભય છે કે એથી ગૂંચ-

વાડો કાચ નિશેષ વધારી મૂખ્યામા આવશે ને તેથી જે કોઈ જાણના નરી એમની સામે આની વાતો મચાથી લાભ પણ ગો?

આ કાળમા કઈ પણ હવે ગુપ્ત રહી શકે તેમ નથી અને ગુપ્ત રાખવા જેવુ આપણે કઈ પાપ કર્યું નથી મો તો આ પ્રશ્નમા ઊંડા ઊતરતા આપણા પૂર્વજોના ભવ્ય અને તેજસ્વી ઇતિહાસનુ ાન થયુ છે કે જે ઇતિહાસ આ ૮ સુધી અધારામા જ ટાઈ પ ેલો છે એની એને બહાર લાવવામા શરમ અને ભયની ગીયાનો આપણે હટાવવી જ ઈ

આથી એ કાળના આપણા પ ાક્રમી અને વીર્યવાન મુનિઓના ગૌરવશાળી ઇતિહાસને આ બહાને બહાર લાવવાનો જ મા ા પ્રયત્ન છે ને એના ઉમાદમા જ હુ એક પ્રમાણુ બળ મેળવી રહ્યો છુ

ઘણા લોકો મુનિવેશ ધારણ કરીને સંઘમાં દાખલ થઈ ગયા હતા એમની વાત જુદી હતી. જો કે એમનામા પણ ઘણાઓમાં ઉમદા ગુણો હતા અને શક્તિ પણ હતી. આમ છતા આ ભીષણ કાળમા પરંપરા વિશુદ્ધ રીતે પાર ઊતરી શકી હતી એ કંઈ એમના માટે ઓછા વીરત્વની વાત નથી

એક વિદ્વાને મને જણાવેલું કે આવી આપત્તિ ટાણે શરીર ટકાવવા અનેક પ્રકારના અપવાદો આપવા પડ્યા હતા. ગમે તેમ હો, પણ એક વાત તો છે કે દુષ્કાળ ધર્મભાવનાનો પણ દુષ્કાળ ઊભો કરે છે. જહાગીર બાદશાહના સમયમા ફેલાયેલા ભયંકર દુષ્કાળનું તે વખતના પોર્ટુગીઝ લોકોએ આપેલુ વર્ણન જેમણે વાંચ્યું હશે એ આ ૧૨ વર્ષના ભયંકર દુષ્કાળે કેવો કેર વર્તાવ્યો હશે અને સાથે ધર્મ-ભાવનાનો પણ કેવો હ્રાસ કર્યો હશે એની કલ્પના કરી શકશે છેલ્લા બંગાળના દુષ્કાળમા કંઈક માતાઓ પોતાના પુત્રોને શેકીને ખાઈ ગઈ હતી એના દાખલા આપણાથી કયા અજાણ છે ?

આવા સંયોગોમા મુનિવેશ હોવા છતા માની લો કે કેટલાક પતિત થયા હોય તો તે અસંભવિત નથી લાગતું. અને એમ બન્યું હોય તો તે ક્ષમ્ય ગણાવું જોઈએ પણ રોજ હલવા–હાફુસ ખાનારને તેમ જ અથાણા–પાપડ વિના જેમને કોળિયો ગળે ઊતરતો જ નથી એવાઓને એની કલ્પના જ નથી આવી શકતી

આમ જયા સર્વત્ર માંસાહાર જ પ્રવર્તતો હતો. ઘરે ઘરે પણ એ જ વસ્તુ વપરાતી હોય ત્યાં સાચવી સાચવીને કેટલુ સાચવે ? એથી ક્યારેક ગોચરીમા પણ માંસ આવી જવાનો સંભવ રહેતો. કટ્ટર નિરા-મિષાહારી હોવા છતા ભગવાનના સાનિધ્યમા રહેલા ગોશાલકના પાત્રમાં પણએ કયા નહોતુ આવી જતુ ? અને આજે પણ કાઠીઓના ઘરે વહો-રવા જનાર એક મુનિના પાત્રમા પણ એ કયાં નહોતું આવી ગયું ! આમ છતાં મુનિઓ પૂરા જાગ્રત હતા. પણ જેઓ પેટ ખાતર જ

મળમાં ઘૂમ્યા હતા એ પણ જૈનમુનિથી એ ન ખવાય માની નહોતા ખાતા પણ પછી એમાં કમાઈ જવાથી એનો છાની રીતે ઉપયોગ કરતા થયા હતા આથી એમાઓને દોષિત માન્યા છે (નિ C ૪૬ ૨૧) એક તો કાળ જ બીહણ હતો વળી એ માબાદારી કુટુમ્બોમાંથી જ આવેલા હતા તેમ જ ત્યા નાનમાને કારણે એમની એ લાલસા છૂટી પણ નહોતી જેથી એમો એનો ગોપ-સંકોચ કીનો અને વળી એ તો પેટ અર્થે જ આવ્યા હતા એથી ગોચરી ન મળે એવી પરિસ્થિતિમાં એ ઉઘાડે છોગ વગેરી લાવતા અને ત્યારે આ વાત કોઈ જાણતુ હોય તોપણ એમો ત્યારે શુ કરી શકે?

મેકરો પેટીઓનો મમ્માર વા મો મેળવી આજે તો આપણે એના કર નિરામિષાહારી બની ગયા છીએ કે માંસ'ની વાત જ આપણે માણસો ગમતા નથી એનુ નામ લેતા જ માથુ દુર્ગંધથી ભમવા લાગે છે ગામ ત્યા પશ્ચિમની હવા નાગવાને કારણે આજે આપણા જૈનોના જ ગોર ઈ—આમ ખાતા થયા છે તેમ જ દેરનાર જૈન ધર્મમાં એ રખાતા પગ લાગ્યુ ? આમ ૨૫૦૦ વરસના ગાળ મમ્મા પછી પા આજે આવી દશા ઊભી થઈ છે તો એ કાળના લોકોનો નો દોષ માની ગયા? વળી એ કાળ તો આગલની ક્રાંતિનો હતો એટલે એવી નવાઈ આ નવી હોય તો તેમાં વિ? હતી

ગેરજનો રૂપો અને આમ [illegible] પત્નીને [illegible] તેઓ હતા પણ એને માગ આપી [illegible] નહોતા [illegible] મે [illegible] વનસ્પત્યાહારી હતા [illegible] [illegible] આપણા એને એ ખાવાની એને [illegible] આપી હતી આમ [illegible] પરિસ્થિતિ ધર્મને પણ [illegible] [illegible] આ [illegible] [illegible]

આમ [illegible] [illegible] આદિ [illegible] હતો [illegible] [illegible] આમ [illegible]

એથી એવી આજ્ઞા એ મચ્છી વાપરવાનું વિધાન નથી બની શકતી. હા, એટલું ખરુ કે ભવિષ્યની પ્રજા એ વર્તમાનકાલીન આજ્ઞાને વિધાન માની એ ન છોડે ને ઉપરથી એ આજ્ઞાને ધર્મમાં ખપાવે એમ પણ બને.

ભવિષ્યના પંડિતો એના પર ગમે તે ચૂથણા ચૂથે પણ આપણે તો જાણીએ છીએ કે એ કથન વિધાન નહોતું. પણ આપદ્ધર્મ હતો. આપેલો અપવાદ માર્ગ હતો.

અહી એક વસ્તુની ખાસ સ્પષ્ટતા કરવાની ખાસ જરૂર છે. પંડિતો માને છે કે એ યુગમા ગૃહસ્થો તથા મુનિઓ માસાહાર કરતા જ પણ મૂળ ધ્યેય અહિંસાનુ હોઈ ધીરે ધીરે એ નિરામિષાહાર તરફ વળતાં આજે કટ્ટર નિરામિષાહારી બની ગયા છે, જ્યારે પરંપરાગત લોકો પોતાની આજની ભૂમિકા પરથી બંનેને ચુસ્ત વનસ્પત્યાહારી જ માને છે, કારણ કે 'જૈન' શબ્દ સાથે માંસનો સંબંધ જ એમને થથરાવી મૂકે છે.

પણ સાચી વાત તો એ છે કે બંનેનું કહેવું અર્ધસત્ય છે. એ કાળમાં જૈનો મોટે ભાગે ક્ષત્રિયો હોઈ શિકાર અને માસાહારથી એ પૂર્ણપણે મુક્ત હતા એવુ કહી શકાતું નથી. શાસ્ત્રો જ એના અનેક પુરાવા પૂરા પાડે છે. તેમ જ વૈશ્યો પણ કડકપણે નિરામિષાહારી જ હતા એવું મહાશતક કે ધન જેવાઓની કથા પરથી કલ્પી શકાતું નથી. હા, એટલુ ખરું કે મુનિઓ કડકપણે નિરામિષાહારી જ હતા.

આજના યુગમા ધંધાકીય પરિસ્થિતિ જ એવી છે કે સર્વત્ર ખાસ કરી શહેરોમા તો શેઠ હોય કે નોકર યા કામદાર કોઈ પણ રાત્રિભોજન ત્યાગનુ વ્રત પાળી શકે તેમ નથી તેમ જ ડૂંગળી—બટાટા વગેરે કંદમૂળોથી પણ ભાગ્યે જ કોઈ ઘર સર્વથા મુક્ત હશે એવી કહેવા જેવી પરિસ્થિતિ બનતી જાય છે. છતાં એ જ ઘરમાથી કોઈ

વ્યક્તિ મુનિ બને છે તો એને કદમૂળ તથા રાત્રિભોજન ત્યાગ એ બને મહાનતોનુ સપૂર્ણપણે પાલન કરવુ જ પડે છે એમા સહેજ પણ ક્ષતિ ચલાવી લેવામા નથી આવતી ને તો એને ઘર ભેગો જ કરી દેવામા આવે છે

તેમ એ કાળમા ભલે ગૃહસ્થો માસાહારી રહ્યા હોય પણ મુનિ બનનારને માસાહાર ત્યાગની પ્રતિજ્ઞા લીધા બાદ જ યા એની સાધનામા સ્થિર થયા બાદ જ સઘમા દાખલ કરવામા આવતો જો કે આજે કેટલીક વ્યક્તિઓ પતિત બનીને સઘમાથી ભાગી છૂટી છે, તેમ એ કાળમા પણ કોઈ કોઈ પતિત બન્યુ હોય તો એ બનવા જોગ છે, ને એવી માનવ સહજ નમળાઈ તો સતયુગમા પણ દેખા દેતી હોય છે પણ એથી પરપરાને કઈ જ દોષ લાગતો નથી દોષ ઈ શકતો પણ નથી

પ્રકરણ ૫ મું

પ્રથમ ભિક્ષુ સંગિતિ

વર્ષો સુધી સત્ય અને સાદાઈનો પાઠ ગાંધીજી પાસેથી શીખ્યા પછી રેશનયુગમાં શરૂ શરૂમાં અઘટિત કામ માટે આપણને આંચકો લાગતો, કારણ કે ત્યાં સુધી એ પાપનો સ્પર્શ કેવળ આપણા શરીરને જ સ્પર્શ્યો હતો. પણ જ્યારે એ પાપ આપણા મન અને આત્મા સુધી પહોંચી ગયું ત્યારે પછી હવે આપણને એનો સંકોચ જ મટી ગયો છે આજે તો અનીતિ, કાળાબજાર, અપ્રમાણિકતા, જૂઠ–પ્રપંચ અને બાદશાહી ઠાઠમાઠમાં રહેવા માટે અર્થલાલસા અને સંપત્તિ-ભૂખના રોગમાં આપણે એવા ઘેરાયા છીએ કે એમાં હવે આપણને કંઈ જ અજુગતું લાગતું નથી આપણા જેવા વ્યવહારુ માણસો માટે આવક–જાવકના બે છેડા સરખા કરવા માટે આ સિવાય બીજો કોઈ માર્ગ જ નથી એમ આપણે હવે કહેવા લાગ્યા છીએ. આમ રેશન-યુગે નીતિની બાબતમાં આપણને તારાજ કર્યા છે તેમ એ યુગમાં પણ દુષ્કાળને કારણે ખાનપાન સંબંધી આચારવિચારમાં આપણો સારો એવો ભાગ જે પેટના કારણે સંઘમાં પ્રવેશી ગયો હતો એ શરમ છોડી એમાં ખોટું શું છે એમ હવે એ માનવા લાગ્યો હતો.

શાસ્ત્રપાઠોની રક્ષા :

આવી પરિસ્થિતિમાં દુષ્કાળ ઊતર્યાં પછી જૈન ભિક્ષુઓની પાટલિપુત્રમાં હાલના પટણામાં પ્રથમ ધર્મમહાસભા મળી. શાસ્ત્રપાઠો ઘણા વિચ્છેદ ગયા હતા. ઘણાના અર્થો લુપ્ત થયા હતા, તેમ જ જે કંઈ

સ્મૃતિએ હતું. એમાં પણ દોષ આવવાની સંભાવના હતી. જેથી જેમને મુખે જે જે કંઈ બચ્યું હતું એનો સંગ્રહ કરવા તથા પાઠોને વ્યવસ્થિત કરવા એ બધા ભિક્ષુઓ એકત્ર થયા હતા. સાથે દુષ્કાળને કારણે આવેલી આચારની શિથિલતા દૂર કરી નવી આચાર વિધિઓ પણ રચવાની હતી, કારણ કે પલટાયેલા સંયોગોને કારણે એમ કર્યા વિના છૂટકો પણ નહોતો.

યુગપ્રધાન ભદ્રબાહુસ્વામી આ વખતે નેપાળમાં હોઈ એ ધર્મસભામાં ભાગ લઈ શક્યા નહોતા. જેથી અન્ય સ્થવિરોએ એમને પ્રમુખપદે સ્થાપી એ ધર્મસભાનું સુકાન સંભાળ્યું હતું અને સંઘને સંગઠિત કરવા તથા શાસ્ત્રપાઠોને વ્યવસ્થિત કરવા ભારે જહેમત ઉઠાવી હતી.

શુદ્ધીકરણનો પણ પ્રશ્ન

આ મહાસભામાં દુષ્કાળને કારણે આવી પડેલી અનેક વિકૃતિઓનો યોગ્ય ફેરફાર સાથે સુધારો લેવામાં આવ્યો હતો. તેમ જ બચેલા પાઠોને પણ એકત્ર કરી વ્યવસ્થિત કરવાનું કાર્ય ચાલી રહ્યું હતું, પણ આચારવિચારની બાબતમાં દુષ્કાળની રેલી અસર સર્વત્ર ફરી વળેલી હોઈ એક વર્ગ યુગાનુસાર કંઈક પરિવર્તન અને છૂટ માગતો હતો. બીજો વર્ગ પરાપૂર્વની નીતિને થોડા ફેરફાર સાથે વળગી રહેવા [illegible] ઇચ્છતો હતો. એથી મતભેદને કારણે આ પ્રથમ સમિતિનું કાર્ય ભારે વિકટ બન્યું હતું. જોકે આપણી પાસે એનો પ્રેસ-રિપોર્ટ નથી, એમ છતાં મનુષ્ય-સ્વભાવનો આપણને જે અનુભવ છે એને આધારે આપણે કલ્પી શકીએ છીએ કે ત્યારે પણ કંઈ ઓછા વાદવિવાદો નહીં થયા હોય કે દલીલોની ઝડીઓ નહીં વરસી હોય. કોઈએ એક વસ્તુનો આગ્રહ રાખ્યો હશે, તો કોઈએ બાંધછોડની નીતિ અપનાવી હશે, તો કોઈએ સમય પ્રમાણે થોડું જતું કરીને પણ જીવનના નિયમો કરી લીધા હશે. પણ એમાં આચારનો પ્રશ્ન અતિ ઉગ્ર હતો.

જેનામાં વૈરાગ્ય ભાવના હોય છે ને જે સર્વસ્વ. તજીને ભિક્ષુ સંઘમાં જોડાઈ ગયો હોય છે. એ બીજી વસ્તુ તો છોડવા જેટલો વીરમર્દ બની શકે છે, પણ સ્વાદેંદ્રિયની લાલસા એ એક એવી પ્રબળ વાસના છે, કે એમા પડેલો ઝટ એમાથી છૂટી શકતો નથી વળી સર્વત્ર વાતાવરણ પણ તેવું જ હતુ. આ કારણે જેઓ એ રોગ સાથે જ સંઘમા પ્રવેશ્યા હતા તેમ જ જેઓ પાછળથી શરમ છોડી એના પક્ષકાર બન્યા હતા, એમણે ભગવતીજી તથા દશવૈકાલિક જેવા પ્રાચીન શાસ્ત્રોમા આવેલા અને આ સમયમાં શબ્દોના અર્થપરિવર્તનને કારણે માસ–મચ્છી અર્થ પામેલા પાઠોનો આધાર લઈ પોતાના આચારવિચાર માટે સમર્થન કર્યું, તેમ જ સૂઝતા આહારનુ પણ કારણ રજૂ કરી પોતાનો બચાવ કરવા માડ્યો[1] શાસ્ત્રજાણ સ્થવિરો મૂળ આગમાદિ શાસ્ત્રોમા આવેલા એ શબ્દોના અર્થો, એનો ઇતિહાસ તથા એ સૂત્રપાઠોનો ઉદ્દેશ જાણતા હતા આથી એમણે એમને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. સાથે — **આચારાંગના મહાપરિજ્ઞા અધ્યયનમાં આપેલી માંસાહાર ત્યાગની સ્પષ્ટ આજ્ઞાઓ તરફ ધ્યાન દોર્યું**, પણ એ પાઠો કોઈએ રજૂ ન કર્યા કા તો એ વિસ્મૃત થયા હોય, કા તો એવા વર્ગે ગોપવ્યા હોય પક્ષકાર મુનિઓ-માથી કોઈને પણ એ પાઠ સ્મૃતિએ નહોતો રહ્યો પાઠ સ્મૃતિએ નહોતો રહ્યો પણ અર્થ તો સહુ જાણતા હતા એથી બહુમતી પક્ષે એવાઓને સંઘબહિષ્કૃત કરવાની જોરદાર માગણી કરી આવી પરિ-સ્થિતિમા એ પૂજ્ય સ્થવિરોએ નાવ સંભાળી લઈ ચમત્કાર સર્જ્યો હતો, જેથી સંઘની એકતા ટકી રહી હતી, તેમ જ એને પરિણામે ધર્મની વિશુદ્ધિ પણ ઝળહળતી રહી શકી હતી

1. જોકે એવા મુનિઓએ પાછળથી પોતે ખોટો અર્થ કર્યો હતો એ જાણી લઈ ગુરુઓની કૃપાથી વિશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી લીધી હતી પણ એક વાર વહેતો થયેલો એ અર્થ તો વ્યાપક બની જવાથી ચાલતો જ રહેલો. **પરિણામે એ અર્થની અસર ભગવાન મહાવીર વિષેના પાઠ સુધી પણ પહોંચી ગઈ હતી.**

પ્રકરણ ૬ ઠ્ઠું

મળેલો ચમત્કાર

ઊઠેલો વાદવિવાદ

જોકે માંસાહાર તરફ વળેલા મુનિઓની સંખ્યા બહુ ઓછી હતી આમ છતાં એમની સંખ્યા ઉપેક્ષા કરવા લાયક તો નહોતી જ છતાં સદ્દમતી પક્ષ એવાઓને સંઘબહિષ્કૃત કરવા ઇચ્છતો હતો જોકે એ મંડળીનું નેતૃત્વ કરનારા કેટલાક પૂર્વાચાર્યો કઠોર નિયમના આગ્રહી હતા પણ બીજા પૂર્વાચાર્યો આચારને કંઈક હળવો બનાવીને પણ શાસનની પ્રભાવના કરવા ઉદ્યત હતા (નિશીથ ભા ૨૧૫૮/૫૭૪૪-૫૮/બ ભા ૩૨૭૫/૮૯) જેથી એ બીજા વર્ગના સ્થવિરો બહુ દયાળુ—વાત અને દીર્ઘદૃષ્ટિવાળા સમયજ્ઞ મનો હતા એમને અંગે સંપ્રદાયનો થોડોક ડાઘ લાગશે એ એ જાણતા હતા પણ એમના મનમાં કરુણા હતી સાથે શાસનના ઉદ્ધારની અને એને ફરી તેજસ્વી અને સમૃદ્ધ બનાવવાની એમનામાં તમન્ના પણ હતી એક મોટો સમૂહ જુદો પડે એથી સંપ્રદાયની શુદ્ધિ જળવાય પણ એમ બનવાથી એની શાસન પર બૂરી અસર થાય એ પણ એ સમજતા હતા વળી દોષમાં પડેલા ટોળામાં એ અનેક ઉત્તમ ગુણો અને શક્તિઓ ધરાવતા હતા એ પણ એ જાણતા હતા આ સંબંધે એનો કંઈક તોડ કરવા એમણે સદ્દમતી પક્ષના મુનિઓને તથા કઠોર નિયમોના આગ્રહી પૂર્વાચાર્યોને સમજાવી વાત કર્યા વિરોધી પક્ષના મુનિઓને પણ ઉચ્ચ દૃષ્ટિબિંદુ રાખી ધીર બનવા સમજાવ્યા પણ

જ્યા ચિત્ત પર વાસનાના વાદળ ઘેરાયેલાં હોય ત્યાં જ્ઞાનનો સૂર્ય પછી ક્યાંથી પ્રકાશ પાથરી શકે ? પણ એ સ્વસ્થચિત્ત અને ધૈર્યવાન ગુરુઓએ દિવસો સુધી આનો કંઈક તોડ કાઢી આ કઠિન સમસ્યા હલ કરવા નવા નવા પ્રયત્નો ચાલુ જ રાખ્યા. આથી એમણે એ પતિત મુનિઓને ન ધુતકાર્યા, ન ધમકાવ્યા કે ન સંઘબહિષ્કૃત કર્યા. ધારત તો એ ઘડીના છઠ્ઠા ભાગમા એમને સઘમાંથી હાંકી કાઢત. પણ જે હવે ઘરબાર, સ્ત્રીપુત્રાદિ પરિવાર અને વૈભવ વિલાસના દુન્યવી ભોગોની લાલચ છોડી ભગવાન મહાવીરના ધર્મશરણે રહેવા માગતા હતા એવા પોતાના એ પ્રિય શિષ્યો માટે એમના દિલમાં કરુણા હતી, દયા હતી, સ્નેહ હતો, એથી એ એમનો તિરસ્કાર નહી પણ એમનો ઉદ્ધાર ઇચ્છતા હતા

ગુરુઓની ભવ્ય ઉદારતા :

જેમ બાળક પ્રત્યે અમીદૃષ્ટિ હોય છે, તેમ એમની એવાઓ પ્રત્યે અમીદૃષ્ટિ હતી. એ જાણતા હતા કે એ બિચારા ક્રૂર પરિસ્થિતિનો ભોગ બનેલા છે એથી જેમ દર્દી પર ગુસ્સો કરવાથી એનું દર્દ મટતુ નથી પણ એના યોગ્ય ઇલાજથી જ એ ફરી આરોગ્ય પ્રાપ્ત કરી શકે છે, તેમ સાચા માનસશાસ્ત્રીની અદાથી એમણે એમને વળગેલો માનસિક વ્યાધિ દૂર કરવાની કારુણ્યદૃષ્ટિ રાખી ખૂબ જ ધૈર્યપૂર્વક કામ લીધુ હતુ.

એમણે એ પણ વિચાર્યું હતું કે "જો એવાઓને ફેંકી દેવામાં આવશે તો એથી એમનો વ્યાધિ મટવાનો નથી ઊલટુ એ વધુ વિકૃત બની ભગવાન મહાવીરને નામે એક નવો માંસાહારી સઘ ઊભો કરશે અને જો એમ થશે તો જે પુરુષે જગદુદ્ધાર કાજે સર્વસંગ પરિત્યાગ કરી ઘોર તપશ્ચર્યા અને ઊંડા ચિંતન પછી જે પરમ સત્યનો જગતને બોધ આપ્યો હતો એ સત્યના મૂળમા જ ઘા પડશે અને તેથી ભગવાન મહાવીરનું કર્યું કારવ્યુ બધૂ ધૂળધાણી થઈ જશે,

કારણુ કે એક તો જનતામા માસાહારનો રોગ ખૂબ ઊડો વ્યાપેલો છે વળી એને પોષણુ આપનારી યજ્ઞહિસાના મૂળ હજુ ઉચ્છેદ નથી પામ્યા તેમ જ કેટના બૌદ્ધાદિ શ્રમણુપંથો પણ માસાહાર તરફ ઢળેના છે આ કારણે જનતાને આવા શ્રમણસંઘના આચારનો એક નવો આધાર મળશે અને મુનિઓને પણ સમાજમા વ્યાપેના આ રોગને કારણે વધારે મદદ મળવાનુ મળશે પરિણામે ભગવાન મહાવીરનો જે મૂળ જીવનસદેશ હતો એના પાનામા જ સુરગ ચપાશે સહેજ ધક્કો આપી માનવ દિલને જાગ્રત કરી શકાય છે તેમ જ ત્યા અને કરુણાનો જે મગનસ્રોત હર માનવની હૃદયગુફામા વહી રહ્યો છે એને પણ બહાર વહેતો કરી શકાય છે પણ જ્યારે એના દિલ પર શાસ્ત્રને નામે અધશ્રદ્ધાનુ કવચ જડાઈ જાય છે અને પછીથી જ્યારે એ આસક્તિમા પૂરો ઘેરાઈ જાય છે ત્યારે એ કવચ ભેદી એના દિલના ઊડાણ સુધી પહોચવાનુ અને એ રીતે એના દિલને સ્પર્શ કરી એને જાગ્રત કરવાનુ પછી અનવ જ બની જાય છે

વળી જેઓનામા અનેક ગુણો છે, શાસનનો ઉદ્ધાર કરવા જેટલી દિવ્ય શક્તિઓ પડેલી છે, એમને ફક્ત આ એક જ દોષ ખાતર ફેકી દેવા એ એમના અનેક ગુણોનો તિરસ્કાર કરવા જેવુ છે અને એમ જોઈએ તો અન્ય સપ્રદાયના સતો–આચાર્યો પણ કયા નથી વાપરતા? એથી ઊલટુ જેમનામા આવા ગુણો છે—શક્તિઓ છે એ એક દિવસ વહેલા કે મોડા આવેની આધિ ની અસરમાથી મુક્ત થતા પોતાની ક્ષતિ જોઈ શકશે અને ત્યારે એ વિશુદ્ધ બની ફરી બમણા ઉત્સાહથી અ યોને પણ એ રોગમાથી છોડાવવા જેટલા ઝળઝળશે અરણિક–નદિષેણ જેવાના દાખલા આપણી સમક્ષ કયા નથી? પણ જો એમને હમેશાની જ મૂકવામા આવે તો પછી એમનો હાથ કોણ પકડે? કોણ એમનો ઉદ્ધાર કરે? અને જો સાચવીને—ઘડીભર એમને અનુકૂળ થઈને કામ લઈએ તો એ પણ કેમ ન સુધરી શકે? માનવ દિલ પરની ઊડી શ્રદ્ધાને કારણે આ વિચારથી ગુરુઓનું દિલ

હલી ગયું; સાથે પક્ષભેદ પડવાથી શાસનનો પાયો જ ખોદો બની જશે. એના વિચારે એમની આંખો ભીની બની ગઈ.

When there is will, there is a way.

જ્યાં અંતરની લાગણી હોય છે ત્યાં વિરોધમાં પણ એકબીજાને સાધવાનો માર્ગ જડી આવે છે. એથી એવો ચમત્કાર સર્જી ગુરુઓએ એ રીતે બંને પક્ષોને સાધી લીધા. એ ચમત્કાર હતો બંને પક્ષોને માન્ય નવી આચારવિધિઓ ઘડી નાખવાનો અને એ રીતે દ્વિઅર્થક શાસ્ત્રપાઠો નિર્માણ કરવાનો

આવી ઉદાર અને ઉદાત્ત દૃષ્ટિથી એ પૂજ્ય પુરુષોએ બંને પક્ષોને સમજાવી સમાવી લેવા કેવા કેવા પ્રયત્નો કર્યા હશે એનો જો સવિસ્તાર અહેવાલ આપણી પાસે હોત તો એ પુરુષોની કારુણ્ય દૃષ્ટિ અને પતિતોના ઉદ્ધાર માટેની કલ્યાણ ઝંખના અને એ દ્વારા પરંપરાને અખંડ અને વિશુદ્ધ બનાવવાની તમન્ના જોઈ આપણું હૈયું ખરેખર દ્રવી જાત. એ માટે એમણે કેટકેટલી ધીરજ રાખી હશે, કેટલો સંયમ રાખ્યો હશે અને આક્ષેપો અને નિંદાના હળાહળ ઝેરને પી જવાનું પણ કેટલું સામર્થ્ય બતાવ્યું હશે એનો પરાક્રમી અને તેજસ્વી ઇતિહાસ આજે અંધારામાં હોઈ આપણે તો કેવળ એની કલ્પના જ કરવાની રહે છે.

આપણે તો આજે એવા પુરુષોએ બાંધેલા રાજમાર્ગ પર ચાલવાનું છે, મહેલાતોમાં રહી માણવાનું છે. પણ ઝાડી–ઝાંખરાં અને ઘોર અટવીને વચ્ચે દુર્ગમ પહાડોને ભેદીને પણ જેમણે પગદંડી પાડી આપણા માટે રાજમાર્ગ નિર્માણ કરી આપ્યો છે, એ પુરુષોએ ત્યારે શાસનને માટે કેટલું સહ્યું હશે, કેવી કેવી વિપત્તિઓ ઉઠાવી હશે તથા કેવા કેવા ઝંઝાવતોમાંથી એમને પસાર થવું પડ્યું હશે એ વિચારીએ છીએ ત્યારે સહેજે જ આપણું મસ્તક એ પવિત્ર પુરુષોના ચરણોમાં ઢળી પડે છે. એ સમયમાં જ લખાયેલા નિશીથ — છેદસૂત્રો, કલ્પ-

સૂત્ર, આચારાંગનો દ્વિશ્રુત સ્કંધ, સૂર્યચન્દ્ર પ્રજ્ઞપ્તિ તથા બૃહત્કલ્પસૂત્ર વગેરે ગ્રંથોમાંથી એ કાળ કેવો ભયંકર આવ્યો હશે એનો ઝાંખો ઇતિહાસ આજ પણ તારવી શકાય છે પણ આપણે એટલી લાંબી નજરે જોઈ શકતા નથી જે મહેનાતોમાં આપણે રહીએ છીએ એ મહેનાતની બારીએથી જ એમને માપવા આપણે મથીએ છીએ અને એટલે જ આજે આપણે સેંકડો વર્ષોના દૃઢ થયેલા સંસ્કારોને કારણે એમણે આપેલા માંસાહાર અર્થ નીકળતા પાઠો કે એવા મુનિઓને ખાતર આપવા પડેલા અપવાદ માર્ગો સમજી શકતા નથી માંસાહારની સૂગને લીધે આપણને એવા પાઠો તરફ આજે ઘૃણા છૂટે છે અને તેથી એવા પાઠો એ શાસ્ત્રોમાં આવેલા ખરા છે એમ માની એને રહસ્ય કરવાનો પણ આપણે વિચાર કરીએ છીએ પણ એ ખરું નથી પણ આપણા પૂજ્ય પૂર્વજોની ઉદારતા કરુણા ધૈર્ય દીર્ઘ દૃષ્ટિ તથા પતિતોના ઉદ્ધાર માટેની ઝંખના તેમ જ એ દ્વારા શાસનની અખંડિતતા અને એના પાવિત્ર્યની રક્ષા માટે બતાવેલું પરાક્રમ અને એ દ્વારા પુરુષાર્થ કેવી પરાકાષ્ઠાનો હતો એના ગૌરવનો એ તેજસ્વી ઇતિહાસ છે આજે તો આપણે પર્વતના શિખર ઉપરથી વિશ્વને નિહાળીએ છીએ પણ એ શિખરે પહોંચતા પહેલાં કેવી કેવી ઝાડીઓ ખીણો ચઢાવો અને શિલાઓ પાર કરવી પડી હતી એ ભૂલી જઈએ છીએ

એથી એના ભવ્ય અને ગૌમાચ[illegible]રી ઇતિહાસની રક્ષા અને નિર્માણ માટે સ્વસ્વીકૃત થઈ પડે એવા આચારવિધિઓના નવા પાઠો એમણે ગૂંથ્યા હતા, જેનો સંગ્રહ આજે આચારાંગના દ્વિતીય શ્રુતસ્કંધ તરીકે વિદ્યમાન અને વિખ્યાત છે

મોટો ભાગ ભગવાનના સૂક્ષ્મ અહિંસા ધર્મને અનુરૂપ ચુસ્ત વનસ્પત્યાહારી હતો, છતાં સારી એવી સંખ્યા ધરાવતો વર્ગ સૂઝતા આહારને નામે તેમ જ જૂના શાસ્ત્રોમાં વપરાયેલા શબ્દોના — હવે રૂઢ બનવા લાગેલા નવા અર્થોને — આધારે માંસાહારનો આધાર

શોધતો હતો. ખરેખર પૂર્વ અને પશ્ચિમને સાંધવા જેવું આ કપરું કામ હતુ પણ એ શાંત, ધીર, ગંભીર અને દીર્ઘદૃષ્ટા પુરુષો દિવસોની જહેમત પછી સર્વને સ્વીકૃત થઈ પડે એવા પાઠો એ ધર્મ સંગિતિમાં મંજૂર કરાવી શક્યા હતા એ જ એમનો જાદુ હતો. અને તેથી જ એ છેવટે જેમ ઉત્તર ધ્રુવ પ્રદેશમાં પૂર્વ અને પશ્ચિમ એક **બની વિલીન થઈ જાય છે તેમ બંને પક્ષોને સાંધી લઈ ઉત્તર–દક્ષિણ જેટલા અંતરોને વિલીન કરી શક્યા હતા.**

સાધેલો સમન્વય :

પણ એ પહેલા એમને ઉગ્ર વાદવિવાદમાથી પસાર થવું પડ્યું હતુ. સ્થવિરોને એક પક્ષ માટે ભારે માન અને ગૌરવ હતું. બીજા માટે ઊંડી કરુણા અને એમના ઉદ્ધારની ઝંખના હતી આ કારણે સ્થવિરોએ એ બધાને સાધવા સમજાવ્યુ કે કેવળી ભગવંતોએ જણાવ્યું છે કે,

'जावतिया उस्सग्गा, तावतिया हुंति अववाया'

શાસ્ત્રોમા જેટલા ઉત્સર્ગ વચનો છે, તેટલા અપવાદ વચનો પણ છે. જેમ પુરુપ અને પુરુપની છાયા સાથે ચાલે છે તેમ શાસ્ત્રકારોએ ઉત્સર્ગ સાથે નિર્બળ સાધકો માટે ધીરે ધીરે ચડવાનો અપવાદ માર્ગ પણ આપ્યો છે પણ શાસ્ત્રકારોનો એ અપવાદ માર્ગ હંમેશને માટે મળી જતી છૂટ નથી, પણ આદર્શને પહોચવા માટે ક્રમે ક્રમે એક એક પગલું આગળ ભરવા માટે બાંધી આપેલી તાત્કાલિક મર્યાદા છે. અથવા તો એમ કહી શકાય કે થાકેલાઓ માટે અલ્પ સમયનો વિસામો છે. બાકી માસાહારના દોષો તો શાસ્ત્રોમા પાને પાને ભર્યા પડેલા છે. એ માટે એ બુદ્ધિશાળી પુરુષોએ "ભેંસ મરે નહી અને લાકી ભાંગે નહી"ની નીતિ અપનાવી ઉત્સર્ગ માર્ગ સ્વચ્છ રહે અને થાકેલાઓ માટે અપવાદમાર્ગની પણ મોકળાશ રહે એ માટે એમણે જૂની ભાષાના શબ્દ–પ્રયોગોનો આધાર મેળવી નવી આચારવિધિઓની રચના કરી.

જૂની ભાષા નવા ? થયેના અથ પ્રમાણે માસમત્સ્ય વાચક બની શકતી હતી જેના ારણોની મમીક્ષા આપણે ' ભગવાન મહાવીર અને માસાહાર 'મા કરી ગયા છીએ આમ ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો પ્રશ્ન તીવ્ર બનવા લાગ્યો ત્યારથી એવા શબ્દો એ- યા બીજા અર્થમા ? થવા લાગ્યા હતા ભગવાનના નિર્વાણ બા લગભગ ૭૫ વર્ષ પછી એ યુગમા વપરાતો वहुअठ्ठिय मस જેવો શબ્દપ્રયોગ દશવૈકાલિકમા वहु अठ्ठिय पोग्गल રૂપ પામી ચૂ યો હતો ' मस ' શબ્દ જેનો મૂળ અથ વનસ્પતિવાચક ગભ યા તો પોચો ભાગ હોવા છતા ? અર્થ પ્રમાણે પાછળથી એ ' પ્રાણી જ માસ ' અથ ધારણ કરવા લાગ્યો હતો એ હવે આમ पोग्गल બની વનસ્પતિ અથ તરફ પાછો વળી ગયો હતો આ ક્રમ પ્રમાણે જે ભરકર દુ ાળની આવિ ન ચડી હોત તો આ ાળમા એ યા બીજા અર્થમા ? થવાની જે પ્રક્રિયા ચાલી રહી હતી એની ' वहु अठ्ठिय पोग्गल શબ્દ ' वहु अठ्ठिय फलगभम् જેનુ રૂપ પામ્યો હોત પણ ભર ર પરિસ્થિતિએ સર્જેલી વિકૃતિને કારણે મૂકાયેલા મુનિઓના ઉદ્ધાર માટે અને બને પક્ષોને સાચવી લેવાનો જા કરવા માટે આપણે वहु अठ्ठिय पोग्गल માથી ફરી वहु अठ्ठिय मस જેવી જૂની ભાષાના શબ્દોનો આધાર લેવો પડ્યો

આમ ત્યારના શાસ્ત્રકારોએ જૂની ભાષાનો ઉપયોગ રી બને પક્ષોને સાચવી લીધા હતા જ્યા એ અપેક્ષા રાખી હતી કે માણસ જેમ જેમ બુદ્ધિ મસ્કાર અને સમજમા આગળ વધશે તેમ તેમ જે અથ એકવાર એને યોગ્ય અને જરૂરી લાગતો હતો તે પછી એને અયોગ્ય અને બિનજરૂરી લાગશે અને બન્યુ છે પણ તેમ જ

આથી શાસ્ત્રોમા નિશ્ચય અને વ્યવહાર તેમ જ ઉત્સર્ગ અને અપવાદ એમ બને દૃષ્ટિએ શાસ્ત્રોના જે અથો થતા આવ્યા છે એનુ ગૂઢ રહસ્ય આ છે કે એ ચડેલા અને ચ ડતા બનેને ધ્યાનમા રાખીને એવા અર્થો આપવામા આવ્યા છે અને આ કઈ નવી વાત નથી

શાસ્ત્રોમા ઉત્સર્ગ અને અપવાદ આપતા અનેક પાઠો છે જેને વિભાષા કહેવામાં આવે છે. વિભાષા એટલે જેમાંથી જુદા જુદા અર્થો નીકળે તેવી વાક્યરચના આમ વિભાષા દ્વારા પૂ સ્થવિરોએ બને પક્ષને સાંધી લીધા હતા.

કારણકે એ પુરુષો જાણતા હતા કે જેઓ આદર્શને નજરમાં રાખી ચાલશે એમને એમાંથી માસાહારનો અર્થ મળશે જ નહી તેમ જ જેઓ કેવળ નબળાઈને કારણે પોતાનું મતવ્ય સાચુ માનતા હતા એમને માસાહારનો બાહ્ય અર્થ મળવા છતા એ પણ જ્યારે ભીષણ દુષ્કાળને અંગે આવેલી માનસિક વિકૃતિની અસરમાંથી મુક્ત બનશે ત્યારે એ પોતે જ જોઈ શકશે કે જ્યા પાઠે પાઠે વનસ્પત્યાદિ જીવોની તો શું પણ સાદી આખે જોઈ ન શકાય એવા સૂક્ષ્મ જીવોની પણ હિસા ન થાય એ માટે સતત જાગૃતિ રાખવાનો આદેશ સમાયેલો છે ત્યા પછી એને પોતાને જ પોતાના ચારિત્રની વિસંગતતા માલૂમ પડશે ને તેથી એવા શબ્દોના અર્થો પોતે ખોટા કર્યા હતા એમ સમજી જઈ એમાથી જલદી છૂટી જવાનું બળ એ ત્યારે મેળવી શકશે

આ પ્રધાન દૃષ્ટિ રાખીને આચારાગનાં વિધિવિધાનો ઘડાયા હતા એમા જે આવા ૬–૭ પાઠો છે, એ પણ એ હેતુ અર્થે જ નિર્માણ થયા હતા. કેટલાક પાઠોમા જે અસ્પષ્ટતા રહી ગઈ દેખાય છે એનું કારણ પણ આ જ હતું. તેમ જ કોઈ કોઈ પાઠોમા એક જગ્યાએ આજ્ઞા આપી છે તો બીજી જગ્યાએ સખત નિષેધ કર્યો છે (આચા. સૂ. ૫૬૧–૫૬૨ પાઠ ૬–૭) એ બતાવે છે કે અમુક જગ્યાએ ઉત્સર્ગ અને અન્યત્ર અપવાદ એમ બન્ને ધર્મો કહેવામાં આવ્યા છે.

ભૂલાયેલું મૂળ કારણ :

આ પાઠો લખાયા બાદ શક, હૂણ, બેક્ટ્રિયન, પાર્થિયન તથા આરબ વગેરે પ્રજાઓના થતા રહેલા અવારનવાર આક્રમણોને કારણે જ્ઞાન પરપરા તથા પઠનપાઠન પર જે અસરો થયેલી એથી એ

જૂના કાળનો ઇતિહાસ ભુલાવા લાગ્યો હતો તેમ જ સંશો ધનના સાધનોની પણ ત્યારે ખામી હતી જેથી કયા સંજોગોમાં આ પાઠ લખાયા, મૂળભૂત અર્થ પરંપરા શી હતી, પાછળથી નવા અર્થોનો પણ કેમ અને શા માટે સ્વીકાર કરવો પડ્યો તથા જૂની ભાષા શા કારણે મત્સ્ય-માંસવાચક બની ગઈ હતી એ બધી વાતો કેવળ મુખ પરંપરાએ જ નહોતી રહી હોઈ ભુલાવા લાગી હતી. આમ છતાં એક વાર વહેતા થયેલા બન્ને અર્થો ચાલ્યા આવતા હતા પણ કયો અર્થ કયાં લાગુ પાડવાનો છે અને કયા સંયોગોમાં એ આવ્યો હતો એ બધું જ વીસરાયું હતું આ મૂંઝવણને કારણે કેટલાક આચાર્યોએ એક અર્થ પર ભાર મૂક્યો બીજા આચાર્યોએ બીજા અર્થ પર ભાર મૂક્યો આમ છતાં બન્ને વર્ગે એકબીજાના દૃષ્ટિબિંદુનો સ્વીકાર તો કર્યો જ છે એટલે એ મહાપુરુષોના મંતવ્યો એકાંગી હોઈ અપૂર્ણ ભલે હો પણ એથી એ ખોટાં તો નથી જ

માંસવાચક અર્થની દૃષ્ટિએ આપણે એ પાઠો વિચારી ગયા છીએ એમાં ક્યાંય પણ માંસાહાર કરવાની શાસ્ત્રાજ્ઞા નથી મળતી તેમ જ માંસ લેવામાં દોષ નથી એ ખાઈ શકાય છે એવી ક્યાંય વિધાનાત્મક ભાષા પણ નથી જ્યાં મુનિને છૂટ મળે છે ત્યાં પણ નિષેધાત્મક બંધનરૂપે એને અમુક મર્યાદામાં બાંધી લેવામાં આવે છે ફક્ત ૭ મા પાઠમાં જ વિધાનાત્મક ભાષા વાપરવામાં આવી છે, જે અપવાદ માર્ગ તરીકે એવી સંખડીમાં જવાની છૂટ આપે છે જોકે એમાં પણ અનેક શરતો તો મૂકવામાં આવી જ છે આ પાઠ વિધાનાત્મક ભાષા વાપરે છે એનું કારણ એ છે કે આવી સંખડી રોજ હોતી નથી ને વળી મુનિઓનો પણ તેવી સંખડીમાં જવાનો આગ્રહ હો[1]

---

[1] કોઇ મુનિને માંસ ખાવાની કે એમ કરવાની ઇચ્છા થાય અને એ એનો આગ્રહ પકડે પણ શાસ્ત્રકાર શું એથી એની ઇચ્છાને સંતોષે ખરા? આ પ્રશ્ન વાચકોને સહેજે જ મૂંઝવણમાં નાખી દે તેવો છે પણ આપણે ગુરુઓની હૃદયભાવના નથી વિચારી માટે જ આવો પ્રશ્ન ઊઠે છે

વળી બીજું પણ કારણ છે કે જૂના શબ્દોને કારણે 'માંસ' અને 'વનસ્પતિ' અર્થ તો સાંધી શકાયો હતો પણ 'જવા' અને 'ન જવા'નો અર્થ સાંધી શકાય તેમ નહોતું. પણ એથી ચડેલા સાધકો માટે આ પાઠ ભયંકર બનતો હતો. જેથી એવાઓના સમાધાન માટે અને શાસનની શુદ્ધતા માટે એમને ઉપરાઉપરી આવા ૯–૧૦ પાઠો આપવા પડ્યા હતા, જેમા એવી સંખડીમાં જવાના ભારે દોષો બતાવવામા આવ્યા છે.

ફરમાવેલી નવી આજ્ઞા :

આમ એ પુરુષોએ ઉદાર ભાવે પતિતોને પણ સમાવી લેવાનો એક અદ્ભુત ચમત્કાર સર્જ્યો હતો સાથે એમણે અન્ય મુનિઓને

'શાકુંતલ'માં કવિકુલ ગુરુ કાલિદાસ દુષ્યન્તને મુખે કહેવડાવે છે કે, 'धन्यास्तदङ्गरजसा मलिनी भवन्ति' સ્વચ્છ વસ્ત્રો પરિધાન કર્યાં હોવા છતાં ધૂળમાં રમવાને કારણે મલિન થયેલા પોતાના બાળકોને તેડી લેવાથી પોતાના વસ્ત્રો અને શરીર મલિન થવા છતાં જે માતાપિતા હર્ષઘેલા બની જાય છે એમને ધન્ય છે

ગુરુઓનું હૃદય પણ આવા માતા-પિતા કરતાંય વધુ મૃદુ હતું. એમનો ડાઘ પોતાને લાગશે એ જાણતા હતા. વળી એક માનસશાસ્ત્રીની અદાથી એમણે એ પણ વિચાર્યું હતુ કે 'આગ્રહથી આગ્રહ નહી તૂટે, કદાચ એ બેવડાશે. અતૃપ્ત ઇચ્છા બમણા વેગથી ભભૂકી ઊઠશે.'

એમને તો એમના દિલ પર કબજો મેળવી અપાર સ્નેહ જળથી એમના હૃદયની મલિનતાને ધોઈ નાખીને એ રોગમાંથી એમને છોડવાની જ તાલાવેલી હતી. એથી નહોતો એમણે પાઠનો આગ્રહ રાખ્યો, નહોતો શબ્દોનો આગ્રહ રાખ્યો કે નહોતો આજ્ઞા-નિષેધનો આગ્રહ રાખ્યો. એમણે તો કેવળ માનવ દિલ પરની શ્રદ્ધાનો જ આગ્રહ રાખ્યો હતો કે એ દ્વારા જ એમને એક દિવસ વિશુદ્ધિના શિખરે પહોચાડી શકાશે અને આપણે જોઈશું કે અલ્પ સમયમાં જ એ એમને પ્રેમથી વશ કરી વિશુદ્ધ બનાવી શક્યા હતા અને એ રીતે સંઘની એકતાને એમણે ટકાવી રાખી ધર્મને વિશેષ ઉજ્જ્વલ બનાવ્યો હતો અને એથી જ એ એનો વ્યાપક પ્રચાર કરી શક્યા હતા.

પણ એવાઓને ઉપર ઊ ાવવાના કાર્યમા સહાયભૂત થવાની વિનતી કરી ખાસ સૂચના આપેલી કે કોઈ પણ મુનિએ એવાઓ માટે નિ દા વાક્ય ન બોલવુ તેમ જ એમના પ્ર યે અણગમો પણ ન સેવવો એ પણ આપણા જેવા જ મતના સાધકે તરીકે ભગવાના ધમ-શરણે આવેલા છે, એમ માની એમના પ્ર યે સમભાવ કેળવવો' આ માટે આચારાગના ૧૦મા અધ્યયનમા જ્યા આહાર-પાણી માટેના (પિ ડેષણા અને પાનેષણા) ધ ાયેલા આ નવા નિયમો મૂક્યા છે, એમને છેડે છે ના સૂત્રમા ખાસ આના મૂળ છે કે

इच्चेतासिं सत्तण्ह पिण्डेसणाण सत्तण्ह पाणेसणाण
अन्ना न समाहीए एव च ण विहरति (સૂ, ૬૪૩)

અર્થ આ બધી પિ ડેષણાઓ (આહાર લેવાની વિધિઓ) કે પાને ષણાઓમાથી (પાણી વગેરે પ્રવાહી ચીજો લેવાની વિધિઓ) કોઈ પણ પ્રતિમા અગીકાર કરનાર મુનિએ એવુ કદાપિ ન બોલવુ કે "બીજા મુનિઓએ ગેરવાજબી રીતે (ધર્મ વિરુદ્ધ) પ્રતિમાઓ ધારણ કરી છે માત્ર અમે જ ખરી રીતે ધારણ કરી છે પણ જે બીજા મુનિઓ પણ એ પ્રતિમા ધરીને ફરે છે તેમ જ અમો પણ એ પ્રતિમા ધરીને ફરીએ છીએ તે સર્વે જિનેશ્વર ભગવાનના ફરમાનને તાબે રહી પરસ્પર શાતિથી વર્તનારા સહુ સરખા જ મોક્ષાર્થીઓ-સાધકો છીએ' એમ માનવુ

આમ એ કાળમા આવેલી આપત્તિને ટા ળે એ મનવશ સંતોએ ઊતરાયુગની માન્યતા ધરાવના ાઓનો સમન્વય સાધી અ ોમનસ ધમ ી યથાર્થતા સિદ્ધ કરી બતાવી હતી એટલુ જ ન ,િ એવા ઓ ો પાછળથી વિ ાર બતાવી શાસ્ત્રની પવિત્રતા અ ે એની અખ ંડિતતાને ગૌ ાન્વિત બનાવી મૂકી હતી આ દૃષ્ટિએ એ કાળના પુરુષાઓ જે રીતે કામ લીધુ છે એ એ યુ ને અનુરૂપ જ હતુ

બાળ જો એમણે શાસનની ધનશ ાખી ન હો ત તો ન

બતાવ્યુ હોત તો નવો માસાહારી સઘ ઊભો થતાં બૌદ્ધોની જેમ જૈન સંઘની પણ એ જ દશા થઈ હોત અને ત્યારે જે ઉચ્ચ શિખરો. સર કરી ઉન્નત મસ્તકે આજે જૈન સંઘ ગર્વ ધારણ કરી રહ્યો છે એ ગૌરવથી એ વચિત જ રહ્યો હોત. એથી આ ૨૫૦૦ વર્ષના ઇતિહાસ-મા જૈન ધર્મે જે ગૌરવ પ્રાપ્ત કર્યું છે અને જનતાની સેવા કરી છે એ ગૌરવ એમની જ ભવ્યતાને પ્રતાપે છે, એમની જ સેવા-ઉદારતા અને કૃપાને કારણે છે એ ન ભૂલીએ

ચડવુ કઠણ હોય છે. બાકી પડવું તો સહેલુ હોય છે. ઢાળ ઉપરથી ગબડનારને અન્ય ગબડનાર જો ટેકો આપવા જાય છે તો પરિ-ણામે બન્ને જોરથી ઊથલી પડે છે. પણ જે સ્થિર બન્યો હોય છે તે જ ગબડનારને ટેકો આપી એને ગબડતો અટકાવી શકે છે ને ફરી ચડવાની તાકાત પણ આપી શકે છે આમ મૂળ પરંપરા વિશુદ્ધ અને સ્થિર હતી માટે જ એ એવાઓને ગબડતા બચાવી પરિણામે ચડાવી શકી હતી.

પણ અહી એ વસ્તુ નોધવાની ખાસ જરૂર છે કે જે પૂર્વાચાર્યો કઠોર નિયમોના આગ્રહી હતા તેઓ દ્વિ–શ્રુતસ્કધરૂપે નવી આચાર–વિધિઓ લખાઈ તેમ જ પાછળથી વીર નિર્વાણ ૧૬૨ પછી વિશાખા-ચાર્યે નિશીથની રચના કરવી શરૂ કરી ત્યા સુધી સાથે રહ્યા હતા, પણ મતભેદ તીવ્ર બનતા તેઓ પાછળથી છૂટા પડવા લાગ્યા હતા જેઓ આજે દિગબરી કહેવાય છે. બનેની પટ્ટાવલિઓ જોતા જણાય છે કે આચાર્ય ભદ્રબાહુસ્વામી પછી થોડા જ વખતમા એ અલગ પડ્યા હશે એકે કડક જિનકલ્પી આચાર અપનાવ્યો હતો, જ્યારે બીજાએ યુગાનુરૂપ પરિવર્તન સ્વીકારી લીધુ હતુ જેથી એ બીજા વર્ગના સ્થવિર કલ્પી કહેવાઈ શ્વેતાબર મનાયા છે એમની દૃષ્ટિ સારે શાસનના રક્ષણ–વિકાસ પર કેદ્રિત થયેલી હોઈ અને ત્યારે એની ખાસ જરૂર પણ હતી જેથી એમણે ઘડેલા નિયમ પ્રમાણે **સંઘની ઉચિત વ્યવસ્થા કર્યા વિના જે કોઈ જિનકલ્પી આચાર**

સ્વીકારતુ તો એને પ્રાયશ્ચિત્ત કરવુ પડતુ (નિ. ગા ૪૯૨૬ બૃ. ગા ૧૦૬૩) આ બતાવે છે કે સઘ ત્યારે કેવી આપત્તિઓ માથી પસાર થઈ રહ્યો હશે? અને એટલે જ એમણે શાસનની પ્રભાવનાની દૃષ્ટિ રાખીને પોતાને ઠીક લાગ્યા તે માર્ગો બતાવ્યા અને ઉદાર દૃષ્ટિબિંદુ રાખી સ્વીકાર્યા હતા બીજુ પણ એક દૃષ્ટિબિંદુ છે કે **રાજકીય યા સામાજિક અવ્યવસ્થામા ધર્મપાલન થઈ શકતુ નથી (નિ ગા ૨૩૫૭)** આ કારણે પણ એ સમયની સામાજિક પરિસ્થિતિને ધ્યાનમા રાખીને સઘની એકતા ટકી રહે એ માટે કેટલાક કઠોર નિયમોને હળવા કરવા પડ્યા હોય એ પણ સમજી શકાય તેવી વાત છે

શિષ્યોનુ કરેલુ સમાધાન

આમ એ કાળના પૂજ્ય પુરુષોએ બને વર્ગોને સારી સેવાની આચારવિધિઓ ઘડી કાઢી નાખી હતી જે મે ચૂલિકારૂપે આચારાંગમા જોડી દીધી હતી પણ પવિત્ર અને વિશુદ્ધ જીવન જીવનારા શિષ્યોએ ગુરુઓને વિનતી કરી કે હે પ્રભો! અમે તો આ પાઠોનુ રહસ્ય અને એનો હેતુ જાણીએ છીએ પણ એમા મદ્ય માસરાગી સખડીમા જવાની અનુજ્ઞા આપનાર આવા સ્પષ્ટ પાઠથી ભવિષ્યમા સદેહ થવાનો તેમ જ કોઈ એને પ્રમાણ પણ બનાવે એવો અમને ભય રહે છે '

શિષ્યોના પ્રશ્નમા તથ્ય હોઈ ગુરુઓએ ઘડેલી આચારવિધિઓની વિશેષ સ્પષ્ટતા માટે એમણે તરત જ ચાર નવી ચૂલિકાઓની રચના કરી એમાની ૨ ચૂલિકાઓ સારે નિશીથ પાઠમા આપી મે ચૂલિકાઓ ઘડાયેલી નવી આચારવિધિ સાથે સબધિત આચારાંગના દ્વિતીય શ્રુતસ્કધ પાઠમા જોડી એમા મૂળ સ્પષ્ટતાથી એમણે ના મજૂર કરી છે કે "जगज्ज मयाति जन उगीरा" જૈન મુનિ મદ્ય માસનો ત્યાગી જ હોય

આગમાદિ શાસ્ત્રોમા તો મદ્ય–માસના ત્યાગની ઢગલાબંધ આજ્ઞાઓ છે જ પણ નવી આચારવિધિઓને કારણે ભવિષ્યમા કોઈને સંદેહ –શંકા ન રહે એ માટે જ અહી એની ફરી સ્પષ્ટતા આપી દેવામાં આવી છે, કે જેથી પડેલા સાધકોને ઉપર ચડાવવા કોઈ ખાસ સંયોગો-માં આપેલા અપવાદ માર્ગને કોઈ ઉત્સર્ગ માર્ગ ન બનાવે. આમ આચારની વિશેષ સ્પષ્ટતા માટે જ ચૂલિકાઓ નિર્માણ થઈ હોઈ પરંપરા વિશુદ્ધ હતી તેમ જ આવા અપવાદ પાઠો કેવળ પતિતો માટે જ હતા એ પણ આથી સિદ્ધ થાય છે.

સાથે એક બીજી વાત પણ વિચારવા જેવી છે કે માણસ પૂર્વા-પર સંબંધો વિચારીને જ સાચો અર્થ મેળવી શકે છે. પણ જ્યારે એ કોઈ પાપવૃત્તિમા ઘેરાય છે ત્યારે પોતાની પાપવૃત્તિને અનુરૂપ જ અર્થ શોધવા કે પ્રમાણ મેળવવા ઇચ્છે છે. આથી એ ભળતા જ વાક્યો કે પ્રમાણો અધવચ્ચેથી ઉપાડી લે છે. અને પછી જ્યારે એવાઓની સખ્યા વધી જાય છે ત્યારે એમણે કરેલો અર્થ પણ એક સ્થાન મેળવી લે છે જોકે એવો અર્થ શોધનારા પાછળથી પોતાનું મંતવ્ય બદલી મૂળ પરંપરામાં જોડાઈ જાય છે છતા એક વાર વહેતા થયેલા અર્થો પછી પાછા વાળી શકાતા નથી. એક જુદા મંતવ્ય તરીકે એ વહેતા જ રહે છે. આમ એ કાળમા દોષિત વેશધારીઓએ વહેતા કરેલા એ વહેણને કારણે જ આચાર્યોની ટીકાઓમાં પણ એનો રંગ ઊતર્યા વિના રહી શક્યો નથી. તેમ જ ભગવાન મહાવીર વિષેના પાઠ સુધી પણ એની અસરો પહોંચી ગઈ છે

આમ છતા આચારની વિશુદ્ધિને એની કશી જ અસર પહોચી નથી ઊલટી એ તો અંધકારમા પણ ઝળહળતી જ રહી છે.

પ્રકરણ ૭ મુ

માંસાહારનું પ્રમાણ (૧)

પણ પંડિતો કહેશે કે તમારા મુનિઓ પણ માંસાહાર કરતા હતા એ વાત તો ત્યારે સાચી જ ને?

'સાચી યે ખરી અને ખોટી યે ખરી' કારણ કે વસ્તુના અનેક પાસાઓ હોઈ એના અન્ય પાસાઓને વિચાર્યા વિના જે નિર્ણય બંધાય છે એ નિશ્ચય નિર્ણય જ નથી હોતો. આ કારણે તે વખતની બધી જ પરિસ્થિતિઓનો આપણે વિચાર કરવો પડશે અને તો જ સાચો નિર્ણય કરી શકાશે.

પ્રવેશેલા નવા સાધકો

આ રોગ... ...કારણે મધ્યમ જમાની અવ્યવસ્થાને અંગે ...ગ્યો મુનિઓને આચરના હોઈ નીચેના ૪ પ્રકારના સાધકો શ્રમણ સંઘમાં ...ખલ થઈ ગયા હતા.

૧ ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો જેમને વિવેક નહોતો — ધર્મની રુચિ પણ ...ની એવા કેટલાક પેટ ભરવા ખાતર જ સંઘમાં પ્રવેશ્યા હતા.

૨ કેટલાક તો કેવળ અનાર્ય હેતુઓ માટે જ યા કોઈ અન્ય સ્વાર્થ સાધવા ખાતર જ પ્રવેશ્યા હતા.

૩ અનેક ...ણો અને શક્તિઓ પડેલી હોવા છતાં ભૂખના ...મે જેઓ નિસ્તેજ બની ગયેલા એવા કેવળ પેટ અર્થે

આચારવિચારમા પણ તેટલુ જ અંતર છે, છતા કહેવાય છે બન્ને મુનિ

જોકે મુનિ–પરંપરાનો મોટો ભાગ જ્યારે શિથિલાચારી બની ગયેલો ત્યારે પાછળથી શ્રી સત્યવિજયજી પંન્યાસે ક્રાતિ જગાવી જે ક્રિયોદ્ધાર કરેલો એથી એ શિથિલાચારીઓનો અર્થાત્ કહેવાતા યતિઓનો મોટો ભાગ વિશુદ્ધ બની પરંપરાગત મુનિ–સંઘમા જોડાઈ ગયો હતો. તેમ એ કાળના પતિત વેશધારીઓ પણ પાછળથી વિશુદ્ધ બની મુનિ–પદને પ્રાપ્ત થયા હતા પણ એથી મૂળપરંપરા માસાહારી હતી એમ કદી સ્વપ્નમા પણ ન કહી શકાય

શ્વેતામ્બર દૃષ્ટિએ જ્ઞાનગુણ અને કાર્યશક્તિને કારણે સાધક, મુનિ, પ્રવર્તક, ઉપાધ્યાય અને આચાર્ય એવી ઉત્તરોત્તર મુનિપદની ભૂમિકાઓ હોય છે. તેમ જ ચારિત્રની ઉત્તરોત્તર વિશુદ્ધ આરાધનાની દૃષ્ટિએ સામયિક, છેદોપસ્થાપનીય, પરિહાર વિશુદ્ધિ સૂક્ષ્મ સંપરાય તથા યથાખ્યાત ચારિત્ર એવી એની પાચ ભૂમિકાઓ માનવામાં આવે છે. દિગંબરોમા બ્રહ્મચારી, ક્ષુલ્લક, એલક, મુનિ તથા આચાર્ય એવી પદવીઓ ગોઠવવામા આવી છે, જ્યારે ચારિત્રની દૃષ્ટિએ બન્નેમાં સમાન ભૂમિકાઓ છે

આમ દિગંબરોમા ત્રણ ભૂમિકાઓ પસાર કર્યા બાદ જ મુનિપદ પ્રાપ્ત થાય છે અને શ્વેતામ્બરોમા મુનિપદની સાધનામા અપેક્ષિત સ્થિરતા પ્રાપ્ત થયા બાદ જ મુનિપદ પ્રાપ્ત થાય છે

આમ છતા મુનિપદને પામેલો કોઈ ગબડી પડે છે તો એને એની કક્ષા–મર્યાદા પ્રમાણે અપવાદ માર્ગે અપવાદિક પ્રાયશ્ચિત્ત દ્વારા ધીમે ધીમે ફરી ચડાવવામા આવે છે આ પ્રયત્ન સમયમા એ મુનિ નહીં પણ મુનિપદનો ઉમેદવાર યા સાધક જ ગણાય છે. જૈન શાસ્ત્રોની આવી ઉત્તમ વ્યવસ્થાને કારણે મુનિ અને મુનિપદના ઉમેદવાર વચ્ચેનો ભેદ ખાસ સમજી લેવાની જરૂર છે. આ ભેદ જો સમજાયો હોત તો

પંડિતો એમ ન કહી શકત કે જૈન મુનિઓ પણ માંસાહાર કરતા હતા હા એટલું એમ કહી શકત કે કેટલાક મુનિવેશધારી સાધકો ક્યારેક માંસાહાર કરતા હતા પણ આથી એવાઓને કારણે સમગ્ર મુનિ પરંપરાને દોષિત ન ઠેરવી શકાય

જૈન સંપ્રદાયના છેલ્લા ૨૫ વર્ષમાં કેટલીક વેશધારીઓ તરફથી મારીને યા કોઈને ભગાડીને ભાગી ગયા છે પણ એથી એવી દુષ્ટ વ્યક્તિઓને કારણે એમ ન કહી શકાય કે જૈન મુનિઓ પણ એવા જ હોય છે

વ્યવહારમાં પણ બે-ચાર-પાંચ વ્યાપારીઓ દેવાળું કાઢે તેથી કરીને સમગ્ર વ્યાપારી મંડળ દેવાળિયું છે એમ તો કોઈ મૂર્ખ પણ ન કહે એ ન્યાયે ધારો કે આજના કપરા સંયોગોમાં ધનિક ગૃહસ્થો તરફથી મુનિઓની સાર-સંભાળ થતી જોઈ કેટલાક બદમાશો સંઘમાં પૂરો વેશ બદલી પ્રવેશી જાય અને પોતાના અધમ ધંધા છોડે નહીં તો—જેવી એની જાણ પડી એમને તગડી મૂકવામાં આવે અને—એવાઓને કારણે મુનિઓ બદમાશ હોય છે એમ કહી શકાય ખરું? મૂરખ પણ કદી એવું ન જ માને

એક વાત એ પણ જણાવી દેવી જરૂરી લાગે છે કે ૨૫૦૦ વર્ષના ઇતિહાસમાં કોઈક એવી દુષ્ટ વ્યક્તિઓએ આનો લાભ લીધો છે ને એના કારણે પરંપરા વગોવાઈ છે એથી ભવિષ્યમાં આવા કારણે પરંપરા ન વગોવાય એ માટે શાસ્ત્રકારોએ પહેલેથી જ એવી ગોઠવણ કરી રાખી છે કે સંયમધર્મમાં સ્થિર થયા બાદ જ એવાઓને મુનિ તરીકે સ્વીકારવા—એ વ્યવસ્થાને કારણે આજે પણ દીક્ષા લેનારો મુનિ-મુનિ ગણાતો નથી પણ સંયમમાં સ્થિર થયા બાદ અર્થાત્ વડી દીક્ષા બાદ જ એ મુનિ ગણાય છે ત્યાં સુધી એની સાધકોના વર્તાવ જુદા પ્રકારનો રાખવામાં આવે છે, જેનો હેતુ એને સાધુ જીવનના આચારવિચારમાં પરિપક્વ બનાવવાનો હોય છે ૨૫

સૂત્રની ટીકામાં પણ કહેલું છે કે વડી દીક્ષા બાદ જ દીક્ષાપર્યાય ગણાય
છે. મતલબમા કે વડી દીક્ષા પહેલાં એ મુનિ ગણાતો નથી.

બદલાતા રહેલા ધર્મવ્યૂહ :

જેમ કુશળ સેનાપતિ વિજયની પ્રાપ્તિ અર્થે વ્યૂહ બદલ્યા કરે
છે તેમ પૂજ્ય ગીતાર્થ સ્થવિરોએ પણ અહિંસાનું ધ્યેય નજર સમક્ષ
રાખી શાસનની શુદ્ધિ માટે શાસનને વફાદાર રહીને શાસ્ત્રને અનુસારે
વ્યૂહો બદલ્યા જ કર્યા છે. પ્રાચીન કાળમાં દીક્ષા સાથે જ વડી દીક્ષા
— જીવોની યોગ્યતા જોઈ — આપવામા આવતી યા તો ૧૩ દિવસ
બાદ આપવામાં આવતી પાછળથી જેમ જેમ નબળાઈઓ આવતી
ગઈ તેમ તેમ એ ગાળો લંબાવીને ૬ માસ યા એથી પણ લાંબા
સમય સુધી વધારવામા આવ્યો છે કે જેથી સંયમ ધર્મમાં સ્થિર
થયા બાદ જ વડી દીક્ષા આપવામાં આવે. અંચલગચ્છની પટ્ટાવલિમાં
દીક્ષા બાદ ત્રણ ત્રણ વર્ષ પછી વડી દીક્ષા થયાના દાખલા નોંધાયેલા
છે. આમ દીક્ષા લેનારો મુનિ સામાયિક મુનિ યા સાધક કહેવાય છે
અને છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રને યોગ્ય દશા પ્રાપ્ત થયા બાદ એને
વડી દીક્ષા આપવામા આવે છે અને ત્યાર પછી જ એ મુનિ ગણાય
છે. આમ છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર દશા પ્રગટ્યા વિના વાસ્તવિક દૃષ્ટિએ
મુનિ એ મુનિ ગણાતો જ નથી પણ દુષ્કાળના સમયમા આ વ્યવસ્થા
તૂટી પડી હતી અને એ વળી સ્થિર થયા પણ નહોતા. છતાં પંડિતોએ
એવાઓને મુનિ માન્યા છે. પરંપરાએ સાધકો માન્યા છે. આ સમ-
જણના અભાવે પંડિતોની દૃષ્ટિએ મુનિઓ માંસાહારી હતા. જ્યારે
પરંપરાની દૃષ્ટિએ તો મુનિઓ વિશુદ્ધ જ હતા. બાકી મુનિવેશ પહેરવા
માત્રથી કોઈ મુનિ બનાતુ નથી. એથી એવાઓને સારૂવી યા સિદ્ધપુત્ર
જેવા કહી શકાય, કારણ કે એ ગૃહસ્થો જેવા હોવા છતા મુનિવેશ
રાખતા અને અહી પણ પેટ માટે જ એવાઓએ વેશ ધારણ કર્યો
હતો ને ! વળી 'શ્રમણ વર્ગમા 'પાસત્થા' નામે ઓળખાતો એક
નિર્બળ વર્ગ પણ હતો. આ બધાની **શાસ્ત્રકારોએ જ નોંધ લીધી**

છે કે એનાઓમાં ચારિત્ર નહોતું, ફક્ત મુનિવેશ જ હતો' (નિ. ગા. ૪૬૦૨ ચૂ.) આવા કારણે પણ એવાઓ મુનિ ગણાતા જ નથી.

આમ છતાં વિનયરત્નની જેમ કોઈએ વડી દીક્ષા પ્રાપ્ત કરી હોય તેમ જ બાહ્ય રીતે ઉત્તમ ચારિત્ર પણ એ પાળતો હોય પણ કોઈ બૂરા હેતુ અર્થે જ એ એમ કરતો હોય યા નિર્બળતાને પોષ્યા કરતો હોય તો એથી એ કંઈ મુનિ બનતો નથી. ઉદાયિ રાજાનું ખૂન કરવાના બદ હેતુ અર્થે જ સંઘમાં દાખલ થઈ, ગુપ્તપણે જગા પામી લખવા છતાં ૧૨ વર્ષ સુધી ઉત્તમ ચારિત્ર પાળવાનો ઢોંગ કરી અને ગુરુ પાસેથી 'વિનયરત્ન'નું બિરુદ પ્રાપ્ત કરી પ્રસંગ મળતા એણે પૌષધશાળામાં રાજાનું ખૂન કર્યું હતું.

આથી સમગ્રપણે આ બધા પ્રશ્નોનું ઊંડાણ તપાસ્યા વિના ક્યા પાઠો ક્યારે ક્યા સંયોગોમાં અને કોને અપેક્ષીને લખાયા એનો ભેદ તથા એનો ઇતિહાસ જાણ્યા વિના કોઈ એમ જે પાઠને આધારે પૂરાપૂરા સંબંધ વિચાર્યા વિના મુનિઓને માંસાહારી ન કહી શકાય. જો કે એવા ઘણા પાઠો કોને અને ક્યારે લખાયેલા એનો ઇતિહાસ નથી જળવાયો. ગુજરાતના મહારાજા અજયપાળે સળગાવી દીધેલા અનેક ભંડારોને કારણે પણ એ ઇતિહાસ ઘણો નષ્ટ થયો છે. આમ છતાં જે કંઈ બચ્યું છે એના આધારે પણ ઘણું સંશોધન થઈ શકે તેમ છે.

પણ શ્રી ધર્માનંદ કોસાંબીજી એમ કહે છે કે 'મેં જૈન શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો નથી. માંસાહાર વિષે ચર્ચા ચાલી ત્યારે પ્રસિદ્ધ જૈન પંડિતોએ જ તે મને (પાઠો) બતાવ્યા તેમ જ એક જૈન મુનિએ પણ તેમ જ કહ્યું' ('ભગવાન બુદ્ધ' પા. ૨૫૧)

કોસાંબીજીને પૂછી શકાય કે 'એમનો તમારી પાસે કોઈ લિખિત પુરાવો છે? જો તમે એવો પુરાવો મેળવ્યો પણ ખરો' આવો

હોત તો એ આપત પણ ખરા! આથી કહેવું પડે છે કે આજના આ બુદ્ધિતર્કપ્રધાન યુગમા ફલાણાએ આમ કર્યું હતુ એવી નિરાધાર વસ્તુના આધારે સત્ય સશોધન ન થઈ શકે અને લિખિત પુરાવાઓ વિના બીજાઓએ આમ કર્યું હતુ એવો એમના પર આક્ષેપ મૂકવો એ પણ શું ઉચિત છે? અને એમની શિષ્ય પરપરા પણ એવા આક્ષેપને કેમ સાંખી શકશે?

બાકી નિર્બળ વ્યક્તિઓ તો હર સમાજ—યુગમા પાકતી જ રહે છે, એમની વાત જુદી છે. પણ એવાઓને કારણે બધાને ડાઘ ન લગાડી શકાય. શાસ્ત્રકારોએ તો મુનિ નહી પણ આચાર્યપદને પામેલી શ્રેષ્ઠ વ્યક્તિઓને પણ એમનામાં દોષ આવતા નીચે ઊતારી મૂકી છે. તેમ જ એમની એવી વાત ગોપવી પણ નથી, કારણ કે શાસ્ત્રકાર તો શુદ્ધિને મહત્ત્વ આપે છે, વ્યક્તિના પદને નહી

ભદ્રબાહુ સ્વામીનો આધાર:

જે પતિત મુનિઓને સઘમા સઘરી એમને વિશુદ્ધ મુનિઓ સાથે રાખ્યા હતા, એથી ગુરુઓએ કચવાટ ન થાય એ માટે એક આજ્ઞા ફરમાવી હતી, પણ વિશુદ્ધ મુનિઓનુ સમાધાન નહોતું થયું, જેથી ભદ્રબાહુ સ્વામી નેપાળમાથી આવ્યા ત્યારે આ પ્રશ્ન ફરી એમની સમક્ષ મૂકવામા આવ્યો હતો. એમણે ત્યારે ફેસલો આપેલો કે "સયમના પાલન અર્થે મરણ થાય તેમ હોય તો અપવાદસેવીને પણ જીવન બચાવવું એ કર્તવ્ય થઈ પડે છે, કારણ કે જીવન હશે તો ફરી વિશુદ્ધ બની સયમની સાધનામા પ્રગતિ સાધી શકાશે" પાછળથી લખાયેલા ઓઘ નિર્યુક્તિ (આચાર્ય ભદ્રબાહુકૃત)મા પણ એ જ વિચારો સ્પષ્ટ કરવામા આવ્યા છે આ કારણે એવા મુનિઓને ક્ષમ્ય માન્યા છે પણ એમને પ્રાયશ્ચિત્ત તો કરવુ જ પડ્યું હતું ને ત્યાર બાદ જ એ મુનિપદને પ્રાપ્ત થયા હતા આમ જૈન ધર્મનુ આ એક વિશિષ્ઠ દૃષ્ટિબિંદુ રહ્યું છે, જે જાણવાની ખાસ જરૂર છે

પણ આમ છતા પત્નિને પૂછવાનુ મન થાય છે કે આજે હવે શુ છે? ૨૩૦૦ વર્ષ પહેલાની ભૂતકાળની વાત કરવાનો અર્થ પણ શો છે? ભૂતકાળની વાત કરીએ તો આપણા બધાયના પૂર્વજો નાગા રહેતા અને જગલોમા ભટકયા કરતા તો ફરી આપણે શુ એવા બનતુ છે? અને જો નથી બનતુ તો એ યુગની આવી વાતનો અથ શો? ભૂતકાળની સ્મૃતિ તો પવિત્ર અને વિશુદ્ધ જીવન તરફ વળવાની પ્રેરણા લેવા માટે હોય તો એ ઇષ્ટ છે પણ આપણા પાપ ઢાકવા કે પાપનો પરવાનો મેળવવા માટે કોઈનો આધાર શોધી કાઢવો એ કોઈને ય માટે શોભાસ્પદ વસ્તુ નથી જૈન મુનિ પરપરા તો વિશુદ્ધ જ હતી અને છે પણ ભીષણ કાળને અગે નિર્બળ મનના કોઈએ એવો લાભ લીધો હોય તો એમ કહેવામા શરમ શાની? શરમ તો એ લોકોને હોવી જોઈએ કે જેઓ આજે પણ એમા ડૂબેલા તો છે જ ઉપરથી અન્યોને પણ પોતાના પાપના ભાગીદાર ઠગવવા મથે છે ને એ રીતે પોતે જ પોતાના વારસાને લજવી રહ્યા છે

ઉત્થાનની જ મહત્તા

કોઈ પણ વ્યક્તિની મહત્તા એણે ભૂતકાળમા કેવી ભૂલો કરી હતી એ પર નથી અવલબતી પણ **એણે કેવી રીતે ભવ્ય પુરુષાર્થ દ્વારા પરાક્રમ દાખવી આત્મશુદ્ધિ કરીને જીવનની ઉચ્ચતા પ્રાપ્ત કરી હતી, એ પર અવલબે છે** એથી જૈન પરપરાને પોતાના જીવનની ઉચ્ચતા માટે અત્યત ગર્વ અને ગૌરવ ભર્યું અભિમાન છે કે **પોતાની પરપરા વિશુદ્ધ તો હતી જ સાથે એણે અનેક પતિતોનો ઉદ્ધાર કરી એમને પણ વિશુદ્ધ કર્યા હતા**

પતિતોને–ફસાયેલાઓને પરપરાએ શરણ આપ્યુ અપનાવ્યા અને નભાવ્યા તથા ધીમે ધીમે એમને વિશુદ્ધ કર્યા એ શુ પરપરાનો ગુનો છે? તો એવા ગુના માટે ગુનેગારના—ગુનો શોધનારાઓના

અભિપ્રાયની એને મન કોઈ જ કિંમત નથી. એ તો એવા ગુના માટે વિજ્યાનદનો ગર્વ અનુભવે છે કે જો કોઈનો ઉદ્ધાર કરવો એ ગુનો ગણાતો હોય તો આમ્રપાલી વેશ્યાને ત્યા આવ–જા કરતા બુદ્ધદેવને માથે પણ એવો જ આક્ષેપ આવે.

વિવેકની ખામી :

આથી કહેવુ પડે છે કે માંસાહારનુ આવુ બેહુદુ દષ્ટાંત મૂકી 'ભગવાન બુદ્ધ' ગ્રથને બેહુદો ગ્રથ બનાવી દેવામા આવ્યો છે. આજના વિશ્વને જ્યારે અહિંસા અને સમભાવના સિદ્ધાંતોની જરૂર છે ત્યારે બુદ્ધનુ દયા અને કરુણાથી છલઅલતુ જીવન ઊગતી પેઢીઓને બહુ ઉપયોગી થઈ પડે તેમ હતુ. એથી એના લેખકે બુદ્ધે બે વાર માસાહાર કર્યો હતો એ પ્રસગો એ પુસ્તકમાંથી ટાળ્યા હોત તો બુદ્ધના જીવનમા કઈ ઝાખપ આવવાની હતી ?

આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે એ જ કૌશાબીજી 'બુદ્ધલીલા-સારસગ્રહ'મા જ્યા 'સુકરમદ્દવ' શબ્દને કારણે પાછળથી 'ભ. બુદ્ધ' ગ્રંથમા ડુક્કરનુ માસ જણાવવામા આવ્યુ છે ત્યા પોતે જણાવે છે કે "આ પદાર્થ કઈ વસ્તુનો બનાવેલો હતો એ સબધમાં ટીકાકારોનો મતભેદ છે આથી આ વાદગ્રસ્ત પ્રશ્નમા અહી પડવાની આવશ્યકતા નાહી લાગવાથી મૂળ શબ્દ જેમનો તેમ રાખ્યો છે '

આમ 'બુદ્ધલીલાસારસગ્રહ'મા કૌશાબીજી 'સુકરમદ્દવ'નો અર્થ 'સુકરમદ્દવ' જ રાખી આ પ્રશ્ન પર મૌન પકડે છે ને તે તેમણે ઉચિત જ કર્યુ છે. તો પછી પ્રશ્ન એ ઊઠે છે કે 'ભગવાન બુદ્ધ' ગ્રથમા માસની વાત લાવવામા કયા નવા ટીકાકારનો પુરાવો મળ્યો ? નથી લગતુ કે આ નવા ગ્રંથમા મહાવીર અને તેની ભિક્ષુ પરપરા પણ માસાહાર કરતી હતી એવો લુલો પાગળો આધાર મેળવ્યા પછી જ એમણે માસની વાત ઉમેરી છે ? આથી સહેજે જ ફલિત થાય છે કે બુદ્ધના જીવનની એ ઝાખપ એમને ખટકી હશે જેથી એ

પ્રથમ પુસ્તકમા મૌન રહ્યા હશે અને પછી મહાનીરનો સાથ મેળવી એમણે હિમત કેળવી હશે આથી કહેવુ પડે છે કે એમણે એ બને મહા પુરુષોની એ દ્વારા વગોવણી જ કરી છે એ બને અહિસા મૂર્તિ પુરુષોનો આવો અણછાજતો ફજેતો કર્યો જ ન હોત તો શુ બગડી જાત ?

આથી જો એમણે એટલુ જ કહ્યુ હોત તો સારુ થતુ કે "એકવાર કેટનાક જૈન ભિક્ષુઓ પણ ભય-ર દુષ્કાળને કારણે જીવન ટકાવવા અર્થે માસાહાર છોડી શક્યા નહોતા પણ પછી તરત જ એમણે વિશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી જગતમા અજોડ એવુ સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે તો એનો ાખનો લઈ ભારતીઓએ—ખાસ કરી બૌદ્ધ જગતે માસાહારનો ત્યાગ કરવો જોઈએ અને એ રીતે બુદ્ધના જીવનની ના–કરુણાને ચરિતાર્થ કરી જોઈએ

બાળી શગિ'ટ મુનિઓનો ઉદ્ધાર કરવા આપેના એવા પાઠો એ વિવાનના નથી પણ યા અને કરણાથી પ્લાવિત બની આપેના હોઈ એ પાઠો 'ઉદ્ધાર પાઠો બને છે કારણ કે એ સર્વકાનિક આજ્ઞાઓ નહોતી પણ ફસાયેનાઓ માટે આપેની તત્માન પૂરતી અપનાદિક છૂટ હતી બાળી જો એ પાઠો વિવાનના હોત તો—સર્વકાનિક આજ્ઞાઓના હોત તો—જૈન પરપરા આજે પણ માસાહારી જ રહી હોત તેમ જ સહાણાિ વર્ષોમાથી આવેના એવા સેકડો મુનિ આચાર્યોની પણ શ્રદ્ધા સ્થિર રહી શકી ન હોત

ભ્ના આશ્ચર્યની વાત છે કે ફસાયેલાઓને પાનન કરના માટે ઊલટી જૈન ભિક્ષુ પરપનની જ નગોનણી કરનામા આને છે પણ જામેના અધમાર ના ળ હટી ગના પછી સત્યનો ભાનુ ઉ ય પામે ત્યારે જગત જોઈ નાકરો કે જૈન પરપગની કલ્યાણ ભાનના– ઉદ્ધાર ભાવના કેવી ઉત્કૃ ટ કોટિની હતી ?

બાળી અમુક પતિત વ્યક્તિઓને ક્ષા ો ાખો સવ કે પરપગ

ભ્રષ્ટ ગણાતી નથી. બાકી જો એવું જ હોત હોત તો તાત્વિક પ્રયોગોને નામે વિલાસના અધમ ભ્રષ્ટાચારમા ઊતરી ગયેલા બૌદ્ધ ભિક્ષુઓને કારણે બુદ્ધથી વહેતી આવેલી સમગ્ર ભિક્ષુ પરંપરા પણ તેવી જ હતી એમ કહી શકાય પણ એમ કહેવું ગ્યોગ્ય છે? આથી કહેવુ પડે છે કે કૌશામ્બીજી આ પ્રશ્નમાં વિવેક જાળવી શક્યા નથી

પ્રકરણ ૮ મું
વિધાન પાઠો કે ઉદ્ધાર પાઠો?

વિનોબાજીએ હમણા જ એક વ્યાખ્યાનમાં કહ્યું કે "મારા એક વિદ્યાર્થીને બીડી પીવાની ટેવ પડેલી. મેં એ જાણ્યુ ત્યારે એને બોલાવીને કહ્યું કે એક તો તું જૂઠું બોલે છે વળી ગુપ્તતાને કારણે ચોરી ને છેતરપિંડી પણ કરે છે. તો બીડી પીવી હોય તો તું ખુશીથી પી પણ તે મારી પાસે આવીને પી, પણ જૂઠ—ચોરીનું પાપ ન કરીશ. એમ કહીને મેં એની પાસે જ બીડી બાકસ મંગાવ્યા. એને મારા પર વિશ્વાસ આવ્યો એથી મે એને પ્રેમથી કહ્યું કે 'ભલે તું બીડી પી પણ થોડે થોડે ઓછી કરતો રહે.' પરિણામે પછી એની બીડી પીવાની ટેવ છૂટી ગઈ"

શું આપણે એમ કહી શકશું ખરા કે વિનોબાજીએ એ વિદ્યાર્થીને બીડી પીવાનુ વિધાન કર્યું હતું। એમનો આશય તો એને એમાંથી છોડાવવાનો જ હતો. એથી 'ભલે તુ બીડી પી પણ ઓછી કરતો રહેજે' એ વાક્ય વિધાન નથી પણ તેના ઉદ્ધારનું હતું. એટલે સંતો કોઈને એના ઉદ્ધાર માટે કહે કે 'ભલે તને ઠીક લાગે તેમ વર્ત, પણ આટલી મર્યાદા રાખજે અને એમાથી પણ છૂટી જવાનો પ્રયત્ન કરજે.' તો એ વાક્ય વિધાન વાક્ય નથી બનતું પણ ઉદ્ધાર વાક્ય બને છે. બાકી જો એવા શંકાશીલ પાઠો વિધાનના હોત તો જૈન પરંપરા પણ બૌદ્ધોની જેમ માસાહાર તરફ જ ઘસડાઈ ગઈ હોત

વળી પંડિતોએ એ પણ વિચારવું જોઈએ કે સિદ્ધાન્ત એક વસ્તુ છે અને આચાર બીજી વસ્તુ છે સિદ્ધાંતને જીવનમાં ઊતારવા માટે સમય અને શક્તિ મુજબ યુગે યુગે જે નવા પ્રયત્નો થતા રહે છે એથી એ જૂના આચારવિચારની આજ્ઞાઓ આજ્ઞાઓ ન રહેતા ઇતિહાસ બની જાય છે અને એ સિદ્ધાંતોને પહોંચવા માટે ઘડાતા નવા આચાર વિચારો એ સામયિક સત્યો બની રહે છે, કારણ કે પરિસ્થિતિ–સંયોગો તથા જનતાની શ્રદ્ધા રુચિ મુજબ એ સમયે સમયે બદલાતા રહે છે આથી જ્યારે નવા આચારો અમલમાં આવે છે ત્યારે એ સામયિક સત્યો બની રહે છે અને જૂના આચાર વિચારો કેવળ ઇતિહાસ બની શાસ્ત્રોમાં સંગ્રહિત થઈ જાય છે આ કારણે શાસ્ત્રોમાં નોંધાયેલા આવા પાઠો એ સનાતન સત્યો નથી પણ એ યુગની વટેલી ઘટના—ઇતિહાસ માત્ર જ છે પણ એ ઇતિહાસ માટે જૈન પરંપરાને શરમનું કોઈ જ કારણ નથી પણ ગર્વ છે જોકે આદિમાથી પસાર થવાને મરણે એ થોડી ઘણી ચોરી હતી એમ અંધારી વાદળી એના પર ઊતરી આવી હતી, પણ ઘડીના થોડા ભાગમાં જ એણે અંધારા ઉલેચી નાખી ફરી નમશનો એવો તેજપુંજ પાથર્યો હતો કે જેના પ્રભાવે સમગ્ર ભારતમાં જૈન પરંપરા એક નવી હવા—નવું વાતાવરણ સર્જી શકી હતી

પ્રકરણ ૯ મું

દોષ એ પણ એક સદ્ગુણ છે

વિનોબાજીના શબ્દોમાં કહીએ તો દોષ એ પણ એક મહાન ગુણ છે. દોષ ન હોત તો ગુણની કિંમત સમજાત પણ ક્યાંથી? પરાક્રમી પુરુષો પણ ક્યારેક દોષમાં ઘેરાય તો છે જ પણ એ દોષમાંથી જ ઉપર ચડવાનુ એ અદ્‌ભુત સામર્થ્ય પેદા કરી લે છે. જેમ ગૌતમે અભિમાનને કારણે સમ્યક્ત્વ અને મોહને કારણે કૈવલ્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું તેમ. શરત એટલી જ કે એ દોષ સમજાવો જોઈએ અને સમજાયા પછી ખટકવો જોઈએ અને ખટક્યા પછી દૂર કરવાના પ્રયત્ન માટે દૃઢ સંકલ્પ પણ પેદા થવો જોઈએ.

સિંહ ફાળ ભરે છે પણ એ પહેલા એને બે કદમ પાછા હટવું પડે છે. બે કદમ પાછા હટ્યા વિના એ ફાળ ભરી શકતો જ નથી. વીર્યવાન પરાક્રમી પુરુષો પણ આ જ રીતે જીવનનાં મહાન કાર્યો કરી તો જાય છે પણ એ પહેલા એમને પણ વિકૃતિ–વ્યથા કે વિરોધના ઝંઝાવાતોમાથી પસાર થવું જ પડે છે અને તો જ એમની શક્તિઓ —જાગૃતિ હોય છે તો—પૂર્ણપણે ખીલી ઊઠે છે.

કાદવ–કાંપમાં જ ફળદ્રુપતા રહેલી છે

પહાડમાથી ફૂટેલું નાનું ઝરણું સ્વચ્છ જળયુક્ત હોય છે. પણ પછી જેમ જેમ વિશાળ કાય નદી રૂપે એનુ સ્વરૂપ વિસ્તરવા લાગે છે તેમ તેમ પોતાની સાથે એ માટી–મટોડી, કાદવ–કાપ પણ ઘસડી લાવે છે. પણ એ કાદવ–કાપમાથી જ જમીન ફળદ્રુપ બને છે. તેમ

અપાપાપુરીમાથી વહેતુ થયેલુ મગન ઝરણુ વિશાળ સઘરૂપે વિસ્તરવા લાગ્યુ ત્યારે એમા માનવ સહજ દોષો-નિર્બળનાઓ પણ પ્રવેશવા પામે જ પણ નદીના કાપની જેમ એ દોષમાથી જ તેજસ્વી ઇતિહાસ નિર્માણ થાય છે આથી જૈન સપ્રદાયે મેળવેલો મહાવિજય એ એના દોષોને જ આભારી છે એમ કહી શકાય એટલુ ખરુ કે એ દોષના ત્યાગ માટે દૃઢ સકલ્પ અને સતત જાગૃતિની પ્રથમ આવશ્યકતા રહે છે

પ્રકરણ ૧૦ મુ

પ્રાપ્ત કરેલો રાષ્ટ્રવ્યાપી મહાવિજય

થયેલો પશ્ચાત્તાપ

જોકે દુષ્કાળની આવિમા મુનિઓનો એક નાનો વર્ગ સ્વાદ લાલસાનો લાભ ઉઠાવી ગયો હતો અને જૈન પરપરાએ પણ એવા ઓની કાળે ઠીક ઠીક મૂઝવણ અનુભવી હતી પણ જ્યારે ગુરુઓની સ્નેહ-કૃપાને કારણે એમને આવેલા દોષનુ ભાન થયુ ત્યારે એ માટે એમને પરમ ઉદ્દભવી, સાથે શૂન્યતાભરી તેજસ્વીનતાનો અનુભવ થયો વળી પોતાની પ્રતિષ્ઠા પર પણ ઝાખપ ફરી વળેલી જોઈ આથી એ જાગ્યા અને ઘોર પશ્ચાત્તાપના તાપે તપી વિશુદ્ધ થયા વિશુદ્ધ તો થયા પણ માથે લાગેલુ કલક ખટકતુ હતુ એવી એ કલક ધોઈ નાખવા ગુરુઓની પ્રેરણાથી અનેક ગણા ઉત્સાહથી તીર્થધાન બની જે રોગમા એ સપડાયા હતા એ રોગમા ડૂબેલાઓનો ઉદ્ધાર કરવાની એ અદમ્ય ઝખના સેવતા થયા. એમને મન એ જ સાચુ પ્રાયશ્ચિત્ત હતુ

પ્રાયશ્ચિત્તની સાધના

આથી કેવળ નિષ્કામ ભાવે જનતાનુ નૈતિક ચોગ્ય ઊચે

[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આચાર્યો [illegible] [illegible] [illegible] હતો જ પોતાની [illegible] જુદા જુદા દેશોમાં ભિન્ન ભિન્ન [illegible] સર્વત્ર પ્રચારવા નીકળી પડ્યા [illegible] દક્ષિણમાં કર્ણાટકમાં, પશ્ચિમમાં [illegible] અને ઉત્તરમાં [illegible] સુધી જ [illegible] (વિ. સં. [illegible]) [illegible] પ્રદેશ [illegible] જ [illegible] વિહાર હતા નવા નવા [illegible] [illegible]. [illegible] અને [illegible] માર્ગ કપરો હતો. મુનિવર્ગના આચારવિચારના [illegible] ન જોયે તેવો હતો ઉપરાંત માર્ગમાં ઊંચા પર્વતો, વિશાળ કાય નદીઓ અને આંધારી ગીચ અટવીઓ માર્ગ રોકી પડી હતી, પણ જો વીર મુનિઓનો સંકલ્પ દૃઢ હતો, મન મજબૂત હતું અને પગમાં સમગ્ર ધરતી ખૂંદી વળવાની તાકાત ઊભરાઈ રહી હતી. એથી જુદા જુદા કાફલા રૂપે કોઈ પૂર્વમાં, કોઈ પશ્ચિમમાં તો કોઈ દક્ષિણ અને ઉત્તરમાં એમ સહુ કોઈ નવી જાગેલી તેજ પ્રતિભા સાથે નીકળી પડ્યા. એમણે જ્યારે વિજયપ્રસ્થાન આરંભ્યું ત્યારે સર્વત્ર હિંસાનું પ્રાબલ્ય હતું. માંસાહાર ઘરઘર વ્યાપી રોગ હતો. અસંસ્કારિતાના જાળાં જામ્યાં હતાં વળી સર્વત્ર ઊંડા મૂળ નાખીને પડેલી બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિ સામે ટક્કર લેવાની હતી તેમ જ બૌદ્ધોની સામે પણ હરીફાઈમાં ઊતરવાનું હતું. આમ છતાં એ પરાક્રમી મુનિઓ ન ગભરાયા, ન નિરાશ થયા કે ન ઢીલા પડ્યા. અદમ્ય ઉત્સાહ, અપાર આશા, અખૂટ ધૈર્ય અને અખંડ વિશ્વાસના બળે વિજયપ્રસ્થાન આરંભી બિહાર—અંગ—બંગ

વગેરે પ્રદેશો વટાવી એ અહિંસક મુનિઓની એક સેના કલિંગમાં ઊતરી આવી ત્યારે મુશ્કેલીઓના પાર અફળાતા હતા, જ્ઞાન ધ્યાન જ સમયમાં વિજયો પર વિજયો પ્રાપ્ત કરી એમણે સમ્રાટોને પણ પોતાના ધર્મધ્વજ નીચે ખાડા કરી દીધા પરિણામે ત્યાં જૈન ધર્મ એ પ્રજાધર્મ થઈ પડ્યો 'આથી જગન્નાથપુરીના મહાતીર્થની એ શ્રમણોએ સ્થાપના કરી ભોજન ટાણે ઊંચનીચના ભેદભાવોને આજે પણ ત્યાં ત્યાજ્ય ગણવામાં આવે છે માનવસમાનતાના સિદ્ધાંતને વ્યવહારુ રૂપ આપવાનો યશ એ શ્રમણોને જ ફાળે જાય છે" (વાંચો વિવેકાનંદ ભા ૧ પા ૨૯૩)

પાછળથી એ સમ્રાટ વારસો પામેલા મહામેઘવાહન મહારાજા ખારવેલનો પ્રકાશમાં આવેલો જ્વલંત ઇતિહાસ એ જૈન ધર્મનો જ અતિ ગૌરવવંતો ઇતિહાસ બન્યો છે એણે ઉદયગિરિની ટેકરીઓમાં આવેલી હાથી ગુફામાં કોતરાવેલો લાંબો લેખ એ સમયના જૈન ધર્મના ઇતિહાસ પર મોટો પ્રકાશ પાથરે છે જૈન ધર્મે ત્યારે ત્યાં ઊંડા મૂળ નાખ્યાં હતાં પરિણામે પટણા પછી ત્યાં બીજુ મુનિ સમેલન ભરવામાં આવ્યું હતું જેમાં ભગવતીજીનો ઉદ્ધાર કરવામાં આવ્યો હતો એ સમેલનમાં સેંકડો સાધુ-સાધ્વીઓ એકત્ર થયા હતા.

પ્રાપ્ત કરેલો દિગ્વિજય

બીજી બાજુ અનાર્ય દેશ હોવાને કારણે શાસ્ત્રસંમત સાડી પચીસ આર્ય દેશોમાં જેનું નામ નહોતુ એ આનર્ત અને લાટ દેશમાં (ગુજરાતમાં) બીજો કાફલો ઊતરી આવ્યો અહીં ત્યારે કોળી ભીલ શક, હૂણ વગેરે અનાર્ય પ્રજાઓ જ વસતી હતી આર્યોનો વસવાટ ત્યાં સુધી ખાસ થયો નહોતો આવી અજ્ઞાન અને અસંસ્કારી પ્રજા વચ્ચે ઊતરી આવી–ન ઊતરવાનું ઠેકાણું, ન ગોચરી પાણીની અનુકૂળતા, વિરોધનો કોઈ પાર નહીં આ–એ બધી આપત્તિઓ સામે ઝઝૂમીને એમણે માર્ગ કર્યો પ્રજા મિનકુલ અનાર્ય હોવાને કારણે

પ્રચંડમાં પ્રચંડ વિરોધ અહી થયો હતો પણ જેટલા પ્રમાણમા વિરોધ ઉગ્ર હોય છે તેટલા જ પ્રમાણમાં વિકાસસાધના પણ તીવ્ર બને છે. એથી જેમ જેમ વિરોધ ઉગ્ર બનતો ગયો તેમ તેમ મુનિઓનો સંકલ્પ પણ બળવાન બનતો ગયો. શૌર્ય એમનું ભભૂકી રહ્યું હતું. પરિણામે કરેંગે યા મરેંગેનો નિશ્ચય કરી મુનિઓ પણ તેટલી જ પ્રચંડ તાકાતથી ઝઝૂમ્યા અને દિનભર દિન એ જ તાકાતથી આગળ વધતા રહ્યા. સફળતા નિષ્ફળતા મળવા છતાં એમણે સિંચેલા એ જ શૌર્યભર્યા સસ્કારોથી એમની શિષ્ય પરંપરાએ પણ એ જ મિશન ચાલુ રાખ્યુ પરિણામે અહિંસા, માસત્યાગ, સંસ્કારિતા અને પ્રાણી-દયાનો પ્રચંડ મંત્ર ગૂંજતો કરી એ મુનિઓએ જે ઊંડા મૂળ નાખેલા એથી આજ સુધી ગુજરાત જૈન ધર્મનો અતૂટ કિલ્લો બની ટકી રહ્યું છે. અહિંસા–પ્રાણીદયા, માસત્યાગ અને સસ્કારચારિત્ર માટે એની જે આજ સુધી જગમશહૂર પ્રતિષ્ઠા પ્રશંસાતી આવી છે એના મૂળમાં એ વીરવંશી મુનિઓની જ તપશ્ચર્યાઓ અને આત્મબલિદાનો ધરબાયા છે. પાછળથી ઉદ્‌ભવેલા અહીના ધર્મોએ પણ આ જ ભૂમિના સંસ્કારોનું પાન કરીને અહિંસાને જ પ્રાધાન્ય આપ્યું છે. વિશેષ ગૌરવની વાત તો એ છે કે જે ભૂમિમા એ મુનિઓએ ઊંડા પાયા નાખ્યા હતા એ ગુજરાતમા નથી જાહેર સ્થળો પર માંસ–મચ્છી વેચવાની દુકાનો કે નથી વેશ્યાગૃહો જ્યારે ભારતના અન્ય પ્રાતોમાં તો એ સામાન્ય વસ્તુ છે. આ બતાવે છે કે એ વીર મુનિ વંશજોએ પ્રજામાં કેવું ઊંડું ઘડતર કર્યું હશે? એ ઘડતરને કારણે ગુજરાત આજ પણ જગતનો એક પવિત્ર ખૂણો મનાતો રહ્યો છે.

શ્રી વિનોબાજી જણાવે છે કે "ગાંધીજી ગુજરાતમાં પાક્યા એ કોઈ અકસ્માત નથી પણ જે ભૂમિમાં અહિંસાનું ખેડાણ થયું છે એ ભૂમિમાંથી જ ગાંધીજી જેવો ફાલ ઉપજી આવ્યો છે." અને એ ખેડાણ જૈન મુનિઓને જ આભારી છે એ તો ઇતિહાસ વિદિત વાત છે

એ અહિંસક મુનિ સેનાએ પેદા કરેલા અનુકૂળ વાતાવરણને કારણે પાછળથી શ્રીમાળ, ભિન્નમાલ વગેરે શહેરોમાંથી હજારો વણિક કુટુંબો અહીં ખેંચાઈ આવેલા જેઓ આજ પણ ગુજરાતમાં સર્વત્ર સારી સ્થિતિમાં પથરાયેલા છે શરૂઆતમાં એ મુનિઓએ-જો એક બાગેટને ચોપડે લખાયેલી નોંધ સાચી હોય તો માંડલ અને વ નગરને પોતાના કેંદ્રો બનાવ્યા હશે અને આનર્તમાં વિજય મેળવ્યા બા નર્મ। અને તાપી ઓળંગી સમગ્ર લાટ પ્રદેશમાં પથરાઈ ગયા હશે, જ્યાં એમણે ખંભાત અને ભરૂચમાં નવા કેન્દ્રો સ્થપ્યા હશે એમ એ શહેરોની પ્રાચીનતા તથા ઐતિહાસિક નોંધો ઉપરાંત શાસ્ત્રોમાં થયેલા એના ઉલ્લેખો પરથી -પી શકાય છે

પ્રગટેલા વિવેકાનંદો

પ્રસિદ્ધ બંગાળી સંતોની જેમ દેશ-ફળાચારને કારણે કહેવાય છે કે સ્વામી વિવેકાનંદ માંસ-મચ્છી વાપરતા આ એક જ દોષ ખાતર જો વૈદિક સમાજે એમનો ફેંકી દીધા હોત તો જે પુરુષે ભારતના યુવાનોમાં રાષ્ટ્રભક્તિનો જુસ્સો પે। ર્યો હતો દેશપરદેશમાં આર્ય-વૈદિક સંસ્કૃતિનો પ્રચાર કર્યો હતો તેમજ આજે ૬૫ વર્ષ પછી પણ જેમના લેખો લાખો યુવાનોને પ્રેરણા આપ્યા કરે છે એની સમર્થ શક્તિનો લાભ જ ભારત ખોઈ બેસત કેટલીક બાબતોમાં એમનાથી પણ વિશિષ્ટ ગુણ ધરાવતા વીરચંદ ગાંધી કે એવા કોઈ જૈન વિવે ।નંદમાં આવો દોષ હોત તો શું જૈનસમાજ એમને ફેંકી દેત? સવાલ એ ઊઠે છે કે જૈન સમાજમાં આવો એકે વિવેકાનંદ પાક્યો છે?

હા એક નહીં, બે નહીં પણ એવી સાથે સેંકડો વિવેકાનંદો પાક્યા છે એક બંગાળી વિવેકાનંદે ભારતીય પ્રજામાં નવચેતના પૂરી કે પણ નજરે દેખાય એવા ચારિત્ર ઘડતરની દૃષ્ટિએ કેટલી સફળતા મેળવી છે એ એક પ્રશ્ન છે પણ સેંકડો જૈન વિવેકાનંદોએ યા ગાંધી

એએ તો જીવનની વિશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી ચારિત્ર્ય ક્ષેત્રે ભારતીય પ્રજાના ઉત્થાનનું હિમાલયને પણ અદ્ધર ઊંચકાવવા જેવું જે મહાભારત કામ કર્યું છે એમને પ્રતાપે જ આપણા પુનિત ભારત દેશમાથી માસાહાર એકવાર નામશેષ થયો હતો છતા બીજી બાજુ એમના પૂર્વજીવનના દોષને કારણે શરમ અનુભવવામાં આવે છે એ કેવી વિચિત્ર વાત છે! ને તેથી એમનો તેજસ્વી ઇતિહાસ અધારામા રાખી એમની કેવી અવગણના કરવામાં આવી રહી છે?

"કોઈ કાળે બાપ ગરીબ હોય, કાઠા વાજિયા કરી દીકરાને એ ભણાવે ને દીકરો પછી એ વિદ્યાના બળે ધન મેળવી મોટરમાં મહાલે. એથી એ દીકરો ગરીબ બાપનો તિરસ્કાર કરે ખરો? ગરીબ બાપ માટે શરમાય ખરો? અને જો એ એમ કરે તો આપણે એને કેવો દીકરો કહીશું? તો જે પિતાતુલ્ય પૂર્વજોએ ચારિત્રની આપણને અઢળક સંપત્તિ આપી છે એ પૂર્વજો એક વાર ચારિત્ર્ય ક્ષેત્રે ગરીબ હતા એમ કહેવામા આપણને શા માટે શરમ નડવી જોઈએ? શા માટે આપણે એવફા દીકરા બનવું જોઈએ?"

આમ એક વારના જે પતિત મુનિઓ હતા એમના જ શૌર્ય અને પરાક્રમથી આજે ગુજરાત જગતનો એક પવિત્ર ખૂણો રહી શક્યો છે. શ્રી કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવના જણાવ્યા પ્રમાણે અશોકના પૌત્ર સપ્રતિના સમયમાં જ અહીં જૈન ધર્મનો પ્રથમ પ્રવેશ થયો હતો (બિહાર—ઓરિસ્સા રિચર્સ જર્નલ ગ્રંથ, ભા–૧, પૃ–૩૦) જે બતાવે છે કે એ કાળના ફસાયેલા મુનિઓએ જ પ્રાયશ્ચિત રૂપે અહી ગુજગતમાં ધર્મધ્વજ લહેરાતો શરૂ કરી દીધો હતો.

ત્રીજો કાફલો વિંધ્ય અને સાતપુડાના પર્વતો પાર કરી નર્મદા અને ગોદાવરી જેવી નદીઓ ઓળંગી ઠેઠ દક્ષિણમા સેતુબંધ રામેશ્વર સુધી અને ત્યાથી પણ આગળ સાગરો પાર કરી ઠેઠ લકા સુધી ધર્મ-ધ્વજ લહેરાવતો ફરી વળ્યો હતો. 'મહાવંશ કાવ્ય' નામના બૌદ્ધ

શાસ્ત્રમાં ઉલ્લેખ છે કે સિંહનંદીના ગંગ પનુગાનચે આ જ સમયમાં નિર્ગ્રંથ મુનિઓ માટે ગિરિ નામનો વિહાર બંધાવી આપ્યો હતો.

સમગ્ર દક્ષિણ હિંદના જુદા જુદા ભાગોમાં જૈન ધર્મે આ જ સમયમાં ઊંડા પાયા રોપવા માંડ્યા હતા. પરિણામે એક વખત સમગ્ર દક્ષિણ હિંદમાં જૈન ધર્મનું જ પ્રાધાન્ય જામ્યું હતું. જેના પ્રાધાન્યનો એકરાર ચીની યાત્રી ફાહિયાને પણ નોંધ્યો છે. આ પ્રભાવને પરિણામે પાંડ્ય, ચેરા, ચોલ, પલ્લવ, મહારાષ્ટ્ર–મહૈસુર વગેરે દેશોમાં જૈન નૃપતિઓની અખંડ પરંપરા સેંકડો વર્ષો સુધી ચાલતી રહી હતી. મહૈસુરમાં તો એ પરંપરા એકધારા ૧૦૦૦–૧૨૦૦ વર્ષ સુધી ટકી રહી છે.

તામિલ, તેલુગુ, કાનડી આદિ ભાષાઓના આદિ સાહિત્યમાં પણ જૈન મુનિઓ તથા ગૃહસ્થ કવિઓનો જ મોટો ફાળો છે. જેથી એના સમગ્ર પ્રાચીન સાહિત્ય પર જૈનત્વની ઊંડી છાપ પડેલી આજ પણ જોઈ શકાય છે. "વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણના આરંભમાં '૩ઁ નમઃ સિદ્ધમ્' નામનો જૈન મંત્ર જે હજુ આજ સુધી પણ આપવામાં આવે છે' (વિનોબાજી) એ બતાવે છે કે એ પ્રદેશમાં વીર મુનિઓએ ધર્મના કેવા ઊંડા પાયા નાખ્યા હશે!

હિંદ બહાર પહોંચેલી શ્રમણ

દક્ષિણની જેમ ઉત્તરમાં પણ કાશ્મીર અને નાગોરમના અનેક પ્રદેશો ઓળંગી એ તેજસ્વી–અપ્રતિમ સાહસી મુનિઓ ઠેઠ અફઘાનિસ્તાન અને ઈરાન સુધી પોતાનો ધર્મ સંદેશ પ્રચારી ચૂક્યા હતા. જેમ સિકંદર સાથે કાલાનસ નામના એક જૈન મુનિ ઠેઠ પારસ (ઈરાન) સુધી ગયા હતા તેમ એ મુનિઓ પણ ત્યાં સુધી પહોંચ્યા હશે. કારણ કે અફઘાનિસ્તાનના એક તત્ત્વજ્ઞાનીએ પાણી ગાળીને વાપરવાનો તેમ જ નાના નાના જંતુઓની પણ હિંસા નહીં કરવાનો જ બોધ આપેલો એ જૈન મુનિઓના જ સંસર્ગનું પરિણામ હતું એમ સહેજે કહી શકાય છે.

આ જ સમયમાં આજથી ૨૩૦૦ વર્ષ પહેલા માહાત્મા માનીના હાથે બેબિલોનિયામા અહિંસાવાદી ધર્મની સ્થાપના થઈ. એ ધર્મ ફૂલ, વનસ્પતિ અને ધાતુમા પણ જીવ માને છે ને તેથી કોઈ પણ જીવને મારવામાં પાપ માને છે. ઉપવાસનુ પણ એ ધર્મમા મહત્ત્વ છે. આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે મહાત્મા માની પર પણ જૈન ધર્મની જ અસર પહોચી હશે તેમ જ ઈજિપ્ત સુધી પણ એની અસરો પહોચી હશે એવા પુરાવાઓય પ્રાપ્ત થતા જાય છે. ભારતના પ્રવાસે આવેલા ઈશુખ્રિસ્ત પર પણ એમનો ઊડો પ્રભાવ પડ્યો હતો. પડિતો તો એટલે સુધી કહે છે કે એ સિંધમાથી ઓચિતો જગન્નાથ-પુરી તરફ ચાલ્યો ગયો નહોત તો એ ત્યાં જ જૈન દીક્ષા પામી ચૂક્યો હોત

“ઇતિહાસવેત્તા પડિત સુદરલાલજીએ હિદી ભાષામાં ‘હજરત ઈસા અને ઈસાઈ ધર્મ’ નામનુ પુસ્તક લખેલુ છે તેના ૧૬૨ મા પાને લખેલુ છે કે ઈશુ જૈન સાધુઓ પાસેથી ધાર્મિક શિક્ષા પામ્યો હતો.

હિદી વિશ્વ કોષ પૃષ્ઠ ૧૨૮—લખેલુ છે કે ઈશુ જૈન–બૌદ્ધ સાધુઓ-ના પરિચયમા રહેતો હતો.

મેજર જનરલ જે. સી. આર. ફર્લાંગે Science of comparative Religions નામનુ પુસ્તક લખ્યુ છે તેના ૪૬મા પાને કહ્યું છે કે, ‘યુનાની વિદ્વાન એરિસ્ટોટલે ઈ. સ પૂર્વે ૩૩૦ પર કહેલુ કે યહુદીઓ પ્રગટ સાધુ હતા. જે ખરી રીતે જૈન–બૌદ્ધ હતા. પાછળથી તેઓ જુડિયામા રહેવાથી યહુદી સજ્ઞા પામ્યા હતા!’ એ જ પુસ્તકના પાના ૧૪ મા જણાવેલુ છે કે **જૈન યતિઓ સમસ્ત પૃથ્વી પર વિહાર કરવા લાગ્યા હતા.** જેઓ સંસારનો ત્યાગ કરી ઘણુ ખરું જંગલમા કે પર્વતની ગુફા જેવી એકાત જગ્યામાં રહેતા જેમની પાસેથી ઉચ્ચ અધ્યાત્મના ભાવો બીજાને મળ્યા હતા.

ફર્ગ્યુસન નામના શિલ્પશાસ્ત્રીએ ‘વિશ્વકી દૃષ્ટિ’ નામનુ પુસ્તક

લખ્યુ છે તેના ૨૬મા પાને નોધ્યુ છે કે મક્કામા પણ જૈન મદિરો હતા ''

આ બધા પ્રમાણો બતાવે છે કે એ કાળના સાધુઓ સમસ્ત ભૂમડળ પર ફરી વળ્યા હતા (જૈન સિદ્ધાત'માથી)

'આય કાનક' નામે લેખમા મુનિ શ્રી કલ્યાણવિજયજી પણ જણાવે છે કે

'हिंदुस्थान बाहर भी जैन साधुओंका विहार होता था'

આસામ વિષે કઈ પણ માહિતી ઉપલબ્ધ થઈ શકી નથી એમ છતા ત્યાના ઘણા ગામ નગરોના નામ તીર્થંકરોના નામ ઉપરથી પડેલા હતો એ આજ પણ જોઈ શકાય છે એથી આસામનો ઇતિહાસ મ ગોવન માગે છે પણ ૧૨ વર્ષના ભયકર દુષ્કાળમા ઘણા મુનિઓ ઈશાન-પૂર્વ તરફ ચાલ્યા ગયેલા એવી શાસ્ત્રનોના આધારે કહી શકાય છે કે આસામ જેવા પ્રદેશમા પણ એક કાળે જૈનધર્મ ફાલ્યો ફૂલ્યો હશે

જનતા પર જામેલો પ્રભાવ

આમ આ કાળમા કોઈની પણ ભલાય કે ઓથ વિના અને તે પણ નામ કે યશની ઇચ્છા વિના કેવળ જનતાનુ નૈતિક ધોરણ ઊચુ ચડાવવા એ મુનિઓ દેશના ચારે ખૂણે ફરી વળ્યા હતા તેમ જ હિંસાચાર પર પણ પોતાની જોઈ વિજયો પર વિજયો પ્રાપ્ત કરી એમણે એક પછી એક [illegible] ના સર કરવા મા સાધના અને એ રીતે અહિંસા ધર્મના પ્રચાર દ્વારા જનતાની કાયાપલટ કરી નાખી હતી અને પછી તો એમના ત્યાગ [illegible] ધર્મપ્રચારને કારણે એવી હવા જામી હતી કે ત્યારથી હિંસા ઘણો જ મદ પડી ગયા હતા અને સત્ય જ ટૈના [illegible] પ્રમાણ પણ ખૂબ ઘટી ગયુ હતુ કેટલાક પ્રયોગો તો એવો ત્યાં જ કોઈ હતો જો કેટલાક ભાગોમા [illegible] એમને મા પે જનના પૂરપણે [illegible] ગણી શકી નથી એમ [illegible] એમા [illegible] તો ઘ જ એમ હશે તે માનવા લાગી હતી આ ભારતવ્યાપી

જોશભર્યા પ્રચારને કારણે વેદધર્મ પર ન ભુંસાય એવી યજ્ઞહિંસાના ત્યાગની ઊંડી છાપ પડી છે. જેનો લોકમાન્ય બાલગંગાધર તિલકે પણ સ્વીકાર કર્યો છે. બૌદ્ધ દર્શનને પણ જૈન ધર્મે જગાવેલી આ નવી હવાથી પ્રભાવિત બની માસાહારને પાપ માનવું પડ્યુ તેમ જ એ સમયમા લખાયેલા 'લંકાવતાર' નામના ગ્રથમા ભગવાન બુદ્ધને મુખે કહેવડાવવું પડ્યું કે "હે ભિક્ષુઓ! હું સર્વ જીવ પ્રત્યે દયા-કરુણા ભાવથી જોનારો માસાહાર કરી શકું ખરો? માસ લોલુપ ભિક્ષુઓએ જ મને માસ ખાનારો ઠરાવી–વિનયપિટકમા પણ એવા વિકૃત પાઠો ઘુસાડી દીધા છે. બાકી હુ સર્વ જીવો પ્રત્યે દયા–કરૂણાભાવ દર્શાવનારો માસાહારને પ્રમાણી જ કેવી રીતે શકું?" આમ લંકાવતાર પર પડેલો પ્રભાવ એ જૈન પરંપરાની વિશુદ્ધિનું અને ભારતવ્યાપી મેળવેલા મહાવિજયનું પ્રબળ પ્રમાણ છે.

સંપ્રતિનું આગમન :

સપ્રદાયના પ્રસારની અપેક્ષા જનતાના નૈતિક ધોરણને ઊંચુ ચડાવવાની જ જેમની કામના હતી એવા એ મુનિવંશની નિષ્કામ સેવાથી આકર્ષાઈને જ બૌદ્ધ જગતમા ધર્મ સમ્રાટનુ પદ પ્રાપ્ત કરનાર મહારાજા અશોકના પૌત્ર અને ઉત્તરાધિકારી સમ્રાટ સપ્રતિએ જૈન ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો હતો અથવા તો એમ કહી શકાય કે એ વીર મુનિઓના સંકલ્પનો જ એ પરિપાક હતો. એથી એના આગમન બાદ પણ જૈન ધર્મના પ્રચાર–પ્રસારને ઠીક ઠીક વેગ મળ્યો હતો.

સેંકડો–હજારો મદિર મૂર્તિઓ ભરાવાને કારણે સંપ્રતિ જૈન ધર્મના ઇતિહાસમાં અમર બન્યો છે, પણ દુઃખની વાત છે કે જે મુનિઓએ સહેજ પણ યશની કામના વિના દેશ–પરદેશમા ઘૂમી અપાર યાતનાઓ–કષ્ટો–વિરોધો અને ઝંઝાવાતો વચ્ચે પણ અદ્‌ભુત પરાક્રમ દાખવી જે ભવ્ય–ગૌરવશાળી અને તેજસ્વી ઇતિહાસ નિર્માણ કર્યો છે એમની એવી નોંધ સરખી પણ કોણે લીધે છે?

કેવળ નિષ્કામ ભાવનાથી કરેલા કામ માટે એમને તો યશની કોઈ કામના નહોતી પણ આપણે આપણો ધર્મ ભૂલ્યા છીએ, કારણ કે નથી ધર્મશાસ્ત્રોએ એમની નોંધ ભાળી કે નથી ઇતિહાસે એમની નોંધ રાખી ભારતના ઇતિહાસે સપ્રતિની પણ આ જ કારણે બહુ કમ નોંધ લીધી છે આમ છતા ભારતમા અહિંસા દયા ત્યાગ, તપ જીવન-શુદ્ધિ અને વૈચારિક ઉગ્રતા ઉપરાંત માંસાહાર ત્યાગનું જે મહત્ત્વ છે એ મોટે ભાગે એ કાળના જૈન મુનિઓએ સિંચેલા સંસ્કારોનુ જ ફળ છે પ્રગતિનુ કારણ

આથી કહેવુ પડે છે કે જેમ જમીનની ફળદ્રુપતા એના કાંઠ ડાપને જ આભારી છે તેમ જૈન ધર્મનો ભવ્ય અને ગૌરવશાળી ઇતિહાસ પણ એનામા લાગેલા આ દોષને જ આભારી છે એથી જો **એનામા અલ્પાશે પણ માસાહારનો દોષ ન ચોટયો હોત તો જે પ્રચડ શક્તિ, સામર્થ્ય અને સકલ્પ એમનામા ભભૂકી ઊઠયો હતો એ પ્રગટી જ ન શકત અને તેથી** વિજયો પર વિજયો મેળવી અહિંસા ધર્મના પ્રસારને સમગ્ર ભારત વ્યાપી જે વેગ મળ્યો એનો પ્રસાર-પ્રચાર પણ કદાચ ન થયો હોત આ કારણે માસાહારનો ક્ષણિક દોષ નભાવવા ખાતર શરમનુ કોઈ જ કારણ નથી ઊલટુ ગર્વનુ કારણ છે કે એને કારણે જ જૈન પર પગમા પ્રગતિનો એક પ્રચડ જોશ ઊઠ્યો હતો અને એને પરિણામે કેટલાક પ્રદેશોમા તો માંસાહાર લગભગ નામશેષ થઈ ગયો હતો

નદિષેણ મુનિ ભગવાનના જ શિષ્ય હતા યોગી હતા છતા એ પણ પતન પામી વિનાશની અધમ ભૂમિકાએ ઊતરી ગયા હતા અરણિક મુનિ પણ તેવી જ રીતે વેશ્યાના બાહુપાશમા લપટાઈ ગયા હતા પણ જ્યારે એમને દોષનુ ભાન થયુ ત્યારે ધગધગતી શિલા પર બેસી જઈ જે ઘોર તપશ્ચર્યા અમણે સાધી હતી એથી જ એ આજે વદ્ય બની પૂજાય છે પણ એ પણ એક વાર પતિત થયા હતા એમ કહેવામા શરમ—સકોચ નથી ઉદ્ભવતો તેવી જ રીતે ચૈત્ય

યુગમાં તેમ જ પાછળના યતિયુગમાં તો લગભગ આખી સાધુ સંસ્થા જ ગૃહસ્થ જેવી બની ગઈ હતી જોકે અંદરનુ ઝળહળતું વિશુદ્ધિનુ મૂળ બીજ એટલુ પ્રબળ હતું કે એના પ્રકાશે જ અંધાર ઉલેચાઈ ગયા હતા પણ એ સત્ય વસ્તુ પ્રગટ કરવામા જૈન પરંપરાને સહેજ પણ થડકારો થતો નથી તો એ કાળના અલ્પસંખ્ય મુનિઓ કે જે બિચારા કદી પડ્યા જ નથી, એમને તો માત્ર ચડવાનું જ કાર્ય કરવાનુ હતું છતા એમને માટે કેમ આજે આપણને શરમ ઉદ્દ્ભવે છે? અને એને કારણે ઉદ્દ્ભવેલો આવો જ્વલંત અને ગૌરવપ્રદ ઇતિહાસ શા માટે સંતાડી રાખવો પડે છે?

છતાં અનાવેલો ઉપેક્ષા ભાવ :

મૂળ વાત એ છે કે બ્રહ્મચર્યનાં શિખરો સર કર્યાં ન હોઈ અરણિક—નંદિષેણ જેવાઓનું ઉડ્ડયન આપણને ભવ્ય લાગે છે ત્યારે માસાહારની બાબતમા આપણે સો એ સો ટકા ઉચ્ચ શિખરો સર કર્યાં હોઈ એવા મુનિઓનુ ઉડ્ડયન આપણને આકર્ષી શકતું નથી. ઊલટું એમના પ્રથમના દોષ પર જ આપણી દૃષ્ટિ ચોંટેલી રહે છે. માનવ સ્વભાવ જ એવો છે કે પોતાનાથી આગળ વધેલાઓનું એ ગૌરવ ગીત ગાય છે. પણ પાછળનાઓનો ગમે તેટલો ભવ્ય પુરુષાર્થ અને પરાક્રમ હોય છતાં એ એની કિંમત આંકી શકતો નથી. આશ્ચર્યની વાત છે કે બ્રહ્મચર્યને તો ભગવાને એકાંતિક ધર્મ કહ્યો છે છતા એક વારના વિલાસીઓ પાછળથી પૂજાતા રહ્યા છે; જ્યારે અન્ય વ્રતોમાં તો અપવાદને સ્થાન આપવામાં આવ્યું હોવા છતા એક વારના પતિતોએ **એવો તે કયો ભારે ગુનો કરી નાખ્યો હતો કે એમની વાત જ આપણે ગુપ્ત રાખવા માંગીએ છીએ ને તેથી એમણે સર્જેલો ઇતિહાસ પણ અંધારામાં જ રહે એમ ઇચ્છીએ છીએ?**

લીધેલી નોંધ :

જોકે પ્રજ્ઞાચક્ષુ પંડિત સુખલાલજી એ 'જૈન ધર્મનો પ્રાણ'

પુસ્તકના પાના ૧૧૯–૧૨૦ પર મુનિઓએ સર્જેલા આ ઇતિહાસ વિષે સારી એવી નોંધ લીધી છે એઓશ્રી લખે છે કે

"અશોકના પૌત્ર સમ્પ્રતિએ કેવળ પોતાને આધીન રાજ્ય પ્રદેશોમા જ નહી, બલ્કે પોતાના રાજ્યની સીમાની બહાર પણ જ્યા અહિંસક જીવન વ્યવહારનુ નામનિશાન પણ નહોતુ ત્યા અહિંસાની ભાવનાનો પ્રચાર કર્યો અહિંસા ભાવનાના એ ઝરણાને વ્યાપકરૂપ આપવાનુ કાર્ય નિર્ગ્રંથ અણગારોએ જ કર્યુ તેઓ ભારતના પૂર્વ–પશ્ચિમ ઉત્તર–દક્ષિણ જ્યા જ્યા ગયા ત્યા ત્યા જેમ શંકરાચાર્યે ભારતના ચારે ખૂણાઓમા મઠોની સ્થાપના કરીને બ્રહ્માદ્વૈતનો વિજય સ્થભ રાખ્યો હતો તેમ એમણે અહિંસા દ્વૈતની ભાવનાના વિજય સ્થભો રોપ્યા હતા.

અહિંસા પ્રચારમા એ મુનિવરોએ પોતાના કાર્યમા એટલી પ્રગતિ સાધી હતી કે જેની અસર મહાન સમ્રાટો સુધી પણ પહોચી હતી ને તેથી જ અમણે એ કાર્યને વેગ આપવામા મદદ કરી હતી તેમ જ સામાન્ય પ્રજા પણ સ્વભાવ ધર્મની એ અહિંસા તત્ત્વને સ્વીકારવા લાગી હતી અને તેથી જનતા અહિંસાની આવી ઘોષણા કરનારા રાજાઓને માન આપતી થઈ હતી આમ એ કાળમા જૈન ધર્મના પ્રચારને જે ભારે વેગ મળ્યો એમા એ વીર મુનિઓની તપશ્ચર્યા અને પ્રચાર સમર્પનુ જ અતૂટ બળ પુરાયુ હતુ

વાચકો જોઈ શકે છે કે ભગવાનના નિર્વાણ બાદ લગભગ ૨૦૦ વર્ષ સુધી જે જૈન ધર્મ મોટે ભાગે બિહાર અને બિહારની આજુ બાજુના પ્રદેશો પૂરતો જ સીમિત બની રહ્યો હતો એ પ્રબળ હુંકાર કરી ઊઠ્યો, જાગ્યો અને ભારતના એક ખૂણાથી બીજા ખૂણા સુધી પ્રસરી જઈ સમગ્ર દેશને એણે ખળભળાવી મૂકયો એની પાછળનુ બળ રાજાશાહીના આવેલા અલ્પદોષને કારણે પ્રગટેલી જાગૃતિનુ જ હતુ

આ નિબંધનાં પાનાં વાંચી એક વિદ્વાન મુનિશ્રીએ મને જણાવેલું કે સંપ્રતિએ જ એવા બનાવટી સાધુઓને ગૃહસ્થોમાથી તૈયાર કરી ધર્મપ્રચાર માટે ભારતના ભિન્ન ભિન્ન ભાગોમાં મોકલ્યા હતા એવું વર્ણન શાસ્ત્રમાં આવે છે. જો આ કથન બરાબર હોય તો બનાવેલા વેશધારી મુનિઓને બદલે વિશુદ્ધ થયેલા એક વાગના એ વેશધારી મુનિઓ હતા એમ કહેવુ એ જ યથાર્થ લાગે છે, કારણ કે અંદરથી રંગાયા વિના બીજાને રંગી શકાતા નથી, પોતે જાગ્યા વિના બીજાને જગાડી શકાતા નથી. છતાં આનંદની વાત છે કે આમ જાગેલા જૈન મુનિઓએ જ કરેલા ધર્મપ્રચારની વાત બીજી રીતે પણ શાસ્ત્રોમા ઊતરી છે એ ઊલટુ આ પ્રકારના મંતવ્યને વધુ પુષ્ટ કરે છે. અનાર્ય દેશોમા જૈન મુનિના આચાર કેવી રીતે પાળી શકાય એવી પાછળથી બંધાયેલી નિર્બળ મનોદશાને કારણે આ વાત બીજી રીતે મૂકવામા આવી હોય એ વિશેષ સંભવિત લાગે છે, પણ જાગેલા વીર્યવાન મુનિઓ માટે એવો ભય રાખવાની કશી જ જરૂર હોતી નથી. જૈનશાસ્ત્રોના પ્રખર અભ્યાસી અને સંશોધક મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજીએ પણ અનાર્ય દેશોમા અને તે પણ ભારત બહાર જૈનમુનિઓના વિહારને પ્રમાણભૂત ક્યાં નથી માન્યો ?

પ્રકરણ ૧૧ મુ

શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીનો આધાર

આપણે જોઈ ગયા કે શ કાશીન પાઠોના અર્થો પ નિઓએ માસ પર ર્યા છે, જ્યારે પરપરાગત લોકોએ વનસ્પતિપર કર્યા છે મોટે ભાગે તો એ બધા પાઠો દ્વિ અર્થક હોઈ પરપરાની દૃષ્ટિએ વનસ્પતિ અથ સૂચનાગ છે જ્યારે નિર્મળ સાવકો માટે અપવાદરૂપ હોઈ ઉદ્ધાર પાઠો છે આની મે મૂકેલા વિચારેએ કોરી ક પના નથી પણ યુગપ્રભાવક શ્રી ભદ્રબ સ્વામીનો પણ એને ટેકો છે એમ મહેરેજે ક પી શકાય છે

જ્યારે મહાગિરિ મગી ત્યારે શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી નેપાળમા હતા પ–૭ વર્ષ પછી એ પટણા આવ્યા ત્યારે શ્રી સ્થુલિભદ્ર એમની પાસે હોઈ એમની યક્ષા વગેરે બહેનો ભાઈને વાદવા આવી ત્યારે યક્ષાએ જણાવ્યું કે, 'તમારા ગયા પછી મે મોટાભાઈ શ્રીયકને ઉપવાસ કરાવ્યો પ્રકૃતિ ખૂબ નાજુક હોઈ ભાઈનુ એથી મરણ થયુ અને એથી પાગવાર દુ ખ થયુ જેથી મ રે અઠ્ઠમ તપ કરી શાસન દેવીનુ આવાહન કર્યુ તે મને મહાવિદેહ ક્ષેત્રે પ્રભુ પાસે લઈ ગઈ પ્રભુએ મને નિર્દોષ જાણી ૪ અધ્યયનો આપ્યા જેમાથી ૨ ચૂ વૈમનિક પાછળ અને ૨ આચારાગના દ્વિ શ્રુતસ્કધ પાછળ જોડી દીધા છે'

આ કથા ઉપરથી જણાય છે કે મુનિઓના આચારવિચાર માટે જે વિો શ્રુતસ્કધ વધારો તથા અધ્યયનો મળ્યા એની ત્યા સુધી શ્રી

ભદ્રબાહુસ્વામી કે શ્રી સ્થૂલિભદ્રજીને ખબર જ નહોતી.

શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીએ જ્યારે આ બધી બીના જાણી તેમ જ મુનિઓના આચાર માટે નવી આજ્ઞાઓ નિર્માણ થયાની વાત સાંભળી ત્યારે એમણે એ આજ્ઞાઓ, ઊભા કરેલા નવા અર્થો તથા પતિત મુનિઓને ક્રમે ક્રમે ચડાવવા આપેલા અપવાદના પાઠો વગેરેને સંમતિ આપી હશે એમ સહેજે કલ્પી શકાય છે, કારણ કે એમણે પણ એ જ વિચારો વ્યક્ત કર્યા છે—એટલું જ નહીં, એમણે પોતે પાછળથી રચેલા કલ્પસૂત્રમા પણ એ જ વિચારોનું ભાષ્ય કર્યું છે. એમાં એમણે પૂર્ણ સ્પષ્ટતાથી જણાવ્યું છે કે—

પાઠ ૯ મો

वासावासं दावे भत्ते पाडिगाहे हि भत्ते एवं कप्पइ दावित्त ए वि पडिगारित्त ए वि हट्ठाणं आरुग्गाणं वलिय सरीराणं इमाओ नवरस विगइओ अभिकखण अभिकखण आहारित्तए तजहा १ खीर २ दहिं ३ नवणीअं ४ सप्पि ५ तिल्लं ६ गुडं ७ महु ८ मज्ज ९ मंस — वासावास पज्जोसवियाणं अत्थे गईयाणं एव वुत्त पुव्वं भवति अट्ठो भंत्ते । गिलाणस्स ? से अवएज्जा ।

મુનિએ જો તે હૃષ્ટપુષ્ટ હોય, શરીરે બળવાન હોય, તો તેણે આ નવ વિગઈઓ જેવી કે દૂધ, દહી, માખણ, ઘી, તેલ, ગોળ, **મધ–મદિરા અને માંસ**–ઘડીએ ઘડીએ ન વાપરવી. ચોમાસામાં તો ન જ વાપરવી 'તરુણ હોવા છતા રોગને કારણે કે નિર્બલતાને કારણે જરૂર હોય તો જ અપવાદ દશામા એણે એ વસ્તુઓ વાપરવી બાકી નહીં.

આમ એ વસ્તુઓ ઘડીએ ઘડીએ ન વાપરવાનું કહેવા પાછળ હેતુ તો એ જ હતો કે એવા મુનિઓએ શરીર બળવાન અને તંદુરસ્ત હોવાને કારણે વિગઈઓ લેવાની જરૂર ન હોય છતાં જો સ્વાદલાલસા વળગેલી હોય તો ધીરે ધીરે એમાંથી છૂટી જવું જોઈએ.

। શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીનુ આ કથન આપણા નિમધના ભાનને પૂર્ણ પણે વ્યક્ત કરે છે એટને જ એમણે આવા નાનસામા સાધેનાઓ માટે ધીરે ધીરે છૂટી જ્વા અર્થે જ આનો અપવાદ માગ ખુ નો રાખ્યો છે છતા ચોમાસામા એનો પ્રતિમધ મૂક્યો છે જ્યાર રોગી કે નિમળ માટે તો ચોમાસામા પણ અપવાદિક છૂટ આપી છે તેની જ રીતે (નિ ગા ૩૧૭૦ ચૂ) પણ જણાવે છે કે રોગ શમન ન થાય તેમ હોય તેવા રોગમા જ એ લઈ શ ાય—માઝી નહી

આમ જ્યા મહાવિગઈઓ અપવાદને કારણે લઈ શકાય એમ ન કહેતા મોઘમપણે નવરસ વિગઈઓ વારે વારે ન વાપરવાનુ કહ્યુ છે એનુ કારણ એ છે કે એમ કહેતા જતા એમ બુરો આ દ પે ા ચઈ જાય

વાચકને આ પ્રશ્ન મૂઝવે છે કે ચરબી તો ઠીક પણ શુ મદ્ય-માસ લેવાથી રોગ કે નિર્બળતા હઠતી હશે? કે પછી લાવવુ મુનિઓએ એવુ મહાનુ આગળ ધર્યુ હશે? મભવ છે કે કેટલાકે એવુ બહાનુ વર્યું પણ હોય પ । એ- ઘ રીતે જોતા એમા તથ્યાશ હોવાનો સભવ છે

Cત્તરોત્તર વિમાસની દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો ભવિષ્યનુ જગત જે અહિંસાને માર્ગે આગળ ધપશે તો એ એ દિવસ દૂધનો પણ ત્યાગ કરશે માગણે કે એ વનસ્પતિ તો નથી જ પ્રાચીન કાળમા ભગવાન બુદ્ધનો શિષ્ય દેવદત્ત કટ્ટર વનસ્પત્યાહારી હતો એણે તથા એના મ ડે દૂધ અને દૂધની બનાવટો પણ ત્યાગ કર્યો હતો આજે પશ્ચિમના દેશોમા શાકાહારીઓનુ પ્રમાણ વધતુ જાય છે પણ એમા કેટલાક ના ા હારીઓ તો દૂધને પણ એનિમલ પ્રોડક્ટ (animal product) કહી માસાહારની કોટિનુ ગણે છે આથી ઝા ખાથી એવા ગુણવાળુ દૂધ મળે તેવા વૃક્ષોની તેમણે નોધ કરી છે અને 'મોટો નામના નિસર્ગોપચારી ડૉક્ટરે તો આવા વૃક્ષો વાવવાની પણ હઝઆત કરી દીધી છે પણ આપણે આજે જ જો દૂધનો ત્યાગ કરીએ તો

આપણા આરોગ્ય પર અસર થયા વિના રહે જ નહિ. ગાંધીજીએ દૂધનો ત્યાગ કર્યો હતો પણ દૂધ વિના આરોગ્ય પ્રાપ્ત થાય તેવી કોઈ સંભાવના જ નહોતી ત્યારે એમણે બકરીના દૂધનો અપવાદ સ્વીકારવો પડ્યો હતો. તેમ એ કાળમાં પણ સેંકડો પેઢીઓના સસ્કારો હોઈ એવાં કુટુંબોમાથી ભિક્ષુ સંઘમા જોડાવા ઇચ્છનારાઓને એ અગે ભારે પુરુષાર્થ કરવો પડતો અને તેમાં સ્થિર થયા બાદ જ એ સંઘમાં જોડાતા. પણ દુષ્કાળના સમયમાં એ વ્યવસ્થા તૂટી પડી હોઈ એવી સાધના સાધ્યા વિના જ ઘણા સંઘમા ઘૂસી ગયા હતા, જેથી પૂર્વ-સસ્કારોને કારણે શુદ્ધીકરણની કડકાઈ આવી ત્યારે ઘણાની તબિયત પર અસર થવા લાગી હશે અને એટલે જ પાઠોમા કે આચારોમાં ગુરુઓએ ઉદાર દૃષ્ટિ રાખી હશે, કારણ કે એ દ્વારા એમને તો એમના દિલમા પ્રવેશ કરી એમને વિશુદ્ધ કરવા હતા. અને એ રીતે પોતાના પ્રિય શિષ્યોને સાધકપદેથી મુનિપદે પહોંચાડવા હતા. બાકી ગુસ્સો કરવાથી કે ધક્કો મારવાથી રોગ કંઈ હટતો નથી એ એ બરાબર જાણતા હતા. પણ ૨૫૦૦ વર્ષોના સસ્કારોને કારણે માસની વાત સાંભળતાં જ આપણે અકળાઈ જઈએ છીએ ને તેથી કોઈ એવો શાસ્ત્રાધાર રજૂ કરે છે તો એના પર જ રોષ ઊતારીએ છીએ પણ જો એ ગુરુઓ આપણી જેમ અસહિષ્ણુ બની ગયા હોત તો એમણે પાછળથી સમગ્ર ભારતના ખૂણે ખૂણે વિહરી માંસાહારી કોમોની કોમોને જૈનદીક્ષા આપી ધીરે ધીરે એમને ચડાવી હતી, એ ઉત્થાનનું મહાકાર્ય એ કરી શકત જ નહીં.

આજે વદિતા સૂત્રની ૨૦ મી ગાથા मज्जंमिअ मसमिअ જે મદ્ય-માસના લાગેલા અતિચાર અગે રોજ પ્રતિક્રમણમા બોલવામાં આવે છે એ શું બતાવે છે? એ એ જ બતાવે છે કે માંસની સ્વાદલાલસા-મા ફસાયેલાઓને બહાર લાવવા ગુરુઓએ કેવી સહિષ્ણુવૃત્તિ અને ધીરજથી કામ લીધુ હશે? આજે તો મદ્ય-માસનો કોઈ પ્રશ્ન જ નથી. એનુ નામ જ આપણે સાભળી શકતા નથી. પણ **એ ગુરુઓએ**

એ યુગમાં બતાવેલી ભવ્ય ઉદારતાનું જ એ ગાથા દ્વારા રોજ સ્મરણ કરવામાં આવે છે

એક બીજી દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો જે પુરુષોએ આપણા માટે વ્યવહાર સુલભ ધોરી માર્ગ બનાવી આપ્યો છે એમણે એ અભેદ્ય જંગલો સાફ કરવા ઝાડી ઝાંખરાં દૂર કરવા [illegible] કાપી નાખવા કેટલો પુરુષાર્થ ખેડ્યો હશે? ને એમ કરવા જતાં એમના પગમાં શૂળો નહીં ભોંકાઈ હોય? કાંટા-કાંકરા નહીં ખૂંચ્યા હોય? ઝાડી-ઝાંખરાંથી શરીર નહીં ઉઝરડાઈ ગયું હોય? છતાં એમ માનવું કે એ પણ આપણી જેમ જ ઝડપથી અને સરળ રીતે એ માર્ગ પર ચાલતા હતા તો એ આપણી સમજની ખામી બતાવે છે. ખરી રીતે તો ગાઢ ધુમ્મસ વચ્ચે વેરાતા સૂર્યની મહત્તા તો એ બધો અંધકાર વાદળ હટાવી નવપ્રકાશ પાથરવામાં છે, તેમ એ મુનિઓની મહત્તા પણ આમાં જ રહેલી છે.

ગાંધીજી ચુસ્ત વનસ્પત્યાહારી હતા. એમના આશ્રમમાં માંસાહારી લોકોને પણ ચુસ્ત વનસ્પત્યાહારી બનીને જ રહેવું પડતું. આમ છતાં અબ્દુલગફાર ખાનની પુત્રીને માંસ વિના ચાલતું જ નહીં, તરત જ એની તબિયત પર અસર થતી. આથી માનવ અહિંસાને પ્રાધાન્ય આપનાર ગાંધીજી એને એક મુસ્લિમ મિત્રને ત્યાં માંસ ભોજન માટે મોકલી આપતા. તેમ ગુરુઓએ પણ ખૂબ જ ઉદારતાપૂર્વક કામ લીધું હતું.

આથી દરેક પ્રશ્ન આજની દૃષ્ટિએ નહીં પણ તે તે સમયની દૃષ્ટિએ જ વિચારવો જોઈએ. સાથે એ પણ ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે કે એ કાળની કેટલી વાતો આજે ન ચાલે.

બ નાતુ પ્રામાણ્ય

उत्तरोत्तर ऋषीणाम् प्रामाण्यम्

આપણી આર્ય પરંપરામાં એ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે કે સનાતન સિદ્ધાંતો બદલી ન શકાય પણ આચારવિચારો-વિધિવિધાનો તો

સમય-સંયોગાનુસાર બદલવા જ પડે. આ કારણે પૂર્વના યુગપ્રધાનોની અપેક્ષા પાછળના યુગપ્રધાનોનુ જ વચન પ્રમાણભૂત મનાય. જેમ આજે કેટલીક બાબતોમાં આપણે કાલકાચાર્યની અને કેટલીક બાબતોમા આર્યરક્ષિત સૂરિની આજ્ઞા નીચે છીએ તેમ. હરેક યુગપ્રધાનને પોતાના યુગનો પણ વિચાર કરવો પડે છે આ કારણે શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીની સામે અમુક પરિસ્થિતિ હતી. એથી એમણે નવ વિગઈઓ માટે મર્યાદિત છૂટ મૂકી. પરિસ્થિતિ બદલાઈ ગઈ ત્યારે પછીના યુગપ્રધાનોએ **ચાર મહા વિગઈઓ માટે અપ્રશસ્ત વિગઈઓ કહીને (નિ. ચૂ. ગા ૩૨૬૭-૬૮) સંપૂર્ણ પ્રતિબંધ મૂક્યો.** આજે આપણે પાછળના યુગપ્રધાનોની આજ્ઞા નીચે હોઈ કોઈને હવે એવો અપવાદ ન મળી શકે. વળી એ જ મહર્ષિઓએ એ પણ આજ્ઞા આપણને આપી રાખી છે કે દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ જોઈ પરિવર્તન કરવાની જરૂર લાગે તો ભિક્ષુ સંઘ એકત્ર થઈ પટ્ટકો દ્વારા વિધિવિધાનોમાં પરિવર્તન કરી શકે છે. પણ કોઈ પ્રશ્નમા પોતાની વાત સાચી હોવા છતાં ચાલી આવતી આજ્ઞાનો ભંગ કરવાનો કોઈને પણ અધિકાર નથી. જો આ પ્રશ્ન બરાબર સમજાય તો શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીનું કથન એ સમય માટે કેવુ યોગ્ય હતુ અને જરૂરી પણ હતુ એ સહેજે ધ્યાનમા આવે. પણ આપણે હરેક પ્રશ્નને બદ્ધ પૂર્વગ્રહથી જ જોઈએ છીએ અને એટલે જ આપણે સત્ય રહસ્ય સમજી શકતા નથી.

પ્રકરણ ૧૨ મુ
શાસ્ત્રો વિષે બાંધેલી કલ્પના

ઘણા પૂછે છે કે 'પતિતોનો ઉદ્ધાર કર્યો એ તો ગૌરવની વાત છે પણ આવા પાઠો મૂળ આગમ ગ્રથમા જ હોય ત્યા ક્યા મોઢે આપણે ભાસત્યાગની વાત બીજાને ગળે ઉતરાવી શકીએ ?

આપણે પાછળ કહી ગયા છીએ કે 'જૂની આચારવિધિઓ ઇતિહાસ બની શાસ્ત્રમા સગૃહિત થઈ જાય છે અને નવી વિધિઓ નિર્માણ કરવી પડે છે ૨૫૦૦ વર્ષના ઇતિહાસમા તો આવુ હમેશા બનતુ જ આવ્યુ છે

તો પ્રશ્ન એ ઊઠે છે કે 'જો ૧૬૦ વર્ષ બાદ નવી વિધિઓ લખવી પડી છે તો આજ સુધીમા તો એની કેટલીયે આવૃત્તિઓ કાઢવી પડત પણ એમ બન્યુ છે ખરુ ?'

'નથી બન્યુ એ સ્પષ્ટ છે, કારણ કે નવુ આચારાગ લખવા જેવા સમર્થ જ્ઞાનીઓ—પૂર્વધરોનો પાછળના સમયમા એમાસાથે યોગ ન આપવો હોઈ મૂળ આચારાગને જ આધાર બનાવી જરૂર પડી ત્યારે પટ્ટકો દ્વારા આપણે સુધારાવધારા તો કરતા જ રહ્યા છીએ

બાકી આચારાગનો દ્વિ શ્રુતસ્કધ એ કોઈ ધાર્મિક તત્ત્વજ્ઞાનનો —દ્રવ્યાનુયોગનો ગ્રથ નથી પૂર્વાચાર્યોએ પણ એને ચરણ કરણાનુ યોગમા જ મૂક્યો છે

આમ છતા આવા પાઠો ન ગમતા હોય તો જેમ નિશીથ એક કાળે આચારાગની પમી ચૂલિકા ગણાતી હતી છતા એને અલગ

કરવામા આવી છે તેમ દ્વિ. શ્રુતસ્કંધ જેનું નામ જ અગ્રશ્રુત સ્કંધ છે એ પાછળથી ઉમેરાયેલી ચૂલિકાઓ હોઈ એને પણ સ્વતંત્ર ગ્રંથ-રૂપે અલગ કરી શકાય.

સાથે એ પણ કહેવું જરૂરી લાગે છે કે પ્રથમ શ્રુતસ્કંધ જેનું મૂળ નામ આચાર શ્રુતસ્કંધ હતુ એમાં પાછળથી ૨ ચૂલિકારૂપ અગ્ર-શ્રુત વિશેષ સ્પષ્ટતા માટે ઉમેરવામા આવેલો છે એમ આચારાંગની ટીકામા જ જણાવેલુ છે વળી પાછળથી લખાયેલી ૪ ચૂલિકાઓમાની ૨ ચૂલિકા આચારાંગ પાછળ અને ૨ ચૂલિકા દશવૈકાલિક પાછળ જોડી દેવામા આવેલી હોઈ આજ કાળમાં સ્થવિરોએ એની રચના કરી હતી એ પણ આથી સિદ્ધ થાય છે.

મૂળ વાત એ છે કે પ્રાચીન આચારવિધિઓની અપેક્ષાએ આજે ઘણી બાબતોમા ઠીક ઠીક પરિવર્તન—પૂર્વાચાર્યોની આજ્ઞાથી—થતુ રહ્યુ છે. જેથી જૂની આચારવિધિઓ જેમ ઇતિહાસરૂપે શાસ્ત્રો-મા સંગ્રહાઈ રહી છે તેમ આવા પાઠો એ પણ જૂનો ઇતિહાસ જ છે, કે જે દ્વારા આપણે ભવ્ય પ્રગતિ સાધી શક્યા હતા. બાકી આજે એ વિધિવિધાનોથી કોઈ જ મતલબ નથી.

પ્રકરણ ૧૩ મુ

વહેમી માન્યતાઓ અને ધર્મઘેલછાઓ

જગતના લગભગ બધા જ ધર્મોના મૂળભૂત તત્ત્વો સમય જતા એની અવાન્તર શાખાઓમા પરિવર્તન પામી ગયા છે જ્યારે એક માત્ર જૈન ધર્મ જ એવો એક ધર્મ છે કે ભગવાન મહાવીરે તત્ત્વનું જે સ્વરૂપ પ્રરૂપેલુ એમા કિંચિત્માત્ર પણ ફેરફાર થયો નથી

શ્વેતામ્બર-દિગમ્બર શાખાઓ એકબીજાના શાસ્ત્રોને પ્રમાણભૂત માનતી નથી પણ મૂળભૂત તત્ત્વ માન્યતામા બધી જ શાખાઓ એકરૂપ જ છે જે જૈન ધર્મ માટે એક વિશેષ ગૌરવની વાત છે જૈન ધર્મ આજે અનેક મત-પંથ-સંપ્રદાય કે ફિરકાઓ વચ્ચે વહેંચાઈ ગયો પણ એમના વચ્ચે જે ભેદ છે તે વિધિવિધાનો કે માન્યતાઓ અંગે જ છે, પણ એને અંગે પણ કહેવુ જરૂરી લાગે છે કે જે જે કંઈ અન્યવાદો શાસ્ત્રોમા ઘૂસી ગઈ હોય એ બધી વગર વિચારે જિનભાષિત ધર્મ માનવાની જો આપણે શ્રદ્ધા પોષતા હોઈએ તો તે એક પ્રકારની વિડંબના જ છે એથી જ્યારે આપણે આ પ્રશ્ન વિચારવા બેસીએ ત્યારે આ સમા પાઠ વિષે પણ કેટલીક સ્પષ્ટતા કરવાની જરૂર લાગે છે

પાઠ ૧૦ મો

એ પાઠ સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિના ૧૦મા પ્રાભૃતના ૧૭મા પ્રતિપ્રાભૃતમા આવેલો છે જે આ પ્રમાણે છે

ता कहते भोयण आहिते ति वदेज्जा। ता एते सिणं अठ्ठावी, साए न कखताणं कतियाहिं........ ..

दहिणा भोच्चा कज्ज साहेति.. ....

......भरणीं हिं तिल तन्दुलयं भोच्चा कज्जं साहेति इति।

શ્રી ગૌતમસ્વામી ભગવાન મહાવીરને પ્રશ્ન પૂછે છે કે, "હે ભગવન્ ! કાર્યસિદ્ધિ માટે પ્રયાણ કરવામા કેવી માન્યતાઓ છે ?"

ભગવાન જવાબ આપે છે કે, "હે ગૌતમ ! રોહિણી નક્ષત્રમાં વૃષભનુ, ઉત્તરાફાલ્ગુનીમા પશુનુ, મૃગશીર્ષ નક્ષત્રમાં મૃગનું, અશ્લેષામાં ચિત્રક મૃગનું, પૂર્વાફાલ્ગુનીમા મેઢાનુ, ઉત્તરાભદ્રપદમા સૂઅરનુ, રેવતીમા જલચર મચ્છનુ અને અશ્વિનીમા બતકનું માસ ખાઈ યાત્રા કરવાથી કાર્યસિદ્ધિ થાય છે"

જે ભગવાન મહાવીરે દેવ, દેવી, ઈંદ્ર કે ઈશ્વર સુધ્ધાંની કૃપા-યાચનાનો ઇન્કાર કરી કેવળ પુરુષાર્થ પર જ ભાર મૂક્યો છે અને સુખદુ:ખના કારણરૂપ કર્મનો મહાસિધ્ધાત પ્રસ્થાપિત કર્યો છે. એ પુરુષ કાર્યસિધ્ધિનુ ફળ સુખદુ ખના કારણરૂપ કર્મ-ભાગ્ય સાથે નહીં જોડતાં જુદા જુદા માસભોજન સાથે જોડે એવા એ એક સામાન્ય વહેમી માણસ હતા કે એ આવું કહે ?

મૂળ વાત એ છે કે શ્રી ગૌતમસ્વામીના પ્રશ્નનો ભગવાને વાળેલો આ જવાબ તો કેવળ લોકોમા કેવી કેવી માન્યતાઓ ચાલે છે એ બતાવવાનો જ ઉદ્દેશ છે. ઉપરાત પ્રજા-માનસમા વણાઈ ગયેલા એ પ્રકારના વહેમો-અધશ્રદ્ધાઓ તથા ખોટી માન્યતાઓનું ભાન કરાવી એમાથી પ્રજાસમૂહોને છોડાવવા માટે ગૌતમને જાગ્રત કરવાનો પણ આશય રહેલો છે. બાકી ભગવાનની પોતાની માન્યતાનો તો આ પ્રશ્ન જ નથી, કારણ કે ભગવાનની અહિંસક વિચારધારા અને કર્મના મહા-સિદ્ધાંત સાથે એનો સહેજ પણ મેળ બેસી શકે તેમ નથી એ તો અજૈન કુટુબમા જન્મેલો એક સામાન્ય માનવી પણ સમજી શકે છે.

અને જે કાર્યસિદ્ધિનુ ફળ આવા સહેના માર્ગથી પ્રાપ્ત થતુ હોત તો જપ-તપના કઠિન માગની જરૂર જ ની રહેત ? એટને ભગવાને તો કેવળ લોકોમા કેવી માન્યતા પ્રવર્તે છે એનુ જ કથન કર્યું છે

જોકે ભય-ર દુષ્કાળ પાઠાનો આક્રમણકારી યુગ તેમ જ પિરાવીઓએ ગ્રથભડારો સળગાવી દઈ કરેલો વિનાશ—એ બવાને કારણે આ પાઠ અગેની ટીકાઓ—ટીપ્પણીઓ તથા પૂર્વાપર સબધ બતાવતી પ્રસગ કથાઓ વગેરે ખરી નષ્ટ થઈ ગઈ છે પણ એનો હેતુ -અર્થ વગેરે મુખપરપરાએ જળવાઈ રહ્યા હોઈ એ કાળના લોકોની કેવી કેવી માન્યતાઓ હતી એ આપણે ગુરુગમ દ્વારા જાણી શકીએ છીએ

શાસ્ત્રોમા તો શબ્દો હોય છે પણ એનો વાસ્તવિક અર્થ તો પૂર્વાપર સબધ યા ટીકાગ્રથોથી જ જાણી શકાય છે અને એના અભાવે કાં તો ઉડડેની પ્રજ્ઞા કાં તો ગુરુગમથી એ સમજી શકાય છે

ગુરુગમનુ મહત્ત્વ

શ્રી સ્થૂલિભદ્ર છ શ્રુતકેવળી ગણાય છે કે ના ૪ પૂર્વના શબ્દો તો એમની સામે જ હતા, છતા ગુરુગમ વિના એ અર્થ નહોતા બેસાડી શકતા જેથી ૪ પૂર્વો વિચ્છેદ ગયા તો આપણુ જ્ઞાન તો નહી બરો બર છે એથી ગુરુગમ વિના શાસ્ત્રરહસ્ય સમજી શકાતુ નથી આગમો સામાન્ય ગૃહસ્થો કે મુનિઓને ન વાચવાનુ ફરમાન પણ એટલા જ માટે છે નહિ તો એ ઊધુ જ બાફી મારી ધર્મશ્રદ્ધા જ ગુમાવી બેસે

પણ સદ્‌ભાગ્યે અચવાઈ રહેલી અર્થપરપરાને કારણે આપણે આ પાઠનુ રહસ્ય જાણી શકીએ છીએ શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજીએ પણ આ પાઠનો હેતુ લોકમાન્યતા શી હતી એ બતાવવાનો જ છે એમ કહ્યુ છે (શાસ્ત્રો કી અસગત બાતે પાનુ ૧૮૮) તેમ જ એક પ્રસિદ્ધ આચાર્ય મહારાજે પણ આનો અર્થ સમજાવતા મને કહેલુ કે જેવી પાઠ્ય હિસા છે એનો ભગવાન ન ઉપદેશ આપે, ન એનુ સમર્થન કરે કે ન એને સ્વુ માને એ તો ફક્ત પૂછેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર જ આપે આથી જેમ કોઈ બ્રાહ્મણ પંડિત જૈન મુનિઓને

૬. એ પતિતો વિશુદ્ધ ન બન્યા ત્યા સુધી એ સાધકો યા મુનિપદના ઉમેદવારો જ ગણાતા હતા છતા વ્યવહાર દૃષ્ટિએ એ મુનિઓ કહેવાતા હતા.

૭ આમ થયેલી ગરબડ છતાં ન પાછળથી કોઈએ એવા પાઠોનું સશોધન કર્યું, ન પરિમાર્જન કર્યું.

૮. એવા શંકાશીલ પાઠો ઉધ્ધાર પાઠો હોઈ એવા મુનિઓ તરત જ વિશુદ્ધ બન્યા હતા.

૯. પરિણામે પશ્ચાત્તાપના પરિબળથી વીર્યવાન બની એમણે સમગ્ર ભારતમા — માસાહારના ત્યાગની નવી હવા પેદા કરી ચારિત્ર્ય ક્ષેત્રે ભારતનું બહુ અશે ઘડતર કર્યું

૧૦. એમણે સર્જેલા વાતાવરણને કારણે ગુજરાત અહિસા ભૂમિ બની જે કારણે આ ભૂમિમા થયેલી ઊંડી સાધનાને કારણે ગાંધીજી જેવો ફાલ જગતને મળ્યો પરિણામે અહિંસાના મગલશ્રોપ પ્રથમ અહીથી જ ઊઠતા રહ્યા. બાકી કહેવામા આવે છે તેમ એ સંપ્રતિના નકલી સાધુ હોત તો ન ધર્મ પ્રકાશમાન થઈ શકત, ન એનાં મૂળ ઊડા જઈ શકત. બહુરૂપી કે ભાંડ ભવાયાઓથી ધર્મ કદી પ્રગટી શકતો જ નથી.

૧૧. આમ ભગવાન મહવીરનો સૂક્ષ્મ અહિસા ધર્મ આ નિબધમાં વ્યક્ત થાય છે. પરપરાની વિશુદ્ધિ ઝળહળતી રહે છે ભવ્ય અને ગૌરવપ્રદ ઇતિહાસનુ આમાંથી નિર્માણ થાય છે અને એમ છતા એવા શકાશીલ પાઠો અને આચાર્યોની ટીકાઓ પણ માન્ય રહે છે.

પ્રકરણ ૧૫ મુ

સમસ્યા જટિલ બનવાના કારણો

૧ પ્રાચીન ભાષા વનસ્પતિપરક અર્થ સૂચવનારી હોવા છતા આજની દૃષ્ટિએ મત્સ્ય — માંસ વાચક મનાવા લાગી ગઈ હતી કારણ કે એમા સમયે સમયે અર્થપરિવર્તનો થતા રહ્યા હતા

૨ એમા વળી ભંડારો દુકાળને કારણે પઠનપાઠન લગભગ બંધ થઈ ગયુ હોઈ ઘણા પ્રાચીન ગ્રંથોનો નાશ થયો પરિણામે એ ગ્રંથોના અભાવે

૩ જૈન શાસ્ત્ર મુજબ અર્થપરંપરા પર ધ્યાન નહી આપતા પંડિતોએ કેવળ શબ્દો પર જ ભાર મૂક્યો

૪ તર્કવાદનો પ્રવેશ મડુ મોડેથી થયો હોઈ એ યુગના ધર્મશ્રદ્ધાળુ ભલા-ભોળા ગુરુઓએ જે કઈ શાસ્ત્રપાઠો બન્યા હતા એને શ્રદ્ધાથી જ જાળવી ગયા પણ એમ છતા ઇતિહાસ ન જાળવી શકાયો

૫ એવી ભવિષ્યની પ્રજા તર્કના બળે પાણીમાથી પોરા વીણી કાઢશે એવો એમને વિચાર જ ન હોઈને એમણે એવા પાઠોનુ સશોધન કર્યુ, ન એમા યોગ્ય પરિવર્તન કર્યુ કે ન તર્કશુદ્ધ સ્પષ્ટતા કરી

૬ અધૂરામા પૂરુ પતિત મુનિઓને કારણે સઘને કઈક બાધ નાગ્યો

૭ વળી એવાઓએ પણ પોતાના આચારના સમર્થન માટે કેટલાક જૂના શાસ્ત્રપાઠોનો અર્થ જ મરડી નાખ્યો

૮. પરિણામે પછીના આચાર્યોની ટીકાઓમાં એનો રંગ ઊતર્યા વિના રહ્યો નહીં.

૯. આમ છતા બીજી બાજુ વિશુદ્ધ ધર્મ પણ વહેતો રહ્યો હતો.

૧૦. એ ધર્મવિશુદ્ધિને કારણે જૈનમુનિ સાથે માસાહાર કદી સંભવે જ નહી એવો દૃઢ વિશ્વાસ હોઈ આપણે એક અર્થને જ ચોપડી રહ્યા.

૧૧. બીજી બાજુ આચાર્યોની એવા અર્થની ટીકાઓ હોઈ એ ગૂંચ-વાડો ઉકેલી શકાય તેવો જ નથી એમ માની એવા પાઠોને ગુપ્ત રાખવાનો જ આપણે આગ્રહ રાખ્યો

૧૨. આમ મૂળ રહસ્ય અંધારામા રહ્યુ હોઈ એ ભૂલ ન સુધરે ત્યા સુધી એ પ્રશ્ન હલ કરવાના જે જે પ્રયત્નો થયા એથી એ ગૂંચવાડો ઊલટો વધતો જ ગયો, કારણ કે અહિંસાના—માંસ-ત્યાગના સમર્થન સામે આચાર્યોની ટીકાઓ રજૂ કરવામાં આવતી

૧૩. અને જો કોઈ આચાર્યોની ટીકાઓને પ્રમાણભૂત માની સૂઝતા આહારને નામે માસાહારનુ સમર્થન કરતા તો અહિંસક સંસ્કૃતિ તૂટી પડવાનો ભય ઊભો થતો.

૧૪. આથી જ્યા સુધી આ પ્રશ્ન હલ થતો નહોતો ત્યાં સુધી એક ભૂલ અનેક ભૂલોને જન્મ આપતી. તૂટેલી એક કડી બીજી કડીઓને સાધી શકતી નહી. એથી કોઈએ 'માસ' શબ્દના અર્થો જ બદલી નાખ્યા. કોઈએ શાસ્ત્ર પાઠોમાંથી નવા અર્થો ખેંચવા માંડ્યા. તો કોઈએ રજૂઆત જ અવળી કરી કોઈએ કંઈ ગોપવી રાખ્યું, તો કોઈએ અમુક પાઠને જ અણસ્પર્શ્યા રાખ્યા. પણ એથી એક સાધે ને તેર તૂટે એમ બન્યા કરતુ. પરિણામે પંડિતોને આપણુ કહેવું ગળે ઊતરતુ જ નહી.

૧૫ એક તો ગાથ્રો જ ૧૦૦૦ વર્ષ સુધી કંઠે રહ્યા હતા પણ કોઈએ એને લિપિબદ્ધ ન કર્યા

૧૬ પરિણામે જ્ઞાન અને સ્મૃતિ-શક્તિ ઉત્તરોત્તર ઘટતી જતી હોઈ ઘણા પાઠો-સીમાઓ લુપ્ત થયા હતા આ કારણે આટમા સૈકા પહેલા આચારાંગ અને ૧૨ મા સૈકા પહેલા અન્ય આગમ ગ્રંથો વિષે એક પણ ટીકાગ્રંથ મળતો નથી

૧૭ પાછળથી ભગવાનના નિર્વાણ બાદ ૧૦૦૦ વર્ષ પછી આગમો લિપિબદ્ધ થયા હતા પરંતુ વિક્રમના દશમા સૈકા પહેલાની એક પણ પ્રત મળતી નથી જ્યારે અન્યત્ર ૨૦૦૦ વર્ષ પહેલાના હસ્તલિખિત ગ્રંથો આજે પણ જોઈ શકાય છે-મોજૂદ છે તો પછી ફક્ત ૫૦૦ વર્ષમા જ એ બધી પોથીઓ-પુસ્તકોનો શું નાશ થઈ ગયો હશે? આ પ્રશ્ન વિચારણા માગે છે, કારણ કે આજે આપણી પાસે ૧૦-૧૧મા સૈકાની હસ્તપ્રતો છે તેમ જ અન્ય પણ ૨૦-૨૫ લાખ જેટલી સંખ્યામા એવી હસ્તપ્રતો ભંડારોમા સચવાઈ રહી છે

૧૮ આથી મારુ અનુમાન છે કે મન આધાર ન મળે એટના માટે ધ્યાનમેળ કરનારાઓએ પહેલાની પ્રતોનો નાશ કર્યો હશે અને નવી પ્રતિઓ લખાવી જ્ઞાન-ભક્તિને કારણે એવી શંકા જ મનમા જ નહી દીધી હોય સંભવ છે કે મારુ અનુમાન ખોટુ પણ હોય એમ છતા આ પ્રશ્ન વિચારણા તો માગે છે જ

૧૯ એક બીજી પણ વાત છે કે લિપિ હમેશા બદલાતી રહી છે એથી અમુક સૈકાની લિપિ અમુક રીતે વંચાતી બીજા સૈકામા બીજી રીતે જેથી કઈક ને બદલે કઈક વંચાતુ અને અર્થ પણ ક્યાનો ક્યાય ચાલ્યો જતો મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજીએ લિપિ પરિવર્તનના દાખલા આપી અને સમજાવેલુ કે લિપિજ્ઞાન વિના પ્રાચીન શાસ્ત્ર પોથીઓ વાચનાર કઈનુ કઈક વેતરી નાખે

આમ લિપિ અજાનતા ઉપરાંત લેખન દોષને કારણે લહિયાઓને હાથે પણ આવી ગરબડો ઊભી થઈ હોય તો તે અસંભવિત નથી લાગતી.

૨૦. આમ છતા જે કંઈ બન્યુ છે, પરંપરાએ જળવાયું છે તેમ જ આવી બધી ગરબડો ઊભી થવાનાં કારણો, મૂળ આધારો તેમ જ એને અનુરૂપ પુરાવાઓ જ્યા ત્યા છૂટક છૂટક વેરાયેલા પડ્યા હોઈ એ બધાને આધારે મૂળરહસ્ય આજ પણ શોધી શકાય છે.

૨૧ એથી આશા રાખું છું કે મે કરેલા બાલિશ પ્રયત્નની ભૂમિકા પર જ જે કોઈ શાસ્ત્રોમા ઊંડી ડૂબકીઓ મારશે એને ઉમદા રત્નોની પ્રાપ્તિ સાથે આ પ્રશ્નને હલ કરવાની યા વિશેષ સ્પષ્ટતા કરવાની ભરપુર સામગ્રી મળી રહેશે આથી મારો પ્રયત્ન તો કેવળ દિશા સૂચન કરવા પૂરતો જ છે.

૨૨ આમ હોવા છતા હુ ફરી ભારપૂર્વક જણાવું છુ કે આ ગૂઢ **ભેદનો મૂળ ઇતિહાસ ભુલાઈ જવાથી સૂક્ષ્મ અહિંસા ધર્મની સાથોસાથ પતિત મુનિઓના ઉદ્ધારની વાત જોડાઈ જવાથી સૂલ આચાર** ધર્મ વિષે શંકા–કુશંકાઓની ગરબડ ઊભી થઈ ગઈ છે, અને એને કારણે આપણે વર્ષો સુધી ભારે કુસ્તી જંગ ખેલ્યો છે. પણ છેવટ તો મેચ ડ્રોમાં જ પરિણામી છે કારણ કે બને પોતપોતાનો જ વિજય શંખ ફૂકયા કરતા હતા જેથી કોઈ કોઈને પરાસ્ત કરી શક્યું નથી. એકની પાસે અર્થ પરંપરાનું શસ્ત્ર હતુ, જ્યારે બીજા પાસે શબ્દોનો આધાર હતો પણ જો બનેએ એક બીજાનાં દષ્ટિબિંદુને સમજવા પ્રયત્ન કર્યો હોત તો આ સમસ્યા આટલી બધી ગૂંચવાઈ જઈ ગહન કોયડો ન બની જાત

પ્રકરણ ૧૬

પંડિતોને નમ્ર વિનતી

ભગવાન બુદ્ધના લેખક શ્રી ધર્માનંદ કોશાંબીજી તથા 'મહાવીર કથા'ના લેખક શ્રી ગોપાળદાસ પટેલ જેમણે ભગવાન મહાવીર પર માંસાહાર કર્યાનો આરોપ મૂક્યો છે તેમ જ જૈન ભિક્ષુ પરંપરાને પણ માંસાહારી ઠેરવી છે—એવા સત્યસંશોધનનો દાવો કરનાર તથા એવું જ મંતવ્ય ધરાવનારા પંડિતો પાસે ચર્ચા કે વિવાદ જગાડવા નહીં પણ સત્યસંશોધનમાં ઉપયોગી થઈ પડે તેવા કેટલાક પ્રશ્નો મૂકું છું. આશા છે કે પંડિતો એ પર ઉપેક્ષા તો નહીં જ કરે, અને વળી એમાં કંઈ સત્ય લાગે તો એનો સ્વીકાર કરી પોતાના મંતવ્યને ફેરવવામાં પણ એ અચકાશે નહીં એમ માનું છું. શ્રી ગોપાળદાસ પટેલે તો સોમિલ બ્રાહ્મણ સાથેની પ્રશ્નાવલિમાં એ જ્યાં એ ભગવાનના મુખે જ કહેવરાવ્યું છે કે, "હે સોમિલ! માસનો અર્થ માંસ થતો હોય તો તે મારે અભક્ષ્ય છે' આ તેઓ શ્રી 'મહાવીર કથા'માં ભગવાનને માંસ ખવરાવવા બાબત કેમ ચૂકવાઈ ગયા હશે એ જ સમજાતું નથી. ખાસ ધ્યાન ખેંચવાની વાત છે કે એમણે મને મળતાં એમણે જણાવેલું કે, 'બીજી આવૃત્તિમાંથી એ ભાગ કાઢી નાખવાનો અમારી સમિતિએ ઠરાવ કરી નાખ્યો છે' આમ આ પ્રશ્ન પર એમણે પંડિતાઈ પાડી જૈન સમાજની લાગણીને માન આપ્યું છે. શ્રી ધર્માનંદ કોસાંબીજી આજે હયાત નથી. જો એ આજે હયાત હોત તો તેઓ પણ જરૂર આવી ઉદારતા બતાવત એમ અમારા એમના જેવા વિચાર

ધરાવનારાઓને કંઈક વિચારવાનું મળી રહે એ માટે કેટલાક પ્રશ્નો રજૂ કરું છું.

(૧) કૌશાબીજી 'ભ બુદ્ધ', પાના ૪ થામાં લખે છે કે 'દાસ' શબ્દનો મૂળ અર્થ દાતા—ઉદાર (Noble) એવો હતો. જે પાછળથી 'ગુલામ—તાબેદાર' એવો થઈ ગયો છે આવા બીજા પણ દાખલા તેમણે પૂરા પાડ્યા છે. શબ્દોના અર્થો સમયના વહેણ સાથે આમ બદલાતા જાય છે એવુ મંતવ્ય એમણે જાહેર કરવા છતાં—ભગવાન મહાવીર માટે વપરાયેલા શબ્દોના એ કાળના અર્થો પર ધ્યાન નહીં આપતા—આજના રૂઢ થયેલા અર્થો પર જ ભાર મૂકી ભગવાન મહાવીરને માંસાહારી ઠેરવવા એમણે કેમ પ્રયત્ન કર્યો હશે, એ એક પ્રશ્ન છે

(૨) વળી એમણે જ લખેલા 'બુદ્ધ ધર્મ અને સઘ' પાના ૮૧ મા અશોકે લકામા ધર્મપ્રચારાર્થે મોકલેલા પાચ સ્થવિરોના સંબધમા જે ૭–૮ ગાથાઓ ઉતારી છે તેમાં જણાવ્યું છે કે.

लका दीपे मनुञ्जापि मनुञ्जा **जिन शासनम्**
प्रतिस्पेथ तुह्येति पच थेरे अदेसपि ॥

'તમે સુંદર લકા બેટમા મનોરમ **જૈન શાસનની** સ્થાપના કરો'

આમ અશોક જૈન હોવાનો અને જૈન ધર્મના પ્રચાર માટે જ ભિક્ષુઓને લકામાં મોકલ્યાનો સ્પષ્ટ લિખિત પુરાવો હોવા છતા આપણે જાણીએ છીએ કે એ ભિક્ષુઓએ એ બધા દેશોમાં બૌદ્ધ ધર્મનો જ પ્રચાર કર્યો હતો ને આજે પણ એ દેશો બૌદ્ધધર્મી છે. આમ લખાણના સ્પષ્ટ શબ્દો હોવા છતા પ્રત્યક્ષ પુરાવો જ પ્રબળ પ્રમાણ બને છે. તેમ મહાવીર માટે પણ ગમે તે શબ્દો વપરાયા હોય છતાં એમનો સૂક્ષ્મ અહિંસાધર્મ—નિર્મલ આચારવિચાર એટલો પ્રબળ અને તેજસ્વી હતો કે જેના પ્રતાપે વહેતું થયેલુ એ મંગલ ઝરણું અનેક ઝાડીઝાખરા—વનકટીઓ તથા અભેદ્ય જગલો વચ્ચેથી પસાર થઈ એક સ્વચ્છ નિર્મલ નદીરૂપે આજ પણ સપાટ પ્રદેશ પર

વહેતું થયું છે એ જ એનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ પ્રમાણ છે એથી જ્યારે જ્યારે આવિઓ આવી — મુનિનાઓ જ્યાં ગઈ ત્યારે ત્યારે આ ગના ઝગઝગતા વિશુદ્ધ બીજને . ને જ એ બના વાતો હવાની એણે મર્સંત્ર અજવાળાં જ પાથર્યા હતા બાળી મગમા જ જો દીપ હોત તો એમાંથી દીપનો જ પસારો થયા વિના રહેત નહીં આમ ગના લમાણુના શબ્દોને જ વળગી રહેવું એ જૈન ધર્મમાં શબ્દનું નહીં પણ અર્થનું મહત્ત્વ હોવાને કારણે — અર્થહીન વાત બની જાય છે

(૩) બાકી નિયમ કે વિરોધી વ્યક્તિઓ તો દરેક યુગ–સમાજ કે મતોની મતનિમા પા તી જ રહે છે દરિનાન ગાધી અને લના મન્યા શિષ્ય હોવા છતા ગોશાન અને જમાલિએ મહાવીર સામે જ વિપ્લવ જગાવ્યો દેવ ત્તે પણ બુદ્ધ ના આચાર–વિચારો જ વિરોધ પોકાર્યો હતા શિ વે જ હતુને પક ાવી દીવા આમ છતા એ દુષિત મતમતિો ાગે મતોના પાવિત્ર્ય અને ચારિત્ર્યને દોષ ન આપી નાખ્ય એથી કેવના વેકવાગી જૈ ભિક્ષુઓને કારણે સમગ્ર ભિક્ષુ પરપગને મસાાઈ ન કહી શકાય તેમ જ બુદ્ધના શિ યો એટના મસા ઝરતા રહ્યા કે પોતાનુ ન માનવાવી ભગવાન બુદ્ધ એમનાથી કંટાળીને પ્રાચીન વમ ન વનમા ચા ના ગયા, પણ એ ઝઘડો મટાડી ન શકયા (ભ બુદ્ધ પાનુ ૧૪૯) આથી આપણે એમ કહી શકીએ ખરા કે બૌદ્ધ ભિક્ષુઓ મસા ઝર ામોર જ હતા ?

(૪) ભ બુદ્ધ , પાના ૮૫ મા કૌશાબી ક ને કે કે ' તપસ્વી ઋષિમુનિઓ જગતના ક –ગો વગેરે પર નમના પગગોપાત્ત 'શેષ-લબ્ધિ સંચનત્વ ' ખાગ–ખાગ પ ાથી ખાવાની ઇચ્છાએ તેની વસ્તીમા આવતા ' આવા દીર્ઘ તપસ્વી ઋષિમુનિઓને પણ ગાના ગાળે ત્યા ક ના ઇચ્છા જાગે છે તો એવા વાતાવરણમાથી જ આવેલા આરંભ કાળના કેટલાક નિયમ સાધકો વગા ગાળે માંસાહારની લાલચ

થાય એ એ યુગમા સહજ હતું, પણ એથી પાઠના વાકે પખાલીને ડામ ન દેવાય

(૫) કૌશાબીજી 'ભ બુદ્ધ', પાના ૧૪૩મા કહે છે કે કોઈ ભિક્ષુ ગુનો કરે તો એને સઘ બહાર કરવામા આવતો જૈનસંઘમાં પણ સુધરવાની આશા ન રહે ત્યારે તેવી જ વ્યવસ્થા છે, એમ છતા ઉદાર વલણ રાખી ગુરુઓએ એવાઓને સુધાર્યા તો બીચારા ગુરુઓ જ નિંદાયા ગોળ–ખોળને એક કરી નાખ્યો

(૬) મહાત્મા ગાંધીજી કહેતા કે એક સપ્રદાયની ગમે તેવી વિદ્વાન વ્યક્તિ પણ અન્ય સપ્રદાયના રહસ્યને ઝટ પામી શકતી નથી. એ માટે તો એણે એ સપ્રદાયના ધર્માચાર્યો પાસે બેસીને જ એનું રહસ્ય જાણવુ જોઈએ નહિ તો એ ઊધું જ વેતરી નાખે. અહીં પણ તેવું જ થયુ છે.

(૭) ભગવાન મહાવીરને છ માસથી લોહીના ઝાડા હતા શરીર છેક જ નખાઈ ગયું હતુ. એવી સ્થિતિમા માસ પચે ખરુ? અને તે પણ વાસી? જૈનઆચાર પ્રમાણે વાસી વસ્તુ ખપે જ નહિ. સભવ છે કે પંડિતોએ ત્યારે રેફ્રિજરેટરની વ્યવસ્થા માની લીધી હશે. એથી એ માટે તો બીજોરું જ ઉત્તમ ઔષધ છે એ સામાન્ય માનવી પણ સમજી શકે છે. એથી પંડિતોએ જો દર્દનો વિચાર કર્યો હોત તો એ માસ અર્થ કરવાની ઉતાવળ ન કરત.

(૮) ધર્માનદ કૌશાંબીજી 'બુદ્ધલીલાસારસગ્રહ,' પાના ૩૮૦માં લખે છે કે, "બિલ્વગ્રામના છેલ્લા ચાતુર્માસમાં ભ બુદ્ધને ભયકર વેદના થવાથી એમણે નિશ્ચય કર્યો કે મારા આયુષ્યમા મારે બીજા કેટલાક દિવસો વધારવા જોઈએ, કારણ કે ભિક્ષુસઘને જોયા વિના મારું પરિનિર્વાણ થાય એ ઠીક નથી."

આમ ભગવાન બુદ્ધમા ભિક્ષુસઘ પ્રત્યે કંઈક રાગદષ્ટિ હતી, અને તેથી જીવનનો મોહ પણ હતો એ સહેજે કલ્પી શકાય છે.

ત્યારે ભગવાન વીતરાગ હતા નહોતો એમને સર્વ પ્રત્યે મોહ કે નહોતો જીવન પ્રત્યે મોહ—એ નીચેના પ્રસંગો ઉપરથી જાડી બુદ્ધિનો માણસ પણ સમજી શકે છે

(ક) અંતકાળે ઇંદ્રે ભગવાનને પ્રાર્થના કરી કે "હે ભગવન્! આપ થોડી ક્ષણોનું આયુષ્ય વધારો તો આપના નક્ષત્રને સ્પર્શતા ભસ્મગ્રહને કારણે આપના સંતાનિયા સુખી થશે' પણ જેમણે મોહનો જ નાશ કર્યો હતો એવા ભગવાને એનો ઇનકાર કર્યો એટલું જ નહીં—

स्वाम्यथो चन काप्यायु शक्र सन्धातुमीश्वर
विदन्नपि वन्स्यव कि तीर्थप्रेम मोहित (त्रि श पर्व १०, स १३ श्लो २२)

ઇન્દ્રના સંપ્રદાય-મોહની પણ ઉપેક્ષા કરી

(ખ) તેમ જ એકવાર ભગવાન મહાવીર ૫૦૦ શિષ્યો સાથે સિંધુ દેશમાં જતા હતા ત્યારે વચમાં ભયંકર રણ આવ્યું વાટ લાંબી હતી જેથી મુનિઓ તૃષાપીડિત બન્યા હતા અચાનક ત્યાં વચમાં તલના ગાડાઓ પસાર થઈ ગયા હાંકનાર માલિકોએ તલ વાપરવાની ઇચ્છા બતાવી વળી તલ પણ નિર્જીવ હતા પણ ભગવાને વિચાર્યું કે જો આજે રજા આપીશ તો પછી ભવિષ્યમાં સજીવ-નિર્જીવનો વિવેક જ રહેશે નહિ જેથી પરમ કારુણિક હોવા છતાં કઠોર થઈ એમણે એ લેવાનો જ ઇનકાર કર્યો, કારણ કે સિદ્ધાન્તની રક્ષા અર્થે આધાકર્મ કે અપવાદિક રૂપમાં એ માનતા જ નહોતા

ક્ષુધા તો સહન થઈ શકે પણ મુનિઓ હવે તરસે મરતા હતા જેથી એ ચાલવા પણ અશક્ત બન્યા હતા ત્યાં અચાનક એક અચિત (નિર્જીવ) પાણીનું સરોવર આવ્યું બધાએ એ પાણી પીવાની અનુમતિ માગી પણ ભગવાને કહ્યું કે, 'ભિક્ષામાં મળેલા જ અન્નપાણી આપણાથી લઈ શકાય આમ જો એક વાર પાણીની રજા મળે તો

પરિણામે જાતે જ ભિક્ષા લેવાનુ એક નવું પ્રકરણ ઊઘડતાં પરિગ્રહ—લાલસા ઊભી થશે ને તેથી અપરિગ્રહી જીવનનો આદર્શ જ તૂટી પડશે આથી એમણે મુનિઓને વીર બનવા કહ્યું.' (ભગવતી શતક ૧૩, ઉદ્દેશ. ૬)

કેટલાકોને મતે તરસથી મૃત્યુ નજીક આવ્યુ જાણી ઘણા મુનિઓએ અનશન આદર્યું ને એ સ્વર્ગગમન કરી ગયા. કહેવામાં આવે છે કે ફક્ત ત્રીજા ભાગની સંખ્યા સાથે જ મહાવીર એ રણમાંથી બહાર આવ્યા હતા. આમ જેમને સંઘ કે જીવન પ્રત્યે મોહ નહોતો. એવા પુરુષની હૃદયભાવનાને અને ગગનચુંબી ઊંચાઈને સમજવા આપણે ખૂબ જ વામણા પુરવાર થયા છીએ. નહી તો શિષ્ય મોહ અને જીવનની લાલસાને કારણે આયુષ્ય વધારવાની ઈચ્છા ધરાવનાર બુદ્ધને ખ્યાલમા રાખીને તેમ જ આનાપાઈનો હિસાબ ગણી કેવળ પોતાની જ સલામતીનો વિચાર કરનારી વ્યવહારુ બુદ્ધિને પ્રાધાન્ય આપીને પંડિતોએ જે રીતે બનેને એક કાટલે તોલી ગોળ—ખોળ એક કરી નાખ્યો છે, એવું બનવા જ ન પામત

બાકી જો એમના બન્નેના માનસનો આ ભેદ એ સમજી શક્યા હોત તો પોતાનો જીવ બચાવવા ખાતર માહવીર માસાહાર કરે એ વાત જ એમને વિસંગત લાગી હોત.

પણ એથી મહાવીરને તો કશી જ હાનિ નથી પહોંચી એ તો નિર્વાણપદને પામી ચૂક્યા છે. પણ એમના વિષે આવુ લખીને પડિતો પોતે ક્યા ઊભા છે એનું માપ એમણે પોતે જ ડાહ્યા અને સમજુ જગત સમક્ષ રજૂ કરી દીધું છે.

(૯) "વૈશાલીનો સિંહ સેનાપતિ નિર્ગ્રંથોનો ઉપાસક હતો. પાછળથી એ બુદ્ધનો ઉપાસક બન્યો હતો. તેણે ભગવાન બુદ્ધને અને ભિક્ષુ સઘને ભોજન માટે આમત્રણ આપ્યું. નિર્ગ્રંથોને આ વાત ગમી નહી. તેમણે વાત ફેલાવી કે સિંહે મોટું પશુ મારીને બુદ્ધને મિજબાની

આપી સિંહે આ જાણ્યું ત્યારે કહ્યું કે બુદ્ધની નાનેરી કરવામાં નિર્ગ્રંથોને આનંદ આવે છે. ... મિજમાની માટે જાણી જોઈને પ્રાણીની હિંસા કરું એ અસંભવનીય છે (ભ બુદ્ધ, પાનું ૨૫૪) ભગવાન પાસે આવો પ્રશ્ન આવતાં એમણે પણ કહ્યું કે 'આ આરોપ તદ્દન ખોટો છે આપણે પોતાને માટે મારેલું પ્રાણી આપણે જોઈએ સાંભળીએ કે તેવી શંકા આવે તો તે અન્ન નિષિદ્ધ છે" (ભ બુદ્ધ પાનું ૨૫૮)

પણ બીજી બાજુ ઉગ્ર ગૃહપતિ ભગવાન બુદ્ધને આમંત્રણ આપે છે ત્યારે એ કહે છે કે "હે ભન્ત! ઉત્તમ ડુક્કરનું સારી રીતે રાંધેલી તૈયાર કરેલું આ માંસ છે તે મારી ઉપર કૃપા કરીને ભગવાને લેવું ભગવાને કૃપા કરીને તે માંસ ખાધું' (ભ બુદ્ધ, પાનું ૨૮૮)

આમ જ્યારે ઉગ્ર ગૃહપતિ ભગવાનને આટલો બધો આગ્રહ કરે છે અને એ માંસનાં વખાણ કરી ખવરાવે છે એથી નથી લાગતું કે નિર્ગ્રંથોની વાતમાં તથ્ય હશે? આટલાં બધાં વખાણ અને આગ્રહ જ બતાવે છે કે માંસ ભગવાનને માટે જ તૈયાર કરવામાં આવ્યું હશે જોકે એનો નિર્ણય તો તટસ્થ વાચકો જ આપી શકે

(૧૦) નિર્ગ્રંથો અને એમના ઉપાસકોની નિંદા જેમાં આવે છે એ મિગારમાતા-વિશાખાની વાત બૌદ્ધ ગ્રંથોમાં જાણીતી છે એ સારી વાતો અહીં ન મૂકતાં ફક્ત એનો એક ફકરો જ અહીં ઉતારું છું

"મિગાર શ્રેષ્ઠીએ નિર્ગ્રંથ શ્રમણો (જૈન મુનિઓ)ને પોતાને ઘેર પુત્રના લગ્ન સમારંભ નિમિત્તે ભોજનાર્થે આમંત્રણ આપ્યું (મિગાર શ્રેષ્ઠી નિર્ગ્રંથોનો ઉપાસક હતો અને તેની પુત્રવધૂ વિશાખા બુદ્ધની ઉપાસિકા હતી) તેમને માટે તેણે પાણી નાખ્યા વિના ચોખ્ખા દૂધની ખીર કરાવી હતી નિર્ગ્રંથ આવી પોતપોતાને આસને બેઠા. પછી મિગાર માતા' અર્થાત્ વિશાખાના સસરા મિગાર શ્રેષ્ઠીએ પોતે આગ્રા-

તિથ્ય કરી તેમને સંતોષપૂર્વક જમાડયા " (બુદ્ધલીલાસારસંગ્રહ, પાનું ૨૦૬–૭)

ભગવાન બુદ્ધના પોતાના એકરારથી માંડી ધર્માનંદ કોશાંબીજી સુધીનાઓએ એકરાર કર્યો છે અને જગત પણ જાણે છે કે, જૈન **ભિક્ષુઓ સદા ભિક્ષાવૃત્તિ પર જ નભે છે. કદી પણ કોઈનું આમંત્રણ સ્વીકારી ગૃહસ્થને ત્યાં જમવા જતા નથી.**

પણ નિર્ગ્રંથોની નિંદા કરવાની હોંશમા એવી વાતોના ઘડવૈયાઓને એટલુ પણ ભાન નથી રહ્યું કે એથી પોતાની જ નિંદા થશે. પણ બૌદ્ધ ભિક્ષુઓના આચાર પરથી જૈન મુનિઓની પણ તેવી જ વાતો બનાવી કાઢી.

આપણે આવી વાતોના તથ્યાતથ્યમાં કે ચર્ચામા ઊતરવા નથી માગતા પણ આપણુ તો એટલું જ કહેવાનું છે કે સાંપ્રદાયિક રાગદૃષ્ટિથી લખાયેલી આવી વાતો ભલે પછી એ જૈનોની હોય, બૌદ્ધોની હોય કે વૈદિકોની હોય—એને સત્યસંશોધનનો આધાર ન બનાવી શકાય

(૧૧) અને ચંદ લુહારને ત્યા બુદ્ધે જે 'સુકરમદ્દવ' વાપર્યું એનો અર્થ ડુક્કરનું માંસ કરવા ઉપરાંત બુદ્ધઘોષાચાર્ય 'એક જાતનુ પકવાન્ન' પણ આપે છે. એની નોંધ કોશાંબીજીએ લીધી છે (ભ. બુદ્ધ, પાનું ૨૪૮) જ્યારે પૂર્વાપર સંબંધ વિચાર્યા વિના અને 'ભગવતીજી'ના એક માત્ર ટીકાકાર શ્રી અભયદેવસૂરિજીએ કરેલો અર્થ આપ્યા વિના મહાવીર માટે કેવળ માંસના એકપક્ષી અર્થનો જ આગ્રહ કોશાંબીજીએ શા માટે રાખ્યો હશે ? આ ન્યાયોચિત પગલું કહેવાય ? આનું નામ સત્યનું સંશોધન ? એ વાચકો જ વિચારી લે અભયદેવસૂરિજીએ આપેલા શબ્દો આ પ્રમાણે છે: ભગવાન મહાવીર પોતાના શિષ્યને કહે છે કે,

तत्र रेवत्याभिधानया गृहपति पत्न्या मदर्थं द्वे कुष्माण्डफल शरीरे उपस्कृते न च ताभ्या प्रयोजन तयाऽन्यदस्ति तद्गृहे परिवासित मार्जारभिधानस्य वायोर्निवृत्तिकारक कुकुंट मासक बीजपूरक कटाह मित्यर्थं ।

અર્થાત્ "તું નગરમાં જા અને રેવતી નામની ગૃહસ્થ પત્નીએ મારે માટે મેં કોળાના ફળો સમ્માર કરીને તૈયાર કર્યાં છે એનું મારે પ્રયોજન નથી પરંતુ તેના ઘરમાં માર્જાર નામના વાયુની નિવૃત્તિ કરવાવાળો વનસ્પતિ વિશેષથી ભાવિત એવો બીજોરાના ફળનો પાક છે તે તું લઈ આવ."

જે બુદ્ધે શ્રમણ નિર્ગ્રંથ પરંપરામાં દાખલ થઈ મદ્ય-માંસ-મધનો ત્યાગ કર્યો હતો એ બુદ્ધને—એ દયા-કરુણાના અવતારને—પાછળથી ડુક્કરના માંસનો શું સ્વાદ લાગ્યો હતો કે જેથી એમણે ઉગ્ર ગૃહપતિને ત્યાં તેમ જ અન્ય પ્રસંગો પણ એ જ વાપર્યું હતું? અને એમને તથા ભિક્ષુ સંઘને આમંત્રણ આપ્યું હોઈ એમના નિમિત્તે જ એવું ભોજન નહીં રંધાયું હોય? આ કોઈ અણધાર્યા ઘેર આવી પહોંચીને ભિક્ષા લેવાની વાત નથી, એટલે જે કંઈ ભોજન કે માંસ બનતું હતું એ એમના અને ભિક્ષુ સંઘના માટે જ બનતું હતું એ સામાન્ય માનવ પણ સમજી શકે તેવી વાત છે. બુદ્ધ પણ શું એ નહીં જાણતા હોય! અને ખાનારો માટે જ હિંસા થતી હોઈ જેમણે એક રોગને ખાતર જીવનને હોડમાં મૂકવાનો નિર્ધાર કર્યો એમને મન ખરેખરી શું જ કિંમત નહોતી? આવા આવા અનેક પ્રસંગો ઉપરથી કહી શકાય છે કે જે બુદ્ધના જીવનને હીણપત લગાડનારા છે એથી આવા પ્રસંગો ટાળ્યા જ હોત તો એથી સત્યનું શું ખૂન થઈ જવાનું હતું?

ધર્મો માનવી સાધના સત્યની પ્રાપ્તિ અર્થે હોઈ સત્ય એ વિશ્વ કલ્યાણકારી તત્ત્વ બને છે. આથી જ્યારે આજનું ભારત માંસાહાર અને પ્રાણી હિંસા તરફ વળવા લાગ્યું છે ત્યારે બુદ્ધના જીવનનો માંસાહાર એવા લોકોને માટે એક પ્રબળ આધાર બની જશે અને જો ભવિષ્યમાં આથી આ માન્યતાને વેગ મળ્યો તો એ બુદ્ધને નામે કંઈક નિર્દોષ પશુપક્ષીઓનો ઘાણ નીકળી જશે. આ શું બુદ્ધનો કરુણાનો સંદેશ! મતલબ છે કે એવા સત્ય સંશોધનની અપેક્ષા એ બાબતનું અજ્ઞાન જ વધુ હોત તો જનતાનું વિશેષ કલ્યાણ થાત. અને ત્યાં

કલ્યાણ છે ત્યા જ સત્ય છે. અને જે બીજાને પીડાકારી છે તે અસત્ય છે.

यत्प्राणि पीडाकरं तद सत्य, यल्लोक हित मत्यन्त तत् सत्यमिति मे मति

આમ જો તથ્ય શું અને સત્ય શુ એનો વિવેક કરવામાં આવ્યો હોત તો સત્ય સશોધનને નામે સત્યનુ જ બલિદાન દેવાઈ રહ્યું છે એ ધ્યાનમા આવત.

વાસ્તવિક ઘટના તથ્ય કહેવાય. અને જે પ્રિય હોય, પથ્ય હોય, બીજાને કલ્યાણકારી હોય તે સત્ય કહેવાય. કાણાને કાણો કહેવો એ તથ્ય કહેવાય, પણ એથી કલહ-દ્વેષની હોળી સળગે તો એથી એ અસત્ય બની જાય છે તેમ કોઈ સંત-ઋષિના જીવનમા ઘણી ખામીઓ હોય પણ તેના જીવનને પૂર્ણ બનાવી એની પૂજા ભક્તિથી ઘણાનું કલ્યાણ થતુ હોય તો એ અતથ્ય હોવા છતાં પણ સત્ય બની જાય છે આમ સત્ય સશોધનને નામે તથ્ય શું, અતથ્ય શું, સત્ય શું અને અસત્ય શુ એનો વિવેક નહી કરવાને કારણે ભલભલા પંડિતો પણ બૂરો આદર્શ શીખવી જગતનું ભારે અહિત કરી જાય છે.

(૧૨) તર્કવાદ એક વસ્તુ છે, અનુભવ બીજી વસ્તુ છે તર્કવાદથી ધર્મ અને સત્યનુ મડન થઈ શકે છે તેમ ખડન પણ થઈ શકે છે. પણ માનવ દિલમા સૂઝ પ્રગટે છે તેમ જ એને અનુભવ થાય છે ત્યારે એ તર્કવાદને પડતો મૂકી હૃદયને જ અનુસરે છે. ભગવાન બુદ્ધ રાત્રિભોજન કરતા મહાવીરના રાત્રિભોજન ત્યાગનો એમણે હિંસા-અહિંસાની દૃષ્ટિએ વિરોધ પણ કર્યો હશે, પણ જ્યારે એમને પોતાને અનુભવ થયો ત્યારે એમણે પોતે જ રાત્રિભોજનનો ત્યાગ કર્યો હતો. ભગવાન કહે છે કે, "હે ભિક્ષુઓ! મે રાત્રિ ભોજન છોડી દીધું છે અને તેથી મારા શરીરમા વ્યાધિ ઓછો થયો છે, મારુ જાડ્ય ઘટ્યું છે, મારી શક્તિ વધી છે અને મારા ચિત્તને સ્વાસ્થ્ય મળ્યું છે. માટે હે ભિક્ષુઓ! તમે પણ તેમ જ વર્તજો (ભ. બુદ્ધ, પાનુ ૨૬૭)

(૧૩) ધર્માનંદ કૌશાબીજી પણ બુદ્ધની જેમ જૈન તપશ્ચર્યાનો

ભારે વિરોધ કરતા એના પર પ્રયોગ કરવામા એ પ્રસિદ્ધ હતા, પણ જ્યારે એમને આ જીવનનો કટોકટો આવ્યો ત્યારે જૈન ધર્મમા મૃત્યુ પર્યંતના અનશનની જ તપશ્ચર્યાના ઉરી ઉપાસાનિ તપશ્ચર્યાથી દેહાધ્યાસ મોળો પડે છે એમ પોતાના જાત અનુભવથી તપનુ મહત્ત્વ વધારનારા મહાત્મા ગાધીજીએ એક વાર એમને એમાથી પાછા વાળ્યા હતા પણ એમા જ એમને શાતિનો અનુભવ થયો હોઈ છેવટે બીજી વાર ગાધીજીનો આશીર્વાદ મેળવીને એ ત્યાગ જ એમણે પોતાનો જીવનદીપ બુઝાવી નાખ્યો હતો

આમ મુઝ અને અનુભવ પછી ભ બુદ્ધે અને કૌશામ્બીજીએ જેમ જૈન આચરો અપનાવી લીધા હતા તેમ જો શાત ચિત્તે એમને માસાહાર પ્રકરણ પર ફરી વિચાર કરવાની અનુકૂળતા પ્રાપ્ત થઈ હોત તો એ માસાહાર વિષે પણ પોતાના વિચારો જરૂર બદલી નાખત પણ ચર્ચા-પ્રતિચર્ચાના ઉમળાઓમા એ એવા અટવાઈ ગયા હતા કે એમને ન એવી અનુકૂળતા પ્રાપ્ત થઈ ન કોઈએ એમની એ વાત ગળે ઊતરાવી કારણ કે છેવટે તો તેમને જૈન ધર્મ પ્રત્યે અત્યત પ્રેમ અને માન હતુ તેમ તેમણે જ એ પુસ્તકના પાના ૨૫૨ મા જણાવેલુ છે એટલુ જ નહી એ એમ પણ માનતા કે ભગવાન પાર્શ્વનાથમાથી જ મહાવીર અને બુદ્ધની બે ધારાઓ વહેતી થઈ છે એ અગે એમણે 'ભ પાર્શ્વનાથનો ચાતુર્યામ ધર્મ' લખી પોતાના વિચારો સ્પષ્ટ કર્યા છે અને એ રીતે બૌદ્ધ ધર્મ પર જૈન ધર્મની ઉપકારકતા બતાવી એ ત્યાગ જૈન ધર્મનુ જ ગૌરવ ગાયુ છે (ભ બુદ્ધ પ્રસ્તાવના પાનુ ૨૪)

આ કારણે કપી શકાય છે કે એમને કા તો મિસલીડ (Mislead) કરવામા આવ્યા હોય કા તો અધો જ ખોટા આપવામા આવ્યા હોય નહિ તો ભગવાન બુદ્ધના પોતાના એકરાર પછી જૈન ભિક્ષુઓને માસાહારી ઠેરવવાની ઉતાવળ ન જ કરત આશા છે કે એમના અનુયાયી પડિતો આ પ્રશ્ન પર ફરી વિચારણા કરે

ઉપસંહાર

આજે તો આપણે વૈજ્ઞાનિક સંશોધનોને કારણે પૂર્ણ વૈભવ અને એશઆરામની સુખભરી સગવડોથી મહેલાતોમા માણી રહ્યા છીએ અને અમનચમન ઊડાવીએ છીએ. નથી આપણને ખાનપાનની કોઈ તકલીફ કે નથી પથારી પાગરણની કોઈ મુશ્કેલી કે નથી પ્રવાસયાત્રાની કોઈ હાડમારી. ઉપરથી સેવકો હાજરાહજૂર બની ઊભા પગે સેવા કરવા તૈયાર રહે છે અને જે ઇચ્છીએ છીએ તે હાજર કરે છે. પાણી માગતા દૂધ આવે છે ને રોટલા માગતા મેવામીઠાઈ હાજર થાય છે. તકલીફ અને દુઃખ શું એ શબ્દ જ આજે ભુલાયો છે એમ કહીએ તોય ખોટું નથી. અને એટલે જ આજે ગામેગામ હજારો લાખોના ખર્ચે અઠ્ઠાઈમહોત્સવો, ઊજમણા, ઉપધાન પ્રતિષ્ઠાઓ અને પૂજા સામૈયાઓના ભવ્ય મહોત્સવો ઊજવાઈ રહ્યાં છે દેશમાં આજે પૂર્ણ શાતિ છે વિહાર માર્ગો સલામત છે. દેશમા બળવા કે સંગ્રામનું નામ નથી ઘેર બેઠા દુનિયા સાથે સપર્ક રાખી શકાય છે અને ઇચ્છીએ તેવી રીતે મહાલી શકાય-છે ઉપરથી જ્યા જ્યાં જઈએ છીએ ત્યા ત્યા ઘરના હોય કે પરાયા સહુ કોઈ આપણને માન–સન્માન અને આદર ભાવથી વધાવી લઈ આપણને ઘેરી વળે છે.

આપત્તિઓની ચડતી ભરતી :

પણ એ યુગ તો અંધકારનો હતો. મહાનિશીથ સૂત્ર જેનો શબ્દાર્થ પણ એ ઘોર અધકાર જ થાય છે, એમા એ યુગનું હૂબહૂ ચિત્ર જોવા મળે છે ત્યારે શક–હૂણ બેક્ટ્રિયન, પાર્થિયન તથા ગ્રીક

વગેરે આક્રમણકારીઓથી દેશ પર આફતો પર આફત ઊતરતી હતી ઉપરથી સિકંદર મેન્યુદમ તથા મગધના આંતરવિગ્રહોથી પ્રજા હેરાન પરેશાન બની ગઈ હતી આથી "**લોકો પોતપોતાની ચીજો લઈને વાહનોમા કે પગે ચાલીને આમતેમ ભાગતા ફરતા આવી પરિસ્થિતિમા ભિક્ષુઓને ભિક્ષા પણ મળતી નહી**" (ભ બુદ્ધ, પાનુ ૩૧૧) જોકે પરદેશી ધાડાઓને હાંકી કાઢવા ઠીક ઠીક પ્રયત્નો થતા રહેતા હતા પણ એમને તગડે ત્યા દશ-વીશ ટોળીઓ ઊતરી આવતી એવો એ આક્રમણકારી કાળ હતો રસ્તાઓ સહિસલામત નહોતા ખેડૂતો ભયભીત હતા થોડુ ઘણુ એ વાવતા તો ઊભો પાક એ આક્રમણખોર લગરાઓ લણી જતા ઉપરથી અનાવૃષ્ટિ, મારફા અને લૂટફાટને કારણે દેશ બરબાદ થઈ રહ્યો હતો ભીષણ દુકાળો ઊતર્યા કરતા હતા પરિણામે માનવ માનવ મટી દાનવ બની જતો લૂટ, ચોરી કે મારફા કરીને પણ પેટ ભરવા એ ફાંફા મારતો ઘાસ વનસ્પતિ, પશુ-પખી કે માણસ સુદ્ધાને પણ એ છોડતો નહી આમ જ્યા જીવન ટકાવવુ જ કઠણ થઈ પડ્યુ હતુ ત્યા ધર્મ કે આચારવિધિઓની તો વાત જ શી કરવાની હોય? એની વિજાણ કરનારા ત્યારે ટૌસૂના વેદિયા જ ગણાતા હશે, કારણકે ભૂખ્યુ પેટ ધર્મને પણ સ્વાહા કરી જાય છે

આવી કઠિન પરિસ્થિતિમા ધર્મ અને શાસ્ત્રોને બચાવી લેવા શિષ્યને સલામત રાખવાની પહેલી જરૂર હતી આ કારણે એ કાળના એવા મુનિઓના આચાર અંગે કઈક ક્ષતિઓ ચાલતી હોય તો એમનો શો દોષ કાઢી શકાય? **એવી એમની ટીકા નહી પણ એમને માટે તો આનુ જ વહાલવાના હોય** એથી જેઓ આજની દૃષ્ટિએ એમને માપી એમનામા દોષ જોવાનો પ્રયત્ન કરે છે એવા જડસુ લોકો માટે શુ કહેવુ ' પથારીમાથી ઊઠતા વેત જ જેમની પાસે ચાહ-દૂધ અને પાઉ બિસ્કિટ હાજર થાય છે, એ એમની વેદના કે એ કાળની પરિસ્થિતિ ક્યાથી સમજી શકે? કારણ કે ભરેલુ

પેટ ભૂખ્યાની વેદના સમજી શકતું જ નથી.

અને એ વેદનાય અધૂરી હોય તેમ પછીના કાળમાં પણ સંઘે એક યા બીજા પ્રકારની એવી વેદનાઓ કંઈ ઓછી નથી ભોગવી. ક્યારેક દેશનિકાલ થવું પડતું, તો ક્યારેક અન્ય સમાજોના જુલ્મનો ભોગ બનવુ પડતુ. એથી ક્યારેક ટકવા માટે અન્ય સમાજોની જનોઈ, હવનહોમ તથા રાગભોગના દ્વારા જેવી વિધિઓ પણ અપનાવવી પડી છે તો ક્યારેક જૈન મંદિરોની રક્ષા કાજે શૈવવિધિઓ પણ મંદિરમા દાખલ કરવી પડી છે. અનેક વાર મે કડો હજારોની સંખ્યામા મુનિઓ–ગૃહસ્થોની કતલ પણ ચાલી છે, જેની કરુણ બલિદાનની કહાનીઓ આજ પણ ચિત્રોરૂપે ભીંતો પર આલેખાયેલી નજરે પડે છે. કેટલીક વાર તો શ્રાવકોને જીવતા પણ સળગાવી દેવામાં આવ્યા છે અને મંદિરો તોડ્યાનો તો કોઈ પાર જ નથી રહ્યો.

જુલ્મની પરાકાષ્ઠા :

આય અધૂરું હોય તેમ આંતરકલહમાં સંઘ છિન્નભિન્ન થઈ રહ્યો હતો ત્યારે ધર્મચુસ્ત ગણાતા કેટલાક જૈન ધનિકો અને વ્યાપારીઓ ગુંડાઓનુ કામ કરી ભિક્ષુ સંઘને મિટાવવાનું કામ કરી રહ્યા હતા. અત્યંત ભક્તિભાવ બતાવી દરિયાકાંઠે આવેલા નગરોમાં પધારવાનું આમંત્રણ આપી અને પછી પોતાના વહાણોમા પગલા કરવાનો આગ્રહ કરી એ કેવળ સાધુઓને જ નહી સાધવીઓને પણ ત્યાં તેડી જતા અને પછી વહાણમા દાખલ થયે તરત જ એ હાકી મૂકી અરબસ્તાન વગેરે દેશોમાં એમને વેચી દેતા જૂની ઓળખાણ પરથી એક ગુજરાતી વેપારીએ એવા ગુલામ બનેલા એક સાધુને છોડાવી દેશમા પાછો મોકલ્યો હતો, જેણે ફરી મુનિવેશ ધારણ કર્યા બાદ એ ગુંડાઓને ઉઘાડા પાડ્યા હતા પણ તે પહેલા એમણે કેટલા સાધુ–સાધ્વીઓને વેચી માર્યા હશે એ કોણ જાણે છે ? ('પ્રાચીન કથા સંગ્રહ'માથી) માંસાહારી દેશોમા જીવનભર ગુલામ બનેલા એ સાધુઓ અને જંગલીઓની પત્નીઓ બનેલી એ સાધ્વીઓએ જે દુઃખો ત્રાસ અને

જુલમો મચન કર્યા હશે એની કલ્પના જ રૈયાને ગભરાવી મૂકે છે, ત્યારે ઉપરના ઇતિહાસમાં નીચે મોટા ભેદમાં પડેના આપણે સાધુઓ 'આમ ન કરે, ને તેમ ન કરે'ની ઝીણીઝીણી સમાલોચના કરીએ છીએ ત્યારે એમ જ કહેવું પડે છે કે મિથ્યાભિમાનનો કઠોર હૃદય જ એવું ડહાપણ ડોળવાની હિંમત કરી શકે

---

૧ ટીપ્પણ આ નિબંધ છપાતો હતો ત્યારે 'જૈન આગમ સાહિત્યમાં ભારતીય સમાજ' નામનો નિબંધ લખી પીએચ ડી થયેલા શ્રી જગદીશચંદ્ર જૈનનો ૬૦૦ પાનાનો એ પ્રથમ થયેલો નિબંધ શ્રી મનસુખભાઈ પાંડિયાએ મારે માટે મોકલ્યો. આ નિબંધમાં કંઈક ઉપયોગી થઈ શકે એ હેતુથી વાચના મોકલી આપ્યો. એમાં એ સમયમાં લખાયેલા છેદ સૂત્રાદિ ગ્રંથો, એની ટીકાઓ, ભાષ્યો તથા ચૂર્ણિઓના ગહન અધ્યયન પછી શ્રી જૈને એ સમયના જૈન મુનિઓની હાડમારીઓ તથા વેઠવા પડેલા ત્રાસો અને અત્યાચારો આપી અનેક પાના રોક્યા છે જે વાંચીને આજ પણ રૂંવાં ઊભાં થઈ જાય છે એઓ લખે છે કે,

વિહારમાં ઘોર અટવીઓ આવતી જ્યાં જડે નહીં માણસ કોઈ મળે નહીં જેથી સાધુ ન ઘણીવાર એમને ફાડી ખાતા હાથીઓ પણ ક્યારે રસ્તો રોકી ઊભા રહેતા આથી કોઈવાર સાર્થવાહોની સાથે વિહાર કરવાની સગવડ કરી દેતા પણ ત્યારે સાર્થવાહોની ઇચ્છા પ્રમાણે જ ચાલવું પડતું અનાજની તંગીમાં દુર્ભિક્ષ વગેરે વખતે તો મુનિઓ ખેતા નહીં જેથી એમને દોરડે બાંધી ઝાડે લટકાવતા આથી લાચાર બની એ ગમે તેવું ખાવું પડતું જ્યારે મહોત્સવ વગેરે ઉત્સવ પ્રસંગે બ્રાહ્મણોની જેમ શ્રમણોને પણ આમંત્રણ દેવા રાજદરબારમાં જવું પડતું ન જાય તો રાજા ક્રુદ્ધ બની એમને કેદખાનામાં નાખતો તો ક્યારેક દેશનિકાલનો હુકમ પણ ફરમાવતો એ જમાનામાં નાના નાના ગણ્યાગાંઠ્યા અનિવાર્ય પ્રસંગોએ ઘણીવાર એમને જાસૂસ માની વાત કઢાવવા માટે કેદખાનામાં રાખતા ત્યારે પીડીને મારી નાખતા

પણ નાખતા. રાત્રિ જલસામાં બીજાઓની સાથે મુનિઓને પણ રાજદરબારે જવું પડતુ ને ત્યારે રાત્રિભોજન પણ કરવું પડતું. ન કરે તો અપમાન થયું માની રાજા ક્રૂર સજા કરતો. આ કારણે ભોજન ન ખાતાં સંતાડી દેવાની આચાર્યોએ સૂચના આપી હતી તે છતા ખાવુ પડે તો પછી વમન કરી નાખવાની આજ્ઞા ફરમાવી હતી. આમ છતાં જે પ્રદેશમા લોકો રાત્રિભોજન જ કરતા અને દિવસે ભોજન મળતુ નહીં તેવા પ્રદેશમાં રાત્રિએ પણ ગોચરીએ જવાની અપવાદરૂપે છૂટ આપવી પડેલી જૈન સંઘ જ્યા નિર્બળ હોય ત્યા મુનિનું દર્શન અમગળ ગણાતું ને તેથી લોકો એમને ટીપી નાખતા નદી ઊતરતા નાવમાંથી ફેંકી દેતા. તો ત્યારે કોઈ તરીને પાર ઊતરતા, કોઈ જલચર પ્રાણીનો ભોગ બનતા. કોઈ જમણવારમાં બ્રાહ્મણો પહેલાં મુનિઓને કોઈ વહોરાવી દેતું તો બ્રાહ્મણો ઝઘડો કરતા, ક્યારેક મુનિઓને મારી મારીને અધમુઆ કરી નાખતા. વિહારમા વળી ચોર–લૂંટારા ખૂબ પજવતા. વસ્ત્રો–કબળ પણ ઉપાડી જતા. જેથી અતિશય ઠંડીમા શરીર બચાવવા તાપણું કરી તાપવાની, કટક ભરપુર અટવીઓમાં જોડા પહેરવાની તેમ જ કેટલીક જગ્યાએ વરસાદ ખૂબ પડતો હોઈ છત્રી ઓઢવાની પણ આચાર્યો તરફથી છૂટ આપવામા આવતી આ પણ અધૂરું હોય તેમ ઉપાશ્રયમાં રાત્રે વેશ્યાઓ ઘૂસી જતી અને એમને પજવતી. મુનિઓ આથી ભાગી જગલમા ચાલ્યા જતા પણ ત્યાં હિમ, વરસાદ તથા સર્પ, વિંછી જેવા પ્રાણીઓનો ત્રાસ હોઈ પાછા આવતા. વેશ્યાઓ ત્યાં જ પડી રહી હોઈ એમને ચાલ્યા જવાની વિનંતી કરતા. પણ એ માનતી નહીં. જેથી આચાર્યની રજા મેળવી મલ્લ જેવા સાધુ એમને પકડીને બાધતા અને પછી ઉપાડીને રાજદરબારે લઈ જઈ રાજા સમક્ષ હાજર કરતા. જંગલોમા હિંસક પ્રાણીઓના ભયે રાત્રે કાટાની વાડ બનાવી લેવી પડતી. તો ક્યારેક લૂંટારાઓ સામે પૂર્વના ધનુર્ધારી–મુનિને ધનુષ્ય બાણ મેળવી લડવાની પણ સંમત્તિ આપવી પડતી. કેટલીક

વાર ઉપદેશ આપવાના બહાને મુનિઓને રાતે ગણીવાસમાં લઈ જવામાં આવતા ને પછી વૃદ્ધ મુનિઓને રજા આપી યુવાન મુનિઓને ગણીઓ સાથે ભોગ ભોગવવાનું ફરમાન કરવામાં આવતું જે ઇન્કાર કરતા તેમનું તો આવી જ બનતું આથી જીવન બચાવવા જે એમાં પડતા એમને નિર્દોષ માની અલ્પ પ્રાયશ્ચિત્ત આપવામાં આવતું તો કોઈ વાર અત્યન્ત નિર્દોષ જણાતા મુનિઓના હાથ-પગ કાપી નાખવામાં આવતા આ વાંચીને તો હૈયું જ કમકમી ઊઠે છે આવી ભયંકર પરિસ્થિતિઓમાં મંત્ર, તંત્ર, જાદુ જ્યોતિષ, મૂઠ, મારણ દેવદેવીઓની આરાધના વગેરેને પાપશ્રુત કહેવામાં આવેલ તેના જ્ઞાતા—એનો આશ્રય લેવો પડતો ને એ રીતે શ્રમણ-શ્રમણીઓનું તથા સંઘનું રક્ષણ કરવું પડતું

અને સાધ્વીઓને તો જે ત્રાસ આપવામાં આવતો એ વાંચીને તો આજ પણ કંપી જવું પડે છે ગુંડાઓ-લૂટારાઓ રસ્તામાં એમની ભારે ખરાબી કરતા કે ખૂબ પજવતા ક્યારેક એમને નગ્ન કરી વસ્ત્રો પણ ઉપાડી જતા આવી પરિસ્થિતિમાં હાથ, ચામડાં તથા પાંદડાંઓથી ગુહ્યાંગ ઢાંકવાની એમને સલાહ આપવામાં આવતી કેટલીક વાર ગુંડાઓ ઉપાશ્રયોમાં પણ ઘૂસી જતા અને કેટલીક વાર સુંદર સાધ્વીઓને ઉપાડી પણ જતા જેથી ઉપાશ્રય એમને આખો દિવસ બંધ જ રાખવો પડતો આવા સમયે મુનિઓ તેમની સાથે રહેતા અને તક આવે ગુંડાઓને સારી રીતે ફટકારતા એક વાર એક સુંદર રાજકુમારીને ગુંડાઓ હેરાન કરતા હોઈ તેના મનિ બનેલા મોટા ભાઈએ તથા સાધુઓએ તેમના ઉપાશ્રયમાં રહી ગુંડાઓને એવા ટીપી નાખેલા કે જેથી પછી એ એની તરફ લમણો વાળવાનું જ ભૂલી ગયેલા કોઈ કોઈ વાર સાધ્વીઓને પણ સ્વરક્ષણ અર્થે આગમાર્ગમાં ઊતરવું પડતું એક સાધ્વીએ રસ્તા વચ્ચે દબાણથી ગુંડાઓ સાથે સીધા કરતા પણ પછી એ ગુંડાઓના આગેવાનને ત્યાં જ એ સાધ્વી ગોચરી અર્થે જઈ ચડી તો એ ગુંડાએ એનું ખૂબ સ્વાગત કર્યું પોતાના બાળકોને

એના ચરણે નમાવ્યા ને આમ ખૂબ ભક્તિભાવ બતાવી આકર્ષણ જમાવ્યુ. પરિણામે ખોટો ભક્તિ–સંબંધ વધારી ગુંડાએ સાધ્વીને ફસાવી ને પછી એ એની પત્ની બનીને જ રહી ગઈ " અને સાધ્વીઓને દૂર દૂર અનાર્ય દેશોમા વેચી દેવાની તો આપણે વાત કરી ગયા છીએ.

આવા કારણોએ જ શાસ્ત્રકારોને આજ્ઞા દેવી પડી હતી કે આત્મ-રક્ષણની, રાત્રિભોજનની, કદમૂળ વાપરવાની, રાજાની ખુશામત કરવાની, રાત્રિએ બહાર જવાની, અગ્નિએ તાપવાની, જોડા પહેરવાની કે એવા પ્રકારની પરિસ્થિતિમા મૂકાવું પડ્યું હોય તો પ્રથમ એવી પરિસ્થિતિને અનુકૂળ બનીને પણ શરીર બચાવવુ એ હશે તો પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ વિશુદ્ધ બની શકાશે ને ફરી સંયમધર્મનુ પાલન થઈ શકશે બાકી સમભાવપૂર્વક ઘોર કષ્ટ આવે મૃત્યુને ભેટવા જેટલા જે વીર હોય એ ઉત્સર્ગ માર્ગને જ વળગી રહે

આવી પરિસ્થિતિમા સ્થિર બનેલા મુનિઓ જીવનના ભોગે પાર ઉતરી શક્યા હતા પણ જેઓ પેટ અર્થે જ ઘુસ્યા હતા એ માંસ ન ખવાય એમ માની નહોતા ખાતા પણ પછી પરિસ્થિતિએ એમને લાચાર બનાવ્યા અને એનો સ્વાદ લાગતા એ એના પાછળથી પક્ષકાર બની ગયા હતા, જેમ ગુંડાઓને પીટનાર પેલી સાધ્વી રોજના ભક્તિ સહવાસથી એમા ફસાઈ ગઈ હતી તેમ. ત્યા એવાઓનો શો દોષ કાઢી શકાય?

આજે ભયંકર મોઘવારી છે ને તેને અંગે કેટલાક દૂષણો ઊભા થયાં છે પણ એને બાદ કરતા આજે સભ્યતા, સમજ, સલામતિ, સહકાર ભાવના, સંગઠન, સુખ સગવડના સાધનો, વિહાર–પ્રવાસની સુગમતા અને સ્વતંત્ર વિચારણા ઉપરાંત આજે હિંસાનુ પ્રમાણ વધ્યું હશે એ માની લઈએ તો પણ કરુણા–દયા અને માનવતાનો જે વિકાસ થયો છે એ દૃષ્ટિએ આજનો યુગ ઘણો ચડિયાતો છે, ને એથી જ વિહારમા એકલવાયી હોવા છતા કોઈ પણ સાધ્વી સામે

હોય એ રીતે આમ જોયું હોય એવો ભાગ્યે જ કોઈ દાખલો શોધી શકાશે ત્યારે એ યુગ માની લઈએ કે જ્ઞાન–ચરિત્રની દૃષ્ટિએ કેટલાક ઉચ્ચ શિખરે પહોંચ્યા હશે બાકી અન્ય રીતે તો એ કાળ ભયંકર હતો ક્રૂર હતો અનાર્યતા અને જંગલીપણાનો મહુ અંશે અસભ્ય યુગ હતો વિરોધો–અપવાદો કોઈ પણ નહોતા

આમ છતાં એ યુગમાં અપાર મુશ્કેલીઓ, ભયંકર યાતનાઓ સહન કરીને પણ જેમણે અનાર્યોને આર્ય–સભ્ય બનાવ્યા દેશમાંથી માંસાહારનો [illegible] ઉચ્છેદ કર્યો યજ્ઞહિંસાનો નિર્મૂળ કરી તથા બૌદ્ધો પર પણ પ્રભાવ પાડ્યો એ કાળના મહાપુરુષોએ જે રીતે કામ લઈ આપણને આજે ગૌરવ શિખરે પહોંચાડ્યા છે એમાં જ એમની પરમ મહત્તા છે બાકી ત્યારે એમણે આમ કેમ કર્યું કે આમ કેમ ન કર્યું એવો પ્રશ્ન ઉઠાવવો એ એ યુગની પરિસ્થિતિનાં–જમાનાની–દુનિયતનાની [illegible] છે યા તો અન્ય ભાષામાં એમની કૃતઘ્નતાભરી ટીકા છે એમ માનું છું

જૈનનો જોડેલો દીવો

આમ છતાં એક પછી એક [illegible] હતી આવી આપત્તિઓમાં ઘોર અંધકાર [illegible] પણ જેમણે [illegible] જૈનનો [illegible] પામતા છે [illegible] પણ [illegible] તર્ક– [illegible] જ [illegible] એમ

શું કર્યું અને શું ન કર્યું એ વાત મહત્ત્વની નથી પણ સમય સંયોગો વિચારી ઠીક લાગ્યા તે ઉપાયો અજમાવીને અને ઠીક લાગ્યા તે આચાર–વિચારો ઊભા કરીને પણ ચારે બાજુ ફેલાયેલા દાવાનળ વચ્ચે પણ જેમણે પરપગને સુરક્ષિત ગણી નિર્જીવી બનાવી છે એટલું જ નહિ, સમગ્ર દેશને ઊંચે ચડાવવામાં–હિમાલયને આદરે ઉલાળવા જેટલી જે પ્રચંડ તાકાત બતાવી છે તેમ જ પાછળથી સૈકાઓ સુધી પશ્ચિમ–દક્ષિણ ભારતમાં પોતાની પરંપરા દ્વારા સુવર્ણ યુગ પણ સ્થાપી બતાવ્યો છે, એ જ મહત્ત્વની વાત છે.

આપણી ઊણપો :

એથી આશા રાખું છું કે વાચકો આજની નહિ પણ તત્કાલીન પરિસ્થિતિ પ્રમાણે જ એમને જોવા પ્રયત્ન કરશે ત્યારે જ એમની મહત્તા–ભવ્યતા અને વીરતાનું દર્શન થઈ શકશે. પણ જૈનસમાજનો ઘણો મોટો ભાગ એટલો સ્થિતિચુસ્ત છે કે પોતે બાંધેલા વર્તુલ બહાર એ જોવાની દૃષ્ટિ જ ગુમાવી બેઠો છે. વળી ઘણાના મનની એક ગૂંચ પણ છે કે ચોળીને ચીકણું શા માટે કરવું ? જે કોઈ નથી જાણતા એમની આગળ આવી વાતો પ્રગટ કરવાથી લાભ પણ શો ? એથી તો ઊલટો આપણો જ ફજેતો થશે ને લોકો પણ એમાંથી ખૂરો જ આદર્શ જ પકડી લેશે.

બંધાયેલો ભય સંસ્કાર :

પણ આપણો એ ખોટો ભય સંસ્કાર છે. એથી ચીકણું થવાનો ભય સેવવાની કશી જ જરૂર નથી, કારણ કે એથી તો સંશોધનનો માર્ગ જ બંધ થઈ જાય. બાકી આપણા પક્ષે જો કંઈ દોષ થયો હોય તો એને સંતાડી રાખવાથી પણ શો લાભ ? છાનું છાનું રાખી ગૂમડું પંપાળ્યા કરવાથી તો એ મોટું થાય. મટે નહિ ને એથી તો ઊલટો આપણો જ દોષ સિદ્ધ થવાનો અને તેથી વળી એ બોજ સદા આપણી છાતી પર લદાયેલો જ રહેવાનો, કારણ કે Secrecy

ɪs sɪɪɪ ગુપ્તતા એ તો મહાપાપ છે બાકી જો ગુપ્ત રાખવા જેવું આપણે પાપ કર્યું હોય તો એના પાકો પર ઢાંકણ મારી એને ગ ઢ ઠા જોઈએ. ન તો સર્વ વસ્તુનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ પણ નથી આપણે એ પાકો છોડી શકતા, નથી સ્પષ્ટ બે મજૂ કરી શકતા આ મૂંઝવણને ક્ષ ણે ન તી આપણા પ્રતિભામા સામર્થ્ય પ્રગટતુ નથી એનો બીજા પર પ્રભાવ પ નો. પણ હુ પૂછુ છુ કે આપણે કોઈ અપકૃત્ય કર્યુ છે? અને જો નથી કર્યુ તો પછી સત્યનો સ્વીકાર કરી ખરુ રહસ્ય પ્રગટ ક રવામા શુ વાંધો? ભય કેવો?

હા, આપણે એક પાપ કર્યું છે જો એને પાપ કહેવાતુ હોય તો! અને તે એ કે કેટલાક પતિત આધર્મોને સ ચમદિ ત ન ગ્ના પાખમા દમારી રાખીને ન એમને કેવળ વિશુદ્ધ જ કર્યા છે પણ ભારતવ્યાપી અમગ્ર પ્રજાનુ ઉત્થાન કરવા જેટલુ સામર્થ્ય પ્રગટાવવા એમનુ ઘ તર પણ કર્યું છે શુ આ એક દોષ ખાતર ચીમળ થવાનો આપણે ભય સેવીએ છીએ અને તેથી આ વાત ગુપ્ત રાખવા ઇચ્છીએ છીએ? પણ એ દોષ આપણો દોષ નથી પણ આપણુ ગૌરવ છે આ માર્ગે સત્ય રહસ્ય પ્રગટ કરતા આપણે કોઈ પણ જાતની કોઈ ભીતિ પણ બીતિ રાખવાની કશી જરૂર નથી

પણ આપણે આજે સત્યની સાધના જ મોળી પાડી દીધી છે ને તેથી જ આપણામા નિ ર્બળતાએ ઘર ઘાલ્યુ છે બાકી તે મહાન મુનિઓમા એના દોષને મ ણે કોઈ બૂરો આ શ્રં પ ગી તેનો એનો ભય રાખતા જેટલી આ દુનિયા હવે મૂર્ખ નથી રહી આમ છતા જેઓ પાપમા પડ્યા છે તેમ જ જેમને પોતાના પાપ ઢાંકવા બીજાઓનુ પ્રમાણ જોઈએ છીએ એ તો ગમે તેવા સતના પૂર્વ કાળની જીવનમાથી એવુ શોધ્યા જ કરશે અને એવી વાતો તો સત્યુગના સંતોમાથી પ ણ શોધી શકાય વાલ્મિકી, દપ્રજાપતિ ગુરુદાસ ગદિશેય અ નુનિમાન સ્મૃતિભ તથા વિદ્યાર્થી ગાંધીજીના દાખલાઓ આપણી સમક્ષ ક્યા નથી? પણ એથી એવાઓને કાંઈ ગુરુઓની ૯ પ

ભાવના અને પ્રજાકીય ઉત્થાનનો ગૌરવભર્યો ઇતિહાસ શા માટે આપણે દબાવી રાખવો જોઈએ ?

જો કે આજ સુધી આ ગૂઢ ભેદ અંધારામા રહ્યો હોઈ હજુ અલ્પ સમય જેમની એક માત્ર ભાવના જનતાના ઉદ્ધારની જ હતી એ પૂજ્ય પુરુષો કદાચ દોષિત મનાયા કરે. આથી જેમ વ્યભિચારના દોષમાથી છોડાવવા વેશ્યાઓને પ્રતિબોધ આપવા માટે વેશ્યાવાડે ફરતા કોઈ સંતજનને વ્યભિચારી ઠેરવવામા આવે તેમ જગદુદ્ધારણનું કાર્ય કરનારાઓની પણ પેટ ભરીને નિંદા કરનારા હરેક યુગ–સમાજ-મા કઈ ઓછા નથી પાકતા જો કે એથી ક્યારેક મૂંઝવણ થાય છે પણ છેવટે તો કાળદેવતાના સામ્રાજ્યમા સત્યનો ભાનુ વહેલો મોડો પોતાનો ઝળહળતો પ્રકાશ પાથર્યા વિના રહેતો નથી, કારણ કે સત્ય પોતે જ એક સમર્થ શક્તિ હોઈ એ પોતે જ રૂકાવટની દીવાલોને તોડી પાડીને સ્વયં પ્રકાશિત બની રહે છે. કદાચ એમા સમય લાગે એ એક જુદી વાત છે. આ કારણે આજ સુધી આ પ્રશ્ન પર પ્રકાશ પડ્યો નહોતો પણ હવે છેલ્લા ૨૦–૨૫ વર્ષથી આ અંગે કંઇક સંશોધન થવા લાગ્યું છે એમા મેં પણ મારો સુર પૂરાવવાનું દુસાહસ કર્યું છે. અભ્યાસમા હુ નોન–મેટ્રિક, જીવન ગામડાનું અને ગુજરાતી વિના બીજી ભાષાનુ ખાસ જ્ઞાન નહીં જેથી હુ પોતે તો કંઈ જ નથી. છતાં જે આવો બાલિશ પ્રયત્ન મારે હાથે થઈ રહ્યો છે એથી હુ માનું છુ કે કોઈ જુદા જ પરિબળો મને ધક્કાવી રહ્યા હશે. સંભવ છે કે કુદરતે જ મને આ કાર્ય અંગે પોતાનુ વાહન બનાવવા પસંદ કર્યો હોય યા એનો કોઈ બીજો જ હેતુ હોય. જે હોય તે. પણ છેલ્લાં ૮–૧૦ વર્ષથી એના જ વિચારોમા ડૂબેલો રહ્યો છું અને તેમાં પણ બે વર્ષથી તો હું આ પ્રશ્ન પાછળ પાગલ જ બની ગયો છું, એમ કહુ તોય ખોટુ નથી. કારણ કે જ્યારે જ્યારે કોઈ પ્રતિકાર કરે છે ત્યારે મારામા કોઈ અજબ જુસ્સો ઊભરાઈ ઊઠે છે અને એ વિચારોની તીવ્રતાએ એટલું બધુ માનસિક દબાણ વધી જાય છે કે એથી રાતોની

ગનો અનિદ્રામા જ વીતાવવી પડે છે યોગીએ કનાક એ જ વિચારો —એનુ જ વાચન અને એનુ જ પારાયણ થતુ રહેતુ હોઈ આજના આ રેશન અને યુદ્ધના વાતાવરણમા મારી કસમયની વાતો ઘણીવાર જામી, અણગમો તિરસ્કાર અને અપમાનો તથા નિરાશાઓને જ નોતરી રેમે છે પણ ધૂન છૂટતી નથી સકપ તૂટતો નથી વિશ્રામ ગતો નથી મો સમજવા આ મારી મન સ્થિતિનુ ચિતણ આપી જણાવુ છુ કે આપણી વિશુદ્ધ પરપરાએ પતિતોનો ઉદ્ધાર કરી એમના દ્વારા ભારત ॥ ઇતિહાસમા જે ભાગ ભજવ્યો છે એ કેવળ આપણી જ નહિ પણ ભારતના ઇતિહાસની એક ગૌરવપ્રદ મગન ગાથા છે *

---

* ટીપ્પણ યા—કરુણા, નબેચય માનવસમાનતા તથા જીવન શુદ્ધિ સાથે આત્મશુદ્ધિનો આગ્રહ વગેરે ભાવનોમા મહાવીરને બુદ્ધનો અને બુદ્ધને મહાવીરનો સાથ હતો પણ માસાહાર મરાતિ સ્વરૂપે અપનાવી લઈ બુદ્ધની કરુણા મર્ય઼ાદિત થવાઈ છે તેમ જ સ્ત્રી જાતિને ભિક્ષુણી બનાવવામા ઢિલચિટાટ અનુભવી માનવસમાનતા ॥ પ્રશ્નને પણ એટલા પૂરતી મોળપ આપતી છે જો કે ઊચનીચના એ ભાવોને મિટાવવા બુદ્ધે જીવનઓથી ખૂબ જ ઊચાઈ પ્રાપ્ત કરી છે

પણ અહિંસા ત્યાગ તપશ્ચર્યા નર-નારી સમાનતા નિરામિષ રાતિ ગરિમોજ ત્યાગ ઉપ ત્ર સ્ત્રીઓના રિવાગને પણ સમજવા ઘી ઓનસારી C ના જેવા તત્ત્વોની બાબતમા જૈન ધર્મે જે ઊચાઈ પ્રાપ્ત કરી છે એટલી ઊચાઈએ જ તેનો કોઈ પણ ધર્મ હજુ સુધી પાચી શક્યો થી

પણ એ તત્ત્વોના સમગ્ર ભારતવ્યાપી પ્રચાર કરવાનુ અને લોકમાનસમા એને સ્થિર રૂપ આપવાનુ કાર્ય તો એ કાળના શ્રમણ નિર્ગ્રથોએ જ કર્યુ હોઈ એ આપણો જ નહીં પણ ભારત ॥ ઇતિ હાસનો પણ એક ગૌરવગાથાનો વિષય છે આજે પણ ભારતમા ત્યાગ તત્ત્વો જે આદર દેખાય છે માસાહાર ગણે પાપવૃત્તિ સમજાય છે

આ કારણે વીર પિતાના વીરપુત્રો તરીકે સત્યનો સ્વીકાર કરવા જેટલું આપણે વીર્ય પ્રગટાવશુ ત્યારે જ આપણું વીરત્વ અને સત્યની ઉપાસના સાર્થક બનશે.

વિશુદ્ધિની લોખંડી દીવાલ :

ભલે પછી આપણી કોઈ પેટ ભરીને નિંદા–વગોવણી કર્યા કરે. સૂર્ય સામે ધૂળ ઉડાડનારની જ આંખો ધૂળથી ભરાઈ જાય છે. પથ્થરની દીવાલ સાથે માથુ અફાળનારનું જ માથું તૂટી જાય છે દીવાલ નથી તૂટતી તેમ આપણી ધર્મવિશુદ્ધિની લોખંડી દીવાલ એટલી મજબૂત છે કે એની સામે જે ઇચ્છે એ પ્રહારો કર્યા કરે પણ એ દીવાલમાથી એક પણ કાંકરી કોઈ ખેરવી શકવાનું નથી.

એથી આશા રાખું છું કે પંડિતો તટસ્થભાવે આ પ્રશ્ન ફરી વિચારી યોગ્ય દૃષ્ટિબિંદુ સ્વીકારશે તેમ જ સાહિત્ય અકાદમી જેવી સંસ્થા પણ વગોવણીનો આ માર્ગ મૂકી જેમાથી અન્યોને ચડવાની પ્રેરણા મળે એ રીતે દિશા બદલવાનું વીર્ય તેજ બતાવશે અને તો જ સત્યના સંશોધક તરીકે એનું એ પગલુ ન્યાયી ગણાશે તેમ જ સંસ્કૃતિની સેવા કરવાનો એનો અધિકાર પણ ત્યારે જ વ્યાજબી ઠરી શકશે

છેલ્લે જણાવુ કે આ પ્રશ્ન અંગે કોઈ સાથે ચર્ચા કે વાદવિવાદ કરવાની મારી પોતીકી ગુંજાશ નથી, કારણ કે હુ પોતે તો કશું જ નથી ફક્ત દિલમાથી ઊઠેલા આ વિચારો છે, સમાજ સામે મૂકેલો એક પ્રશ્ન છે એટલો જ એનો અર્થ કરવાનો છે. જેનો હેતુ કેવળ આપણા આત્મસંતોષ ખાતર જ છે, સ્થિરતા મેળવવા માટે જ છે. નવી ચર્ચા જગાડી કુસ્તીમા ઊતરવા માટે નથી.

તેમ જ દયા–કરુણાના સંસ્કારોનુ જે દર્શન થાય છે ઉપરાંત એક-બીજાના વિચારોને સમજવાની જે ઉદારતા પણ ફેલાતી જાય છે એ એ મુનિઓએ સિંચેલા સંસ્કારોનુ જ ફળ છે.

આમ છતાં ફરી કહેવું પડે છે કે પરંપરાગત લોકોને કદાચ ન ગમે એમ બને કારણ કે એ પોતાની આજની ભૂમિકા પરથી વસ્તુને માપે તેમ જ બુદ્ધિવાદીઓને પણ કદાચ ન રુચે કારણ કે એમને વળી કેવળ તર્કના જ લાગ્યો હોય એમ લાગે પણ મૂળ વાત એ છે કે ક્રિયાઓની તીવ્રતા વધે છે ત્યારે એ ઉગ્ર બનતા સાચો ઉત્તર Comes from within અંતરમાંથી જ મળી રહે છે જેના પુરાવા આ મને પાછળથી ઠીક ઠીક શાસ્ત્ર વચનોનો આધાર મળી આવ્યો છે આ કારણે કેટલા ઉકેલો અંતરમાંથી મળતા રહ્યા હોઈ સ્વતંત્ર દૃષ્ટિએ એ તપાસવામાં આવશે તો એને શાસ્ત્રોનો પણ આધાર મળી રહે છે તેમ જ બુદ્ધિવાદીઓને પણ એ તર્કસંગત લાગશે

પરિશિષ્ટ

આ નિબંધ અંગે કેટલાક વિદ્વાન મુનિ–આચાર્યો તથા પંડિતો સાથે વિચારોની આપ–લે કરતાં જે જે પ્રશ્નો ઊભા કરવામાં આવેલા એનો પ્રત્યુત્તર વાળવાનો મે નમ્ર પ્રયત્ન કર્યો છે, જે બીજાઓને પણ ઉપયોગી બને તેમ હોઈ અત્રે રજૂ કરવામાં આવે છે.

પ્ર. ૧ શાસ્ત્રોમાં 'માંસ' શબ્દ હોવા છતાં વનસ્પતિ અર્થ ખેંચતાણ કરીને કાઢવો યોગ્ય છે ?

ઉ. ૧ 'માસ' શબ્દનો મૂળ અર્થ ઢીલો પોચો પદાર્થ હતો. એને ગર્ભ પણ કહેતા વાગ્ભટે બીજોરાના ગર્ભ માટે 'માસ' શબ્દ જ વાપર્યો છે. તરબુચને પણ આ જ કારણે માસફળ કહ્યુ છે પણ ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો પ્રશ્ન આવ્યા બાદ એક યા બીજા વર્ગમા શબ્દોને સ્થિર કરવાની જે પ્રક્રિયા ચાલી એથી વનસ્પતિ માટે ગર્ભ અને પ્રાણીજ દ્રવ્ય માટે 'માસ' શબ્દો સ્થિર થયા છે એટલે પ્રાચીન ભાષામાં માસ શબ્દ હોઈ એને આજની દૃષ્ટિએ રૂઢ થયેલો કેવળ પ્રાણીજ માસ–આમિષનો જ અર્થ લગાડવો યોગ્ય ન ગણાય એટલુ ખરુ કે માસ શબ્દ ભક્ષ્ય કે અભક્ષ્ય બન્નેમા સરખી રીતે જ ત્યારે વપરાતો હતો.

પ્ર. ૨ જો શાસ્ત્રપાઠોનો મૂળ અર્થ વનસ્પતિ હતો તો પાછળથી એનો માસપરક અર્થ કેમ થવા લાગ્યો ?

ઉ. ૨ ઉપરોક્ત પ્રક્રિયાનુ જ પરિણામ છે દા ત, 'શખાવલિ'નો અર્થ શખ નામના જીવડાઓનો સમૂહ હતો. એ હવે એક

જાતની વનસ્પતિરૂપે સ્થિર થયો છે અને ફળ પક્વાન્ન માટે વપરાતો 'આમિષ' શબ્દ પ્રાણીજ માંસના અર્થમાં સ્થિર થયો છે પણ શબ્દોના અર્થો આમ પાછળથી બદલાવાને કારણે નવા અર્થો એ જૂના શબ્દોને લગાડવાથી આ ગોટાળો થયો છે

પ્ર ૩ શાસ્ત્રકારોએ એવા શંકાસ્પદ શબ્દો વાપર્યા જ શા માટે હશે ?

ઉ ૩ હસ્તોદ્યોગની વસ્તુ વાપરનારા વ્રતધારી ગાંધી ભક્તો — યંત્રોદ્યોગની વસ્તુ વાપરનારા આપણી જેમ જ 'આટો' ને 'તેલ' શબ્દ જ વાપરે છે ભોજન અંગે એ ચોખવટ માગી લે છે કે 'આટો' હાથ ઘંટીનો છે કે યંત્ર ઘંટીનો ? તેમ જ 'તેલ' પણ હાથ ઘાણીનું છે કે યંત્ર ઘાણીનું ? પણ એમ છતાં એવા શબ્દો માટે એ વાંધો લેતા નથી અને આપણે પણ આજે 'ઈંડું', 'જમીકંદ' અને 'સુપ' જેવા શબ્દો બંને અર્થમાં કયાંથી વાપરતા ? છતાં હજુ એ શબ્દો બદલવાનો આપણે વિચાર નથી કર્યો તેમ શાસ્ત્રકારોને પણ ત્યારે વાંધો લેવા જેવું નહિ લાગ્યું હોય એમ છતાં અર્થપરિવર્તનની પ્રક્રિયા શરૂ થયા બાદ ગાંધીભક્તાની જેમ એની સ્પષ્ટતા તો કરી લેવાનું રહ્યું જ છે, જેમ ભ મહાવીરે સોમિલ બ્રાહ્મણ સાથેની ચર્ચામાં સ્પષ્ટતા માગી હતી તેમ

પ્ર ૪ શાસ્ત્રપાઠો નિર્માણ થયા ત્યારે શાસ્ત્રકારોની દૃષ્ટિમાં તો એક જ સ્પષ્ટ અર્થ હોય ને તે માંસપરક માગણ શબ્દના સંક્રાંતિ કાળમાં અપવાદ માર્ગ રહે એ સહજ છે તેમ જ એ કાળમાં માંસાહાર સામાન્ય વસ્તુ હતી મૂળ ધ્યેય અહિંસાનું હોઈ નવી પેઢીઓ નિરામિષાહારના સંસ્કાર પામી હશે જેથી આપણે નિરામિષાહારી છીએ, પણ મૂળમાં તો માંસાહાર હતો જ ને તેથી શાસ્ત્રપાઠોનો મૂળ અર્થ પણ માંસપરક જ ઘટે

ઉ ૪ વિનોબાજીના શબ્દોમાં કહીએ તો માંસાહારની બાબતમાં દેવ ત્તની માગણી છતાં બુધ્ધે કડક નિષિ િધ ાખન નહોતો કર્યો

એ પોતાના સંપ્રદાયને સર્વજન સુલભ બનાવવા ઇચ્છતા હતા. જ્યારે મહાવીર આત્યંતિક સત્યને વળગી રહેનારા હોઈ એ બાંધછોડ કરવામાં નહોતા માનતા.”

આ કારણે મહાવીરની પરંપરામાં અપવાદને સ્થાન જ નહોતું. વળી એમણે તો પોતાની પૂર્વ પરંપરામાં પણ સંસ્કરણ અને શુદ્ધિનો જ આગ્રહ રાખ્યો હોઈ પ્રતિક્રમણ અને બ્રહ્મચર્ય વ્રતને પણ આગવું સ્થાન આપ્યું હતુ. આ કારણે નથી એમણે મગધરાજ શ્રેણિકના પુત્ર મેઘકુમાર માટે સંથારાની બાબતમાં પણ અપવાદ આપ્યો કે નથી મુનિઓને તરસે મરવા છતા સરોવરનું અચિત પાણી પીવાનો પણ અપવાદ આપ્યો. બુદ્ધનું ધ્યાન સંપ્રદાયને વ્યાપક બનાવવા તરફ હતું કે જેથી ઘણા એનો લાભ લઈ શકે, જ્યારે મહાવીરનું ધ્યાન સંપ્રદાયને વિશેષ વિશુદ્ધ બનાવવા તરફ હતું કે જેથી ભલે થોડા પણ એ આ સંસારની જાળમાંથી મુક્ત બની શકે.

આ પ્રકારના માનસને કારણે ખાનપાનની બાબતમાં મહાવીરને અપવાદ આપવાની કંઈ જ જરૂર નહોતી જેમને એમના માર્ગ પર ચાલવા જેટલું સામર્થ્ય હતું એવા જ લોકો પ્રતિજ્ઞાબદ્ધ થઈને ભગવાનના શરણે આવતા આ કારણે તો એમનો માર્ગ તરવારની ધાર પર ચાલવા જેવો ખૂબ જ કડક ગણાયો છે; જ્યારે બુદ્ધનો સુખશીલિયો. હા, એટલું ખરું કે આરંભનો સંક્રાંતિકાળ હોઈ સાધકો કદાચ નિર્બળ બન્યા હોય પણ **એથી એ પુરુષ પોતે પોતાના માર્ગને એક તમાસો બનાવવા નહોતા ઇચ્છતા.**

આથી કોઈ પણ વિભૂતિ જ્યારે પોતાનું અવતાર કાર્ય હાથ પર લે છે ત્યારે એ પોતાના સિદ્ધાંત પર અત્યંત આગ્રહી હોય છે અને તો જ એ ઊંડા મૂળ નાખી શકે છે. બાકી પોલો સિદ્ધાંત નથી કદી પણ ઊંડા મૂળ નાખી શકતો કે નથી એ વ્યાપકરૂપ ધારણ કરી શકતો. ભલે પછી બાહ્યદૃષ્ટિએ જનસંખ્યા એની વધી ગઈ હોય.

મૂળ ધ્યેય અહિંસાનું હોવા છતાં બૌદ્ધોની નવી પેઢીઓ નિરામિષાહારના સંસ્કારો નહીં પામી કારણ કે મૂળમાં જ નબળાઈ હતી જ્યારે મહાવીરના માર્ગમાં મૂળથી જ તીવ્ર આગ્રહ હતો એથી જ જગતના ધર્મોમાં એ જ એક માત્ર માંસાહારનો પ્રબળ વિરોધ પોષાતો રહ્યો છે

બાકી જ્યારે જનસંખ્યા વધે છે, સંપ્રદાય પાળનાર ફાલેફૂલે છે તેમ જ કોઈ આપત્તિ વિશેષના પ્રસંગો આવે છે ત્યારે નિર્બળતાને કારણે મૂંઝાયનારાઓને સહાય આપવા પડેનારાઓનો ઉદ્ધાર કરવા કેટલાક અપવાદો આપવા પડે છે—કેટલાક સહેવા પડે છે જે જૈન આગમના વિભાગરૂપ હોય છે અને આપણે જોઈએ છીએ કે દુષ્કાળની આફતમાં રોગાયેલાઓને બહાર કાઢવા માટે જ એ કાળના સ્થવિરોને આપત્તિ-અપવાદો આપવા પડ્યા હતા પણ મૂળમાં તો અપવાદને સ્થાન હોય જ નહીં

પ્ર ૫ ૨૦૦૦ વર્ષથી મૂંઝવતી આ સમસ્યા ઉકેલ કરવાનો તમારો પ્રયત્ન પ્રશસ્ય છે તમારી ધગશ માટે પણ તમે અભિનંદનને પાત્ર છો પણ મુનિઓના માંસાહારની વાત કોઈને પણ ગળે કેમ ઊતરે? એટલે મને લાગે છે કે આ સમસ્યા હલ કરવાની શુભ ભાવના છતાં તમે તમારી સામે જ આંધિ ચડાવશો

ઉ ૫ જો કે એ મુનિઓ—મુનિઓ હતા જ નહીં, કેવળ વેશધારી મુનિઓ હતા એવા સેંકડો વર્ષોના સંસ્કારને કારણે આની વાત ઘણા ઉપજાવતી હોઈ મારી સામે જ આંધિ ચડે એમ બને પણ હરેક પ્રશ્નને તે યુગની દૃષ્ટિએ જ વિચારવો જોઈએ ને બીજાને સમજવા જેટલા સહિષ્ણુ થવું જોઈએ

(૧) ભગવાન નેમનાથ અને તેમની જાનને માંસભોજન પીરસવા કેવી તૈયારીઓ થઈ રહી હતી? ભ મહાવીરના પરમ ભક્ત શ્રાવક મહાશતકને ત્યાં પણ રોજ માંસ ક્યાં નહોતું રંધાતું? માસખમણના

પારણે મુનિઓને વહોરવાની બુદ્ધિએ પેલી રાજકન્યાએ જુદા જુદા માસ ભોજન માટે કેટલી બધી વાનીઓ બનાવી રાખી હતી? આમ સર્વત્ર માસહાર હોઈ એવા કુટુબોમાથી આવેલા પૂર્વસસ્કારોને કારણે આપત્તિ –વિપત્તિના પ્રસગોએ પરવશ બન્યા હોય એ સ્વાભાવિક છે કારણ કે એમને આપણી જેન મૃગ નહોતી વળી એ ધર્મમા સ્થિર પણ બન્યા નહોતા. બાકી વેશ પહેરવા માત્રથી કઈ મુનિપણુ પ્રગટતુ નથી

(૨) **ચરમશરીરી ઘન જેવો ચુસ્ત શ્રાવક :** પોતાની દીકરીને ઉપાડી જનાર ગુડાઓ પાછળ પુત્રો સાથે જ પડે છે ત્યારે એ દુષ્ટો એમને પાછળ પડેલા જોઈ પુત્રોને મારી નાખીને ચાલ્યા જાય છે આ વખતે જગલમા કોઈ સાધન ન હોઈ એ બધા એ દીકરીનુ જ માસ ખાઈ ક્ષુધાતૃપ્તિ કરે છે એથી એ કાળના લોકોનુ માનસ સમજવા માટે 'જ્ઞાતાધર્મકથા'મા આપેલી આ વાર્તા ઘણી ઉપયોગી છે એથી માસ પ્રત્યે ઘૃણા ન હોઈ એવા પ્રસગોએ એ એ છોડી ન શકયા હોય તો એમા કઈ આશ્ચર્ય પામવાપણું નથી.

(૩) વૈદિકોમા મહર્ષિ વિશ્વામિત્ર મુનિ પણ ભૂખના માર્યા ચડાળના ઘરમા કૂતરાનું માસ ચોરવા પેઠા હતા એ પણ એ જ વાત સિદ્ધ કરે છે

(૪) શાસ્ત્રાજ્ઞા પ્રમાણે ઘઉ–ચણાનો લોટ અમુક દિવસ પછી ખપે નહી. ચોમાસામા વગર ધોયેલી ખાડ પણ ખપે નહી એમ છતાં રેશનયુગમા ઘરે ઘરે અમેરિકન આટો વપરાતો હોઈ તેમ જ ખાડનું પણ અલ્પરેશન હોઈ એ આપત્તિકાળમા ઘણા મુનિઓને અપવાદ દશામાથી ગુજરવુ પડ્યું હતુ. જો કે ઉજ્જયિનીના કુબેર-દત્તની જેમ ધનિકોએ મુનિઓને સાચવ્યા હશે પણ મોટે ભાગે તો એવા પ્રસગે આપણી એ પ્રતિજ્ઞા છૂટી ગઈ હતી તેમ એ કાળમા પણ કયાક કયાક એમ જ બન્યું હોય, તો તેમા નવાઈ જેવુ શુ છે?

(૫) આપણો ગમે તેટલો સ્વચ્છતાનો આગ્રહ હોય છતા બાળક જ્યાં ને ત્યા વિષ્ટા કરે છે. શરીર પણ કયારેક ખરડાઈ જાય છે-

હતા આપણે એને ફેંકી દઈએ છીએ? તો તો કુળનો જ નાશ થાય એમ એ મહાન ગુરુઓએ શિષ્યોને બાળક તુલ્ય માની એમને સુધારવા ખાતર અલ્પ સમય ગંદકી નભાવી લીધી હતી, જેમ પિતાને સુધેરવા આર્ય સુહસ્તિ સ્વામીએ અલ્પ સમય માટે જ ચામડિ ઉપગત બ્રાહ્મણ વેશને નભવા દીધો હતો તેમ એ આશાથી કે બાળક મોટું થતાં—સમજણું થતાં સ્વરૂપ રહેતાં શીખી જાય છે, તેમ એ શિષ્યો પણ વાતાવરણની ઘેરી અસરમાંથી મુક્ત થતાં ફરી વિશુદ્ધ બની જશે અને આપણે જોઈએ છીએ કે એમણે જ ભાગવ્યાપી વિશુદ્ધિનું આંદોલન ચલાવ્યું હતું બાળ ગરજ હોવાને કારણે જો એમને ફેંકી દેવા હોત (સંઘ બહાર કર્યા હોત) તો પરંપરાનો તો ઠાર નાશ ન થાત તો પણ એ ડિગ્રાયા—નિસ્તેજ બનીને જ ઉછરત યા તો દ્વિધાવૃત્તિ પેદા થતાં જે મહાન સિદ્ધિઓ આપણે હાંસલ કરી શક્યા છીએ એ ન થઈ શકત અને શક્તિ અંદર અંદર ટકરાવામાં જ ખતમ થઈ જાત પરિણામ એથી શું આવત એ જ કહી શકાતું નથી આથી વિશ્વાસ દઈ મહાવીરના કુળને જીવંત રાખવા અલ્પસમય ગંદકી નભાવવી પડી હતી પણ એથી ઊલટું એ પવિત્ર મુનિઓ અને ગુરુઓને જ દોષિત માની લેવામાં આવ્યા જેમ સ્વરાજ્યના આગ્રહી મહાત્મા ગાંધીજીની ત્રેગાની મહાર્નિમ ક્રમા નીકળી પડેલા ભાવનાશીલ સ્વયંસેવકોને કેટલાક મૂર્ખ લોકો ભગી માની લેતા તેમ

ગંદકી કરવી એક વાત છે ગંદકી સાફ કરવી બીજી વાત છે એકમાં પડવાનું છે બીજામાં ચડવાનું હોય છે આપણા સૌનો અનુભવ છે કે ઘર વાળનારને થોડી રજ તો ચોંટે જ એથી પરંપરાને શિર જે દોષ આવ્યો છે એ ગંદકી કરવાને કારણે નહિ પણ ગંદકી દૂર કરવાને કારણે એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની વાત છે

પ્ર. ૬ શાસ્ત્રોમા આવેલા આવા પાઠો એ નિર્બળ મનના–પડેલા મુનિઓના ઉદ્ધાર માટે જ નિર્માણ થયા હતા કે એ કેવળ તમારી કલ્પના છે. એને શાસ્ત્રવચનોનો કોઈ આધાર છે ?

ઉ. ૬ (૧) દુષ્કાળના સમય સુધી આચારવિચારમા ભેદ પડ્યા નહોતા. સર્વની આચારવિધિઓ–પ્રતિજ્ઞાઓ સરખી જ હતી. પણ આ કાળમા જે ગચ્છડો ઊભી થઈ એને પરિણામે જ આચારાગના ૧૦મા અધ્યયનને અતે જે આવી આજ્ઞા મૂકી છે, એ જ મારી કલ્પનાને સબળ ટેકો આપે છે કે આચારની બાબતમા બે પક્ષો પડ્યા હતા.

(૨) આ સિવાય નિશીથ ગાથા ૪૩૬–૪૩૯મા કહ્યું છે કે, કોઈ ખાસ કારણસર માસ લેવાની જરૂર હોય તો પણ જે લોકો એમ જાણે છે કે જૈન મુનિ માસભોજી નથી એવાઓને ત્યાંથી એ ન વહોરવું, કારણ કે એથી નિંદા થાય છે. આમ લોકનિંદાનો ડર જ બતાવે છે કે એને આચારનો ટેકો નહોતો આથી સિદ્ધ થાય છે કે પરંપરા વિશુદ્ધ જ હતી અને એટલે જ પતિત મુનિઓને કારણે લોકનિંદાનો ડર રહેતો બાકી જો સમગ્ર મુનિ સમાજ ચુસ્ત વનસ્પત્યાહારી રહ્યો હોત કા તો બધા જ માંસાહાર તરફ વળ્યા હોત તો 'ડર'નો પ્રશ્ન જ ન ઉદ્ભવત.

(૩) આમ શાસ્ત્રમાં માસાહાર માટે જે કંઈ બે–પાંચ પાઠ છે એ પરિસ્થિતિ વશ ફસાયેલા મુનિ–સાધકોની દુર્બળતાનો ઇતિહાસ માત્ર છે એટલુ જ નહિ, એમને એમાથી છોડાવી ઉપર ઊઠાવવાના પ્રયત્નોનો પણ ઇતિહાસ છે. અને એટલે જ બહુ સાચવી સાચવીને અને તે પણ આચાર્ય–ઉપાધ્યાયની અનુજ્ઞા મેળવીને તેમ જ લોકનિંદાનો ખ્યાલ રાખીને કોઈ ખાસ પ્રસગે જ–અન્ય ઉપાય ન જણાય ત્યા જ–એ લેવાની છૂટ મૂકવામા આવી છે. મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી સપાદિત કલ્પસૂત્ર, સૂત્ર ૨૭૬મા ભદ્રબાહુ સ્વામી કહે છે કે નવમાંથી કોઈ પણ વિગઈ ગુરુ–આચાર્યની રજા વિના ન વાપરવી આમ આચાર્ય ઉપાધ્યાયની અનુજ્ઞા મેળવવાનો હેતુ પણ એ જ હતો કે મુનિ આથી

મુક્ત છૂટ નથી મેળવતો પણ એમની દેખભાળ તળે ધીમે ધીમે એમાથી મુક્ત થઈ શકે આ કારણે આજ પણ મનિ જે કઈ વહોરી લાવે છે તે ગુરુ પાસે હાજર કરે છે ગુરુ એ તપાસી લે છે ને પછી રજા આપ્યા મા જ એ વાપરી શકે છે ચાલી આવતી આ પ્રથા એ કાળના ફસાયેલા મનિઓ ગુરુઓની દેખભાળ નીચે એ રોગમાથી મુક્ત થાય એ જાતના ચાલેના પ્રસ ગોના ઇતિહાસની ઝાખી કરાવે છે **બાકી તે પહેલા આવો કોઈ નિયમ નહોતો જે પ્રાચીન આચારાગ તથા દશવૈકાલિક જોતાની ખાતરી થાય છે** વખતે નિમિત્તે લખાયેલી, આચારાગ સાથે જોડી દીધેલી ૧ લી ચૂલિ કામા ત્રીજા મહાવ્રતની બીજી ભાવનામા જ આ અ ગેનુ સ્પષ્ટ સૂચન પ્રથમ વાર નજરે પડે છે કે ગુરુની રજા મેળવીને આહાર-પાણી વાપરવા, રજા મેળવ્યા વિના ન વાપરવા

(૪) આને એક બીજી વાત પણ સમજી લેવાની જરૂર છે કે આ કરવા એને આપણે પાપ માન્યુ છે પણ એમ છતા સમૂહમા મિષ્ટાન ભોજન લેવામા ધર્મ પણ માન્યો છે કારણ કે પૂર્ણ સયમની સાધનામા અન્ન ગ થતા વિરા એ ભૂખ જ્યારે ઉપડે છે ત્યારે માણસ વિવશ બની જાય છે આ કારણે અપવાસ કરીને પણ માનસને સદાય વિકૃત થતો અટકાવવા મિષ્ટાન ભોજનને પણ પ્રસગે આવકારવુ પડ્યુ છે આ ભાન ટાપુમા વૈશનિકની મજા પામેલા કેદીઓને કદી મિષ્ટભોજન મળતુ ન હોઈ ૩-૪ મહિને એની ભૂખ ઉપડે છે ત્યારે આજના એક ગામના માટે—જેની પાસે એ હોવાની શકા જાય છે એનુ ખૂન કરીને પણ એ ગામેથી પડાવી લઈ ખાઈ જાય છે ત્યારે જ એની ઇન્દ્રિને તૃપ્તિ મળે છે, કારણ કે બધી ઇન્દ્રિયોમા સ્વાદેંદ્રિય જેની ભારે મુશ્કેલ છે જીવનની આદિથી તે અત સુધી એનુ પ્રાબલ્ય જેવુ ને એવુ જ ટકી રહેલુ હોય છે આથી પૂવાભ્યાસને કારણે આ પ્રકારની લાલસે ગાજે ઊઠતી સ્વાદવૃત્તિ સતોષવા સરસ આહારના નામે સ ખડિયા જ્યામા તેમ જ મધાતેના વહેમને કારણે રોગ કે

નિર્બળતામાં માસાહાર કરવામા કયો દોષ છે એમ માની જેમણે માસાહારનો મર્યાદિત આગ્રહ ગણેલો એવા મુનિઓ દોષપાત્ર હોવા છતા અન્યોની અપેક્ષાએ તો એમનો દોષ નહિવત્ જેવો જ હતો બાકી જેમને માસ વિના ચાલતું જ નહીં એ તો ઘર ભેગા જ થઈ ગયા હતા. પણ આમ અલ્પદોષી મુનિઓને કારણે આવી પડેલી આ પ્રકારની લાચાર પરિસ્થિતિમા પરપગમાં કોઈને શંકા–કુશકા પેદા ન થાય એ માટે દશવૈકાલિકની બીજી ચૂલિકામા अमज्जमसासि अमच्छरीआ શબ્દો દ્વારા **મુનિ મદ્ય–માંસનો ત્યાગી જ હોય** એવી એની બીજી પ્રતિજ્ઞાની અહી ફરી ઉદ્‌ઘોષણા કરવામાં આવી છે. આમ જે આ સમયમા આવી ઉદ્‌ઘોષણા કરવામા આવી છે એ જ બતાવે છે કે પરંપરા તો વિશુદ્ધ જ હતી પણ નિર્બળ મુનિ–સાધકોને કારણે પરપગને ડાઘ ન લાગી જાય માટે જ અહીં એની પ્રતિજ્ઞાનું ફરી સમર્થન કરવામા આવ્યુ છે. જે ચૂલિકા આ જ સમયમા યક્ષને નિમિત્તે આચારની વિશેષ સ્પષ્ટતા માટે નિર્માણ થઈ હતી બાકી તે પહેલા તો સૂત્રકૃતાગ, ઠાણાગ, ભગવતીજી જેવા આગમોમાં તો માસત્યાગની અનેક સ્પષ્ટ આજ્ઞાઓ પડેલી હતી જ, જે વિષે આપણે આગળ કહી ગયા છીએ.

(૫) આના પુરાવામાં એક બીજું પણ વધારાનું પ્રબળ પ્રમાણ શ્રી અભયદેવસૂરિજીના શિષ્ય શ્રી હરિચન્દ્ર ગણિવરે પૂરું પાડ્યું છે. એઓશ્રી 'પ્રશ્નમાળા'મા લખે છે કે 'मज्ज वा मंस वा मोच्चा वा विज्ञावा' નો શો અર્થ?

ત્યારે ગુરુદેવ શ્રી અભયદેવસૂરિજી મહારાજ જણાવે છે કે "છેદ-સૂત્રના અભિપ્રાયથી આ સૂત્રને જાણવુ કર્મના વશથી વિચિત્ર ગતિવાળા કેટલાક મુનિઓ હોય છે. એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી, પણ એ પ્રાયશ્ચિત્તથી વિશુદ્ધ થાય છે. પરંતુ આ કહેવા લાયક નથી."

('કલ્યાણ' વર્ષ ૧લું—અંક ૧–૨ પાનું ૧૬)

આજથી ૮૦૦ વર્ષ પૂર્વે લખાયેલી આ પ્રશ્નોત્તરી સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે પરંપરા વિશુદ્ધ જ હતી તેના જે કંઈ કહેવા લાયક નથી એમ કહ્યુ છે એ કેટલાક વિચિત્ર ગતિવાળા મુનિઓ માટે છે એ આથી સ્પષ્ટ થાય છે ઉપરાંત એમણે એ પણ કહ્યુ છે કે એમ પતિત થયા છતા પણ એ છેવટે પ્રાયશ્ચિત્તથી વિશુદ્ધ બની શકે છે અને આપણે જોઈ ગયા છીએ કે જે રાગમા એ ફસાયા હતા એ રાગમાથી જનતાનો ઉદ્ધાર કરવાની તપશ્ચર્યારૂપ મહાભાવના દ્વારા એ છેવટે વિશુદ્ધ પણ બન્યા હતા

આ કારણે ભામાશાહના પાઠો એ શાસ્ત્રાજ્ઞાઓ નથી બનતી પણ એમના કરેલા ઉદ્ધારની વિજય પ્રશસ્તિઓ બને છે અને એમા જ જૈન ધર્મની ઝળહળતી ઉજ્જ્વળતા અને ગુરુઓની માનવહૃદય પરની શ્રદ્ધાના વિજય ... ન થાય છે

(૬) જો કે બીજણ માંગી અંગે અ પ વ્યક્તિઓનુ શિથિલ થવુ સ્વાભાવિક હતુ ... કલ્પના ભાસની ગાથા ૪૯૫૫–૮ આધારે પ્રો હીરાલાલ ર કાપડિયા જણાવે છે કે દુષ્કાળમા ભિક્ષા ... મળવાથી કેટલાક મુનિઓને બ્રહ્મચર્યનો એકાંતિક ધર્મ તજી પરસ્ત્રીના પતિ થવુ પડ્યુ તો એ અરસામાં એવા કુટુંબોમાથી આવેલા ને જે એની સુગ ... ધરાવનાર કેટલાક દેહ ટકાવવા માંસાહાર તરફ વળ્યા હોય તો એમનો દોષ કાઢી શકાય પણ એ શિથિલતાના પતનો મુખી નાગાની પણ મનેના ભવ્ય સંસ્કાર વાગ્યાને કારણે ઉર્ધ્વમુખી બની રહી એથી ગ મનુ કોઈ જ માગણુ રહેતુ નથી ત્યમનુ કારણ હોય તો તે ફક્ત આપ ... એમાંગી અથ ... આગ્રહ માટે છે માગણુ કે પતિ માટે માંસાહારનો અર્થ છો તો મુશ્કેલ છે તેમ જ પરંપરાગત ... માટે એક માત્ર વનસ્પતિના અર્થનો આગ્રહ છો તો પણ મુશ્કેલ ... હતુ તો આ જ કારણે આ પ્રશ્ન વિશેષ ગૂચવાયો છે ... એમ થવાનુ પણ કારણ હતુ કે તે પોતપોતાની મર્યાદામા સાચા હતા આ દૃષ્ટિએ પરંપરાનો અર્થ પણ સાચો છે તેમ જ આચાર્યોની

ટીકાઓ પણ સાચી છે. પણ એમ છતાં એ અલ્પદોષને કારણે જે ભવ્ય અને ગૌરવપદ ઇતિહાસ સર્જાયો છે એ જ મહત્ત્વની વાત છે —એ જ આપણા માટે ગર્વની વાત છે. હું તો માનું છું કે **ભારતના ઇતિહાસમાં ચારિત્ર્ય ક્ષેત્રે સમગ્ર દેશને ઊંચે ઊઠાવવાના કાર્યમાં આપણને નિમિત્ત બનાવવા માટે જ કુદરતે કોઈ અગમ્ય યોગ નિર્માણ કર્યો હશે.** જેમ સિંહને ફાળ ભરવા માટે બે કદમ પાછા હઠવું પડે છે તેમ સમગ્ર દેશને અદ્ધર ઉપાડવા માટે જ આવો યોગ પ્રાપ્ત થયો હતો એટલું કહીને વાચકોને પોતાનો સ્વતંત્ર અભિપ્રાય બાંધવામા કંઈક સહાય મળે એ માટે એ ભયંકર કાળમા કેવી કેવી આજ્ઞાઓ છોડવી પડી હતી એ રજૂ કરું છું

(૧) 'માંસાહાર જેવા અપવાદોથી શરમ અને અન્ય સમાજોમાં થવા યોગ્ય અવહેલનાનો ડર એથી **અપવાદ માર્ગનું આલંબન બહુ જ ગુપ્ત રાખવામાં આવતું.**

(નિ. ચૂ. ગા. ૩૪૫–૩૪૭)

(૨) 'માંસ વહોરવાની બાબતમાં સાધુવેશમાં એ લેવું કે વેશ છોડીને એની ચર્ચા કરવામાં આવી છે.

(નિ. ગા. ૪૩૬–૪૩૯–૪૪૩–૪૪૭)

આ પ્રશ્ન જ બતાવે છે કે પરંપરા વિશુદ્ધ હતી પણ એવાઓને કારણે પરંપરાને ડાઘ લાગવાનો સંભવ હોઈ કહેવામા આવ્યુ હશે કે, 'ભાઈઓ ! લાખે ગાળે ક્યારેક તમને એવી સ્વાદલાલસા ઊપડતી હોય તો ભલે તમને ઠીક લાગે તેમ કરો. પણ એ મુનિવેશ છોડીને કરો મુનિવેશમાં એ ન લો, કારણ કે એથી પરંપરા વગોવાય છે.

આમ આ ચર્ચા બતાવે છે કે એવાઓને સુધારવા માટે—એમના દિલમા પ્રવેશ મેળવવા ખૂબ જ ઉદારતાપૂર્વક કામ લેવામા આવ્યું હોવા છતા **પરંપરાને પોતાની વિશુદ્ધિ**

માટે કેવડી મોટી ચિંતા રહેતી હતી? બીજી બાજુ શાસનને સમૃદ્ધ વ્યાપક અને ગૌરવશાળી બનાવવામાં એમનો ઉપયોગ કરવા માટે કેટલી ઉદારતા ધીરજ અને સંયમથી કામ લીધું હશે?

(૩) 'બાલ-વૃદ્ધ-રોગી—રોગમાં વિગઈઓ વાપરી શકે પણ તે રસ લોલુપતાથી નહીં પણ કેવળ રોગશમન માટે જ'
(નિ ગા ૩૧૭૦)

(૪) 'લદ્દો જનારી પરોયાના કાન્ત શિામા વિશ્રામ લેવો પડે છે એ વિશ્રામ અપવાદ છે યાન ઉત્સર્ગ છે બન્નેનો હેતુ પહોંચવાનો છે આ દૃષ્ટિએ વિશ્રામ ગતિને વેગ આપનારી ક્રિયા છે એથી સાધક તાજો બની બમણા વેગથી દોડી શકે છે ને એ રીતે વિલંબનું સાટું વાળી નાખે છે વ્યવહારની ભાષામાં એ અગતિ છે, પણ નિશ્ચયની ભાષામાં ગતિ છે (આચાર્ય સંઘ દાસગણિ)

(૫) 'જે સાધક સ્વસ્થ અને સમર્થ છે એના માટે ઉત્સર્ગ સ્વસ્થાન છે અને અપવાદ પરસ્થાન છે પણ જે અસ્વસ્થ અને અસમર્થ છે એના માટે અપવાદ સ્વસ્થાન છે અને ઉત્સર્ગ પરસ્થાન છે અપવાદના મૂળમાં સંયમ ભાવના છે જ્ઞાનાદિ ગુણો પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા છે (બૃ ક ૫ ભાષ્ય પીઠિકા ગા ૩૨૦)

(૬) 'સંયમના પાલન અર્થે મરણ થાય તેમ હોય તો અપવાદ સેવીને પણ જીવતા રહેવાનું જીવતા રહેશે તો ફરી વિશુદ્ધ બની સંયમની સાધનામાં પ્રગતિ સાધી શકશે' (આચાર્ય ભદ્રબાહુ—ઓઘનિર્યુક્તિ)

જૈન ધર્મ સૂક્ષ્મ અહિંસા પાલનનો આગ્રહી ધર્મ હોવા છતા પાણીથી માંસાહાર અને એને કારણે ચાલેલી ચર્ચાઓ—પ્રતિચર્ચાઓ એના મૂળ કારણો તથા આપવા પડેલા અપવાદો ઉપરાંત એની મર્યાદા—નિરુપતા આધાકર્મ દુષિતતા—રહિતતા અંગેની વિચારણા તેમ જ એ અંગે લોકનિંદાનો ડર તથા મુનિવેશ ઉતારી દેવાનો પ્રશ્ન એ બધા અંગે

જે જે ગ્રંથો દ્વારા એ કાળનું ચિત્ર રજૂ થાય છે એ બધા આ જ સમયમાં લખાયા હોઈ એ કાળ કેવો ભયંકર આવ્યો હશે એની સહેજે કલ્પના થઈ શકે છે. અને એને કારણે જ શંકા-કુશંકાભરી આવી બધી ગરબડો ઊભી થઈ છે.

છેલ્લા ૨૫-૩૦ વર્ષમાં સાધુ સંસ્થામા પ્રવિષ્ટ થઈ ગયેલી કેટલીક અધમ વ્યક્તિઓ બૂરા કામો કરી ભાગી છૂટી છે એથી પરંપરા કંઈ ઓછી નથી વગોવાઈ. પણ એથી પરંપરાની વિશુદ્ધિને આપણે દોષિત નહી ઠરાવી શકીએ ને એવી વ્યક્તિઓ તો સત્યુગમાં પણ પાકતી જ રહી છે.

શ્રી જૈન શ્વેતાબર કોન્ફરન્સ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલો શ્રી મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈકૃત ‘જૈન સાહિત્યનો ઇતિહાસ’ પણ આ જ વાતનું સમર્થન કરે છે

“૧લું છેદસૂત્ર નિશીથ છે. આચારાગાદિ સૂત્રોમાં મુનિઓના આચારનુ નિરુપણ છે. તે આચારથી **પતિત** થનારા માટે આલોચના લઈ પ્રાયશ્ચિત્ત કરી વિશુદ્ધ થવાનુ બતાવ્યું છે.” (પાનું ૭૬)

“મહા નિશીથમાં પણ આલોચના અને પ્રાયશ્ચિત્ત છે. સારા-**નઠારા** સાધુઓના આચાર સબંધે એમાં કહેલુ છે. (પાનું ૭૯)

આમ **પતિત** અને **નઠારા** સાધુઓ માટે જે પ્રાયશ્ચિત્તની વિધિઓ કહી છે એ જ એ વાત સિદ્ધ કરે છે કે પરપરા વિશુદ્ધ જ હતી છતા બીજી બાજુ કેવી આધિઓ ઊઠી હશે? અને એ આધિ-ઓમાથી પસાર થવા છતા એણે અણદાગલ રહેવા માટે કેવુ ભવ્ય સત્ત્વ પ્રગટાવ્યું હશે?

શ્રી પ્રભુદાસ બેચરદાસ પડિત પણ શ્રી તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્રની પ્રસ્તાવનામાં એ જ વાત જણાવે છે કે —

અસાધારણ પ્રસગોમાં અનિવાર્ય સયોગોમાં ચારિત્ર્યના પાલનની અપેક્ષા રાખીને છેલ્લી હદના પ્રાયશ્ચિત્તની લાયકાત સુધી વ્યક્તિને અપવાદ આપવામા હરકત લેવામા આવતી નથી. (પાનુ ૧૨૦)

પ્ર ૭ મત્સ્ય–માંસવાચક જૂની ભાષાનું કારણ આપી મત્સ્ય–માંસપર અર્થ ઉપરાંત તમે વનસ્પતિપર અર્થનું ઉમેરણ કરી આ રીતે તમે કોયડો ઉકેલવાનો સારો પ્રયત્ન કર્યો છે પણ જૂના શાસ્ત્રોમાં એવી ભાષા વપરાઈ જ શા માટે હશે?

ઉ ૭ આ પ્રશ્ન સમજવા માટે આપણે પ્રાગૈતિહાસિક કાળ સુધી દૃષ્ટિ લંબાવવી પડશે. આ અંગે આજ સુધીમાં જે કંઈ વૈજ્ઞાનિક સંશોધનો થયાં છે એ આધારે આપણે કહી શકીએ છીએ કે આદિ માનવ જંગલી હતો. શરૂમાં એ પડી ગયેલો અને કાચાં માંસ–મચ્છી પર નભતો. પાછળથી એક કુટુંબ બાંધી રહેવા લાગ્યો. અગ્નિની શોધ આ પછીના સમયમાં થઈ હોઈ પછી એ રાંધતા–પકવતા શીખ્યો. જાત જુદી વાનીઓ બનાવતા પણ શીખ્યો. આથી એની પાસે શબ્દભંડોળ વધવા લાગ્યો હતો. પણ એક જગ્યાએ સ્થિર થવાથી રોજ રોજ પૂરા શિકાર મળતો નહીં તેમજ દૂર જવું હવે એને પાલવતું પણ નહીં. એથી હવે એણે વનસ્પતિનું ખોરાકમાં ઉમેરણ કરવા માંડ્યું. પણ એ અંગેના શબ્દો તો એની પાસે ત્યારે હતા જ નહીં જેથી પત્ર-રંગ-આકાર તથા સ્વાદના સામ્યને કારણે મેળ ખાતી વનસ્પતિ માટે એણે પોતાના મત્સ્ય–માંસવાચક નામનો જ ઉપયોગ કર્યો અને ત્યારે એનો હેતુ કેવળ ખોરાક સૂચવવા પૂરતો જ હતો.

પરંતુ માનવ દિલની ભાવનાના વિકાસ સાથે એનામાં એક દિવસ કરુણાનો ઉદય થયો અને તેથી ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો નવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થતાં એ હવે વનસ્પતિ તરફ ઝૂક્યો. પણ શબ્દો તો જૂના જ અર્થાત્ મત્સ્ય–માંસવાચક જ રહી ગયા. પણ પાછળથી જ્યારે એમાં તીવ્રતા આવી ત્યારે ગોટાળો થતો હોઈ એણે વનસ્પતિ માટે નવા શબ્દો ઊભા કરવા માંડ્યા. પણ શબ્દો એમ એક રાતમાં ઊભા કરી શકાતા નથી કે બની શકતા પણ નથી જેથી આ પ્રક્રિયા લાંબા સમય સુધી ચાલી. પણ ત્યાં સુધી તો જૂના શબ્દોથી જ કામ લેવાનું હતું. આ કારણે શાસ્ત્રમાં સ્પષ્ટતા કરી લેવી પડી. જેમ ભગવાન

મહાવીરે સોમિલ બ્રાહ્મણ સાથેની ચર્ચામાં સ્પષ્ટતા માંગી હતી તેમ. પ્રાચીન શાસ્ત્રોમાં મત્સ્ય-માસવાચક શબ્દો શા માટે છે એનું મૂળ કારણ આ હતું.

કેટલીક વાર એમ પણ બનતું કે વનસ્પતિ માટે શોધાયેલા સ્વતંત્ર શબ્દો પણ ક્યારેક અર્થપરિવર્તન પામી માંસવાચક બની જતા તેમ જ ચોખ્ખા માસવાચક શબ્દો પણ ક્યારેક વનસ્પતિવાચક બની એવું રૂપ ધારણ કરતા કે એનું મૂળ શોધવું પણ મુશ્કેલ થઈ પડે. દા. ત શંખાવલિ—કૂકડવેલ વગેરે. યુગે યુગે શબ્દોના અર્થો આમ બદલાતા રહેવાથી ભગવાન મહાવીરે પહેલેથી જ શબ્દો પર નહીં પણ અર્થ પર જ ભાર મૂક્યો હતો. આ કારણે જૈન શાસ્ત્રોમાં પહેલેથી જ અર્થ પરંપરા પર ભાર દેવાતો રહ્યો છે. પણ સમય જતાં અર્થપરિવર્તનનો આ ઇતિહાસ તથા એનું મૂળ કારણ ભુલાઈ જવાને કારણે આ પ્રશ્ન ગહન કોયડો બની લાંબા વખતથી ઘોળાતો રહ્યો છે. આનું બીજું પણ કારણ હતું કે સહુએ શબ્દ પર જ ભાર મૂક્યો. પણ શબ્દશાસ્ત્રના ઇતિહાસ તરફ કોઈએ ધ્યાન જ ન આપ્યું.

પ્ર. ૮ શાસ્ત્રોમાં આવેલા શંકાસ્પદ પાઠોનું જે રહસ્ય તમે ઊકેલી શક્યા છો, એથી એ પ્રકારના જ અર્થો હોવાનો પૂરો સંભવ છે. બીજી રીતે એ પ્રશ્ન ઊકેલી શકાય તેમ લાગતું પણ નથી. આમ છતા આવા પાઠો કેવળ રોગાક્રાન્ત મુનિઓ માટે જ છે એવો ક્યાંય ઉલ્લેખ ન હોઈ ઊલટું તમારું એ પ્રકારનું લખાણ આખી પરંપરાને માટે માસાહારના એક મજબૂત પુરાવારૂપ બની રહેશે એવો મને ભય છે.

ઉ. ૮ ૬ઠ્ઠા પ્રશ્નના ઉત્તરમા મેં એનો વિસ્તારથી જવાબ આપ્યો છે. પણ એની વિશેષ ચર્ચા કરીએ. રોગાક્રાન્તનો અર્થ જરા વધારે વ્યાપક કરવો પડશે. માણસ સશક્ત હોય, હૃષ્ટપુષ્ટ હોય પણ જો એ દારૂ કે અફીણના વ્યસનમા ફસાયેલો હોય તો એ વસ્તુ ન મળતાં એની જે દશા થાય છે એથી એને રોગાક્રાન્ત જ કહેવો પડશે; કારણ

કે શરીર એનુ શિથિલ બની જાય છે, નાડો તૂટવા લાગે છે અને મન વ્યગ્ર બની જાય છે અને એ કદાચ વ્યગ્ર ન બને તો પણ જેમ દૂધ વિના આરોગ્ય જળવાતુ નથી તેમ કોઈના શરીર પર એવી અસર થાય એ પણ રોગાક્રાન્ત જ છે આવા રોગાક્રાન્તને માટે જ અપવાદ પાઠો છે એના પુરાવા શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી તથા નિશીથ રે તો આપ્યા જ છે જે આપણે જોઈ ગયા છીએ

આમ બીજી એક વાત એ પણ છે કે જેમ માતા બાળકને તેડી લેવા નીચી નમે છે ત્યાર પછી જ બન્ને સમાન ઊંચાઈએ પહોચે છે પણ એમ નમવા માટે નથી માતાને ખેદ થતો નથી એને શરમ લાગતી કે નથી કોઈ સ્વમાનનો ભાવ એને સ્પર્શતો એ તો પ્રેમના અનુભવમા એ રૂપતા જ અનુભવે છે નથી એને જગતના અભિપ્રાયોની પડી કે નથી એને કોઈના માન-અપમાન કે નિંદા-સ્તુતિની પડી અંતરથી ફૂટેના સ્વયભૂ પ્રેમની મસ્તીમા જ એ મસ્ત હોઈ એને કોઈ પણ પ્રમાણના અસમાધાનો સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નથી આવતો

માતાની જેમ એ કાળના ગુરુઓને પણ પોતાના પ્રિય બાળક તુલ્ય શિષ્યોને ઊંચે ઊઠાવવા નીચે નમવુ પડ્યુ હોય એથી મૂર્ખ માણસો આખી પરપરાને દોષિત બનાવવા પોતાની તર્કશક્તિ બુદ્ધિનો ગમે તે ઉપયોગ કરે પણ એ ગુરુઓ તો અંતરથી ફૂટેના સ્વયભૂ પ્રેમને કારણે સ્નેહ-કારુણ્ય ભાવનામા એટલા તરબોળ હતા કે **જગતના અભિપ્રાયોની એમને કશી જ પડી નહોતી** એનો એમને વિચાર પણ નહોતો આવતો એ તો માતાની જેમ પડેલાઓને ઊંચે ઊઠાવવાના વિચાર અને પ્રયત્નોમા જ મસ્ત હતા અને એ માટે એમણે સૂઝતા તે માર્ગો લીધા હતા સ્નેહ-કારુણ્ય **ભાવ એ જ એક માત્ર ત્યારે એમનુ આચારશાસ્ત્ર બન્યુ હતુ**

બાકી પડિતગણ ગમે તે અભિપ્રાય બાધે શબ્દોના ગમે તે ચૂથણા ચૂથે પણ સ્નેહ-કારુણ્યભાવ જગતના અભિપ્રાય પર નથી અવલબતો પણ સ્વયભૂપણે અંદરથી જ

પ્રગટવાને કારણે એ પોતે જ શાસ્ત્રપુરાવો બની રહે છે, જેનો સ્વીકાર કદાચ આજનું જગત નહીં તો ભવિષ્યનું જગત તો કરવાનું જ છે. ગુરુઓનો એ મંગલ કરુણા-સ્રોત જ્યારે જગતને સમજાશે ત્યારે એ પોતે જ જગતના બદલાયેલા અભિપ્રાયનું કારણ બની શાસ્ત્રપુરાવો બની રહેશે

અશુભ સંસ્કારોની પકડમાંથી ઝટ છૂટી શકાતું નથી એમાં વળી જો એને જેવો તેવો શાસ્ત્રપુરાવો મળી રહે છે તો પછી એને બ્રહ્મા પણ સમજાવી શકતો નથી છતાં શાસ્ત્રાધાર શોધી પોતાના મંતવ્યને વાજબી ઠેરવતા એ કાળના એવા મુનિઓ પર વિજય મેળવી એમને ફરી સન્માર્ગે ચડાવવા એ હિમાલયને ત્રાજવે તોળવા જેવું ભારે કપરું અને કઠણ કામ હતું. છતાં અલ્પ સમયમાં જ એમણે એવાઓના હૃદયને જાગ્રત કરી મહાવિજય પ્રાપ્ત કર્યો હતો. એથી શાસનશુદ્ધિના ધ્યેયને પાર પાડનાર એ કાળના સ્થવિરો કેટલા ઉદાર, ભવ્ય, તેજસ્વી, સ્નેહસિંધુ, ધૈર્યવાન અને આત્મશ્રદ્ધાળુ હશે? ખરેખર એવા વીર્ય-વાન ગુરુઓનાં પરાક્રમોને માપવાનું આપણી પાસે જો કોઈ સાધન હોત તો જ આપણે એમની મહત્તા જાણી શકત. બાકી આક્ષેપો, નિંદાઓ અને ટીકાઓના હળાહળ ઝેરને પી જઈને પણ વ્યાકુળ હૃદયમાં પ્રવેશ પામવા માટે એ કેટલા નમ્ર-સહિષ્ણુ છતાં દૃઢ સંકલ્પી અને અનુકૂળ થવાની આવડતવાળા બન્યા હશે એ વિચારીએ છીએ ત્યારે ખરેખર ગાંડા જગતને મૌન સિવાય બીજો શો ઉત્તર આપવાનો હોય? કારણ કે જે જે માંસાહારી કોમોને એમણે પાછળથી જૈનતત્ત્વની દીક્ષા આપેલી એવી કોમો આજે સેંકડો વર્ષોથી જૈન ધર્મવિહીન બની ગઈ હોવા છતાં પણ ચારે બાજુ પ્રવર્તતા માંસાહારી વાતાવરણ વચ્ચે પણ એ આજે નિરામિષાહારી રહી શકે છે. દા. ત. સરાક જાતિ તથા ઓરિસ્સાના કાલિયા બાબાના પૂજક ૪૦ હજાર જેટલા લોકો. એ બતાવે છે કે એ પવિત્ર પુરુષોએ પોતાની પરંપરા દ્વારા એમનામાં કેવું ઊંડું સંસ્કાર ઘડતર કર્યું હશે? અને એમાં જ એમની મહત્તા અને ભવ્યતાના દર્શન થાય છે.

પણ દુ:ખની વાત છે કે ‘આચારાંગ’ શબ્દથી આપણે એના બધા ભજનારા છીએ કે પૂર્વાચાર્યો પવિત્ર કરુણાળુ અને ઉતા પરંતુ પણ વિશુદ્ધ હતી એ જાણવા જેવા જેમણે પેટ ભરવા માટે ધૂસી ગયેલાઓને પણ કાઢી નાખ્યા એટલું જ નહીં ભ્રાન્તીર સંસ્કૃતિના ઉત્થાન માટે તેમની ઢાળ જ કામ લેવા એમનું એવું વિશિષ્ટ ઘડતર પણ કર્યું કે જેના પ્રતાપે જ આજે આપણે ઉજળા છીએ અને વિશિષ્ટ ગૌરવથી વિભૂષિત બન્યા છીએ આ વાત આપણને એ **ગુરુઓની ભવ્યતા દેખાતી કે નથી એમની ઉદારતા કે કરુણા સમજાતી** પણ કેવળ એક આચારાંગ શબ્દને પકડી જેમ શરીરને વળગેલું ચોંટતા ભાર કરી મૂકીએ છીએ તેમ આપણે ‘ભયકર’ ભયકર’ કરી બૂમો પાડી ઉઠીએ છીએ એનાથી આપણી કઈ બીજી કરુણ લાચારી હશે ? એથી ભયકર લાગમા કોઈએ અપવાદ સેવ્યો હોય તોય શું ? પ્રશ્ન કે ધ્યેય આપણું મોક્ષ છે જ્ઞાન–દર્શન–ચારિત્ર સાધના છે આચારનું પાલન ચારિત્ર કહેવાય છે અને એ ચારિત્રના રૂપે જ્ઞાન–દર્શનની હાનિ થતી હોય તો તે ચારિત્ર ચારિત્ર નથી રહેતું જેવી આચાર બનવો પડે તેમ જ મોક્ષનું સાધન દેહ છે અને દેહનું સાધન આહાર છે યોગ્ય આહારના અભાવે પૂર્વ સંસ્કારોને કારણે શરીર સ્વાસ્થ્ય ન જળવાય અને તેથી જ્ઞાન–દર્શનની હાનિ થતી હોય તો આહારમા અપવાદ સેવીને પણ દેહ ટકાવવો એવો પ્રશ્ન નિશીથમા જ પૂછવામા આવ્યો છે

પ્ર ૯ તમે આચારાંગના બે ભાગ પાડી પહેલો ભાગ ગણધર સુધર્માસ્વામીની રચના છે ને બીજો ભાગ સ્થવિરોની રચના છે એમ કહ્યું છે, જે તમારી કેવળ કલ્પના જ છે અને તેથી તમે તારવેલા અર્થો પણ તમારી કલ્પનાના જ છે બાકી આચારાંગ તો એક અખંડ ગ્રંથ છે

ઉ ૯ (૧) પંડિતોના કહેવા મુજબ પ્રથમ સ્કંધની ભાષા પ્રાચીન છે, જ્યારે બીજાની અર્વાચીન છે વળી પ્રથમ ભાગ સૂત્ર-

વિચારોનો સંગ્રહ છે, જ્યારે બીજો વ્યવસ્થિત મુદ્દાઓનો છે. એટલે બન્નેની ભાષા અને રચના પદ્ધતિ જુદી પડે છે.

(૨) ૧ લા સ્કંધમાં ૮ મા અધ્યયનમાં જે આચારોનુ નિરૂપણ છે એનુ જ ભાષ્ય ૨ જા સ્કંધના ૧૦ થી ૨૨ સુધી અધ્યયનોમાં થયુ છે. જેથી બીજો ભાગ પાછળની રચના છે એ સિદ્ધ થાય છે.

(૩) પ્રથમ સ્કંધનુ ૭ મુ મહાપરિજ્ઞા અધ્યયન વિચ્છેદ ગયું છે. છતા તેમાંથી સંક્ષેપક તરીકે પ્રખ્યાત ૭ અધ્યયન તેના વધારા રૂપે એચીને બીજા સ્કંધમા બીજી ચૂલિકારૂપે લખાયાં છે એમ જે એની ટીકામા જ કહ્યું છે એ જ એનો પુરાવો છે કે બીજી ચૂલિકાઓ એ પાછળનું ઉમેરણ છે.

(૪) અનાથી પણ સ્પષ્ટ પુરાવો શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી પોતે રચેલી આચારાગ નિર્યુક્તિમા ગાથા ૧૧ દ્વારા ખુલાસો આપે છે કે 'મૂલ આચારાગ' કેવળ પ્રથમ સ્કંધના ૯ અધ્યયન સુધી જ હતું. જ્યારે આચારાંગના બીજુ શ્રુતસ્કંધ એ સ્થવિર મુનિઓની રચના છે, જે વધારારૂપ છે. એટલે હવે આમા બીજી કોઈ શકાને સ્થાન જ રહેતું નથી.

પ્ર. ૧૦ તમને આ પ્રશ્ન હલ કરવાની એક ધૂન લાગી છે. પણ તમારુ પુસ્તક ઊલટું માંસાહારના પ્રચારનુ જ એક સાધન બની જશે અને સરકારને પણ એના પ્રચારમાં ટેકો મળશે. પણ આજે તમે એક તાનમા છો એટલે મારી વાત આજે નહી સમજાય.

ઉ. ૧૦ પૂર્વકાળના ઋષિ, મહર્ષિઓ, ઈશ્વરના અવતાર ગણાતા પુરુષો, આજના કેટલાક વિશ્વપ્રસિદ્ધ સંતો તેમ જ અહિંસા–કરુણાના અવતાર ભગવાન બુદ્ધ જેવા મહામાનવો માંસાહાર કરતા. આવા સ્પષ્ટ અને જોરદાર દાખલા છતાં નથી માંસાહારીઓએ કે નથી સરકારે એમનો આધાર શોધ્યો. તો પછી ભારતની ૩૦ જેટલી અતિઅલ્પ વસ્તી ધરાવતા અને કેટલાક ભાગોમાં તો જૈનો

વિષે લોકોને માહિતી પણ નથી એવા જૈનોના સાધક મુનિઓએ આજથી ૨૩૦૦ વર્ષ પહેલા માંસ ખાધુ હતુ એટલા માત્રથી માંસાહાર ને વેગ મળશે અને માંસાહારને પણ કોઈ અદ્દ્ભુત ટેકો મળી જશે એમ માનવું એ એક પ્રકારનું ગાંડપણ જ છે ખરી રીતે તો આજ સુધી પોતાનો માનેલો અર્થ છોડવો પડે તેમ છે એ જ કારણે આવો આગ્રહ ને ઊહાપોહ પેદા થયો હોય તેમ લાગે છે

વળી હરેક વિદ્યાર્થી પોતાના પાઠ્યપુસ્તકોમાં ભણે છે કે યુધિષ્ઠિર જેવા પુણ્યશ્લોક પુરુષો જુગાર રમતા અને હારતા તો સ્ત્રીઓને પણ હોડમાં મૂકતા દ્રૌપદીને પાંચ પતિ હતા છતાં એ મહાસતી ગણાઈ સંતાન પ્રાપ્તિ માટે રાજાએ યજ્ઞ કરી ૩૦૦ પશુઓને અગ્નિમાં હોમ્યા સત્યવાદી રાજા હરિશ્ચંદ્ર પુત્ર રોહિતનો યજ્ઞમાં ભોગ આપવા તત્પર થયો યાદવો તથા ક્ષત્રિય રાજાઓ દારૂ પણ છૂટથી પીતા આવા દૃષ્ટાંતો ઓછા નથી એક બાળક કે માનિક એવો આશ્ચર્ય સ્વીકારશે એ સમજે છે કે આવી વાતો કેવળ એ યુગની ઘટેલી ઘટનાઓ છે માનવ સભ્યતાના ક્રમિક વિકાસનો એ ઇતિહાસ છે એ આચરણ નથી કે અપનાવવા જેવો આચાર પણ નથી તો પછી માંસાહાર પરિહાર વાચનાથી શું લોકો માંસાહાર તરફ વળી જશે? એટલે જે ભય બાળકોને નથી એ મોટેરાઓને છે એથી કહેવું પડે છે કે એનું કારણ કોઈ જુદું જ હોવું સંભવે છે

પ્ર ૧૧ કોઈના હાથ કોઈના પગ કોઈનું ધડ તો કોઈનું માથું મેળવી જેમ એક માનવ શરીર ઊભું કરવામાં આવે તેમ તમે ભિન્ન ભિન્ન શાસ્ત્ર ગ્રંથોમાં વેરાયેલા પાઠો—શબ્દો તથા વાક્યો ઉપાડી લઈ આખું માળખું બાંધવામાં એવી ખૂબીથી ઉપયોગ કર્યો છે કે જેથી હરકોઈને તમારી વાત ગળે ઊતરી જાય પણ તમે તર્ક અને કલ્પનાથી જ જોડી ગોઠવ્યા લાગો છો નથી એને કોઈ દ્વિ—અર્થક પદ્ધતિનો આધાર કે નથી પતિત મુનિઓ માટે જ આ પાઠ લખાયા હતા એવું કોઈ ઐતિહાસિક પ્રમાણ એટલે આવા સંશય નીકળે

તુક્કા ન ચાલે બાકી ગુરુઓ તો આ કે તે પણ સ્પષ્ટ અર્થ જ આપે એ દૂધ–દહીં ની નીતિ ન અપનાવે

ઉ ૧૧ ભલા માણસ! જો આવા સ્પષ્ટ પુરાવા અને ઐતિહાસિક આધારો હોત તો તો આ પ્રશ્ન જ ક્યાંથી ઉદ્‌ભવત? અને એને કારણે સેંકડો વર્ષોથી આપણે મુંઝાતા રહ્યા છીએ અને નિંદા–આક્ષેપો સહન કરતા ગયા છીએ એવી પીડા પણ શા માટે ભોગવતા રહેત!

આમ છતા જેમ ગુફામા દોરાયેલા ચિત્રો–ખોદકામમાથી મળેલા હથિયારો, વાસણો, સ્થાપત્યના ભગ્નાવશેષો, જમીનના થરો તથા ઊંડેથી મળેલી અન્ય ચીજો ઉપરથી જેમ ઇતિહાસકારો આદિ માનવ યુગથી ઇતિહાસનું સર્જન કરી શક્યા છે તેમ આ ઇતિહાસ પણ એવા વેરાયેલા આધારો પર રચાયેલો છે. પણ એથી એ ગપ્પચસ્કીના તુક્કા તો નથી જ એને પણ આધારો તો છે જ ફક્ત એને યથાયોગ્ય રૂપે ગોઠવી એમાથી રહસ્ય શોધવાની ખૂબીનો જ આ સવાલ છે. જેમ કારણો ઉપરથી કાર્યનું અનુમાન કલ્પી શકાય છે તેમ કાર્ય ઉપરથી કારણો પણ શોધી શકાય છે

બાકી ગુરુઓની વાત કરીએ તો—જો આપણને સાચી માતા બનવાનું સદ્‌ભાગ્ય સાપડ્યું હોત તો જ એમની હૃદયભાવના સમજી શકત કે એમણે આમ કેમ કર્યું ને આમ કેમ ન કર્યું? કારણ કે એમને તો ગમે તે રીતે માનસશાસ્ત્રીય પ્રયોગો દ્વારા એવાઓના હૃદયને જીતી એમને મૂળ માર્ગ પર લાવવા હતા. આ કારણો એમની હૃદય–ભાવના સમજવી એ તર્કનો નહી પણ હૈયાની સૂઝનો સવાલ બને છે. અને દ્વિ–અર્થક પદ્ધતિના આધારનો સવાલ પૂછવો એ તો જૈન ધર્મ વિષેની એ બાબતની અજ્ઞાનતા જ સૂચવે છે. જૈન ધર્મે કહ્યું છે કે જેમાથી એક અર્થ નીકળે તે ભાષા, એકથી વધુ અર્થ નીકળે તે વિભાષા અને યથાતથ્ય અર્થ નીકળે તે વાર્તિક કહેવાય છે. બ્રહ્મા–જીએ જુદા જુદા—સંસ્કારોવાળા દેવો, મનુષ્યો અને રાક્ષસોને એક

માત્ર દ નો જ ઉપદેશ આપ્યો હતો પણ અર્થ જુદા હતા ગીતાએ પણ ચોક્કસ શબ્દો દ્વારા ભિન્ન ભિન્ન વર્ણ—સસ્કારવાળાને જુદા જુદા અર્થો આપ્યા છે જૈન કથાનકમા પણ ત્રણ જુદી જુદી માગણી કરનારી વ્યક્તિઓને 'રાનત્થિ' દ્વારા કઈ નથી, બાણુ નથી તેમ જ સગોરુ પણ નથી એવો અનેક અર્થાત્મક જવાબ દેવામા આવ્યો છે એટલે આ પદ્ધતિ એ કઈ કોરી કલ્પના નથી **નિશીથ ગાથા ૫૨૩૪ તો સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે ક્યા સૂત્રને ઉત્સર્ગ, કયાને અપવાદ અને ક્યાને તદુભય માનવા એ માટે વિવિધ સૂત્રોની વિચારણા કરીને જ અર્થ કરવો** કેટલીક વાર એમ પણ બને છે કે એક મહાન પુરુષના વાક્યમાથી ઊલટાસૂલટી અર્થો તારવીને પણ લોકો દ્વિઅર્થક પદ્ધતિને જન્મ આપે છે બાકી ગુરુઓનો હેતુ દૂધ-દહીની નીતિ રાખી બને બાજુ ઢોળકી બજાવવાનો નહોતો પણ સાધકોની યોગ્યતા પ્રમાણે અર્થ આપી એમને વિકાસ માર્ગે ચડાવવાનો હતો અને છેલ્લે કહુ તો બને બાજુના અર્થો કરનાર આચાર્યો કઈ સામાન્ય પુરુષો નહોતા પણ સમર્થ પૂર્વાચાર્યો હતા પણ આગમગ્રથના દ્વિઅર્થક પાઠો શા માટે કયારે અને કયા સજોગોમા આવ્યા હતા એનો ભેદ ભૂલાવાથી એક આચાર્યે એક અર્થ આપ્યો, બીજાએ બીજો છતા બનેએ એક બીજાના દૃષ્ટિબિન્દુનો સ્વીકાર તો કર્યો જ છે એ જ એની પ્રબળ સાબિતી છે કે આ પાઠો દ્વિઅર્થક હતા બાકી તો કોઈનો પણ આશય ખોટુ કહેવાનો કે નિરાધાર અર્થ આપવાનો નહોતો તેમ જ આવા પાઠો રચવાનો હેતુ પણ અલ્પ સમય અનુકૂળ બનીને ફસાયેલાઓને સુધારવાનો જ હતો

પ્ર ૧૨ તમે હીરાલાલ દુગડનુ 'ભગવાન મહાવીર અને માસાહાર પરિહાર' તથા મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજીનુ 'માનવ ભોજ્ય મીમાસા' વાચી જાઓ એમા દરેક શકાસ્પદ પાઠોના અર્થો વનસ્પતિ જ છે એવુ સિદ્ધ કરવામા આવ્યુ છે જ્યારે તમે દીક્ષિતો સાથે માસાહારની વાત ઊભી કરી તમારા પુસ્તકને ભયકરમા ભયકર બનાવી દીધુ છે

એથી જૈન સમાજ તમારી વાતથી ધ્રૂજી ઊઠશે.

ઉ. ૧૨ ડૉક્ટર પેટી ખોલી નસ્તર બહાર કાઢે એ જોઈને પ્રથમ તો ધ્રુજારી છૂટે જ. પણ લાંબા વખતનું પાકી ગયેલું ગૂમડું કાપી રગદળ બહાર કાઢી નાખવામાં આવે છે ત્યારે દરદી કેવી હાશ નાખી નિરાત અનુભવે છે? ને પછી તો એ જૂની પીડાને જ ભૂલી જાય છે. તેમ ૨૦૦૦ વર્ષથી મૂંઝવતી રહેલી વિચાર પકડની ગાંઠને છેદતા થરથરાટી અનુભવાય એ સ્વાભાવિક છે પણ આચકાનો પહેલો જુવાળ ઊતરી ગયા બાદ નિર્માણ થયેલા ભવ્ય ઇતિહાસને કારણે જ્યારે સમાજમાં ગૌરવભરી અસ્મિતા પ્રગટ થશે ત્યારે એ ધ્રુજારીને બદલે પછી ગૌરવ જ અનુભવશે.

બાકી વનસ્પતિ અર્થને ચીપકી રહી ગૂમડાને પંપાળવાથી દર્દ મટવાનું નથી ભલે પછી ૧૦૦૦ દુગડ સાહેબ કે ૧૦૦૦ મુનિશ્રી એને પંપાળ્યા કરે. માંસ વહોરવાની બાબતમાં મુનિવેશ ઊતારવાની વાત, તેમ જ એ બાબતમાં અપવાદ માર્ગનું આલંબન ગુપ્ત રાખવાની વાત, હરિશ્ચંદ્ર ગણિનો પ્રશ્ન અને ગુરુનો ઉત્તર નવ વિગઈઓ ઘડીએ ઘડીએ ન વાપરવાની ભદ્રબાહુસ્વામીની આજ્ઞા, તેમ જ આચારાંગની ટીકામાં मासादि दोष परिहरण ननर्थं વગેરે પાઠોનો વનસ્પતિ અર્થ કેવી રીતે યોજી શકાય? સિવાય કે આપણી હાંસી ન કરાવવી હોય તો. એટલે મારું પુસ્તક ભયંકર નથી પણ વિચાર પકડને કારણે પોષાયેલી ગાઠ અને એને કારણે ઘવાતું 'અહં' જ ભયંકર છે.

પ્ર. ૧૩ આપણા હાલના સમર્થ આચાર્યો પણ દેશના કે મેક્સમૂલર, હર્મન જેકોબી તથા ડૉ. શુબ્રિંગ જેવા પરદેશના પંડિતોને ય વનસ્પતિ અર્થ ગળે ઊતરાવી શક્યા નથી, ત્યાં તમારું શું ગજું? એથી કદાચ તમે જે છે એથી યે વધુ ગૂંચવાડો ઊભો કરશો.

ઉ. ૧૩ ગૂંચવાડો થવાનો કોઈ નવો ભય તો નથી જ, કારણ કે એ તો ચાલ્યો જ આવે છે. એટલે જે કોઈનો પ્રયત્ન ઠીક હશે

તો એ ગૂચવાડો મટાડવામા જ ઉપયોગી થશે બાકી જે વાત મોટા પુરુષોને પણ નથી સૂઝતી એ કયારેક નાના માણસને પણ સૂઝી આવે છે એમ નથી બનતુ ? એથી પતિતાને ગળે ઊતરાવવામા ર ાનના આચાર્યો નિષ્ફળ ગયા હોય એથી સશોધનના દ્વાર ન્ડ ઈ બધ ન થઈ શકે અનમન એ આચાર્યો સમર્થ ૯તા પણ કાળ પાક્તો નથી ત્યા સુધી સમર્થ પુરુષો પણ નિષ્ફળ જાય છે અને કાળ પાકે છે ત્યારે એ- બાળકથી પણ સમજ્યા ૯ન થઈજાન છે

પ્ર ૧૮ તમે જે રહસ્ય પ્રગટ કર્યુ છે એ બરાબર છે, પણ વસ્તુ સત્ય હો છતાય કેટલી વાર પ્રજાના હિતને નજર સમક્ષ રાખીને સત્યને પણ ગુપ્ત રાખવુ પડે છે પાકિસ્તાન આજે આપણી સામે યુદ્ધે ચડ્યુ છે ત્યારે સરકારને પણ કેટલીયે વાતો ગુપ્ત જ રાખવી પડે છે

ઉ ૧૮ કોઈ પણ પ્રશ્ન એમણ ઉપર હોય છે ત્યારે કાય એમ ્રવુ પડે । ત આપણા પક્ષે મોટી જાનહાનિ થઈ હોય, આપણે પાછ ૯ઠ્યા હો ઈએ ત્યારે પ્રજાની નૈતિ- હિમત ટકાવી રાખવા એમ ્રવુ જ પડે તેમ જ આપણા વ્યૂહ જાણી દુશ્મન જોર ન પ ડે એ પણ વિચારવાનુ હોય છે પણ એ પ્રશ્ન જ્યારે ભૂત ાળનો વિષય બને છે ત્યારે આપણી હિ મત ટકાવી રાખી જુસ્સો પે । કરવા માટે- સ યગ ગ્ય ત્યારે ગુપ્ત રાખનારા એ જ નેતાઓ માટે આપણને માન અને ગૌ ર પે । થાય છે તે જ પ્રમાણે એ કાળમા માસાહારનો પ્રશ્ન પણ ખૂબ જ ગુપ્ત રાખવામા આવતો પણ આજે ૯વે એ ગુપ્ત રાખવાની કશી જ જરૂર નથી આજે તો એમનો એ ધર્મવ્યૂહ પ્રગટ કરવાથી એ પૂ ર પુરુષોએ કેવી કુનેહ બુદ્ધિથી કામ લીધેલુ એ જાણીએ છીએ ત્યારે તો ઊલટો એમના પ્ર યેનો આપણો આ ર ભાવ ૯જાર ગણો વધી જાય છે મરણ કે કોઈયુદ્ધમા ફસાયેના આપણે એમની જ કૃપાથી એ મહા ટોપીઓ ભેદીને સહિસલામત રીતે આ ઉન્નત મસ્તકે બહાર આવી શ ચા છીએ

પ્ર. ૧૫ તમારો હેતુ શુભ હશે પણ કેટલીક વાતો દા. ત, ગૌતમે ભગવાનને પૂછેલો કાર્યસિદ્ધિના કાર્યકારણનો પ્રશ્ન જનતા સામે મૂકી જ ન શકાય. એથી શાસનની પ્રતિષ્ઠાને ખાતર કહું છું કે તમે માગો તે રકમ તમને આપી દઉ પણ આ નિબંધ ન છપાવતાં એને પાણીમા જ પધરાવી દો તમારામાં શક્તિઓ છે તો એવું પ્રમાણભૂત ધર્મસાહિત્ય પેદા કરો કે જે સર્વત્ર આવકાર પામે.

ઉ. ૧૫ શ્રીમાન ! આપના મારા પ્રત્યેના સદ્ભાવની કદર કરું છું, પણ એથી ધનને ખાતર ધર્મ વેચવા નથી ઇચ્છતો. જેટલી આપના-મા શાસન પ્રતિષ્ઠાની ચિંતા છે એથી અનેકગણી મને મારા મહાવીરના શાસનનું ગૌરવ વધે એની ચિંતા—કાળજી છે. અને તેથી જ હુ ૬૫ વર્ષની ઉમરે અર્ધબિમાર હોવા છતા દોઢ—બે વર્ષથી ગામેગામ ભટકી રહ્યો છું આમ છતાં મારે નમ્રતાપૂર્વક કહેવુ પડે છે કે આપને તથા આપના જેવી માન્યતા ધરાવનારાઓને આવી સીધી સાદી વાત કેમ ગળે ઊતરતી નથી કે જ્યારે મે તો શાસ્ત્ર પર પ્રહાર કરનારાઓને ઘટતો જવાબ વાળી શાસનના ગૌરવનુ રક્ષણ કર્યું છે ત્યારે તમે જ મારો વિરોધ કરો છો ? યાદ રાખજો કે આજે તો જૈનોનાં છોકરાં ઇંડાં—મચ્છી તરફ વળવા લાગ્યાં છે, છતા એ ગુપ્તતા સેવે છે પણ જ્યારે સમય બદલાશે—સંખ્યા એમની વધવા લાગશે અને છેદસૂત્રો—આગમ પાઠો સર્વજન સુલભ બનવા લાગ્યા હોઈ એવા પાઠો એમના હાથમાં આવી પડશે અને ત્યારે શરમ છોડી પોતાના આચારના સમર્થન માટે એ જ પાઠોનો આધાર આપણી સામે રજૂ કરશે ત્યારે બાઘાની જેમ ઊભા રહ્યા સિવાય આપણી પાસે બીજો કોઈ ઉપાય હશે ખરો ? એથી જ્યારે પાચ વર્ષે કે દશ વર્ષે માંસાહારનો પ્રશ્ન તો ફરી ઊઠવાનો જ છે. આજે જે રીતે મહાત્મા ગાધીજીની અહિંસક ગણાતી સરકાર ગાય—ભેંસાદિ પશુઓની ક્રૂર કતલ માટે જંગી કતલખાના ઊભા કરી રહી છે. મત્સ્યોદ્યોગને નામે લાખો કરોડો માંછલાઓનો વેપાર કરી રહી છે અને હૂંડિયામણ

ગગાને બદલે રિબાવી રિબાવીને મારવા માટે વાત્ગ કે મ-મગયાની નિ ા મ કરી રહી છે એટલુ જ નહી, ભારતની જનતાને માંસાહાર તરફ વાળવાનો પણ પ્રચાર ક્રી રહી છે ત્યારે ઈશ્વરનો કાનૂન જો સાચો રગે તો એ નિદોર મૂ પ્રાણીઓની હાય એક દિવસ આપણને જ ભરખી જશે પણ ત્યા સુધી તો નિર્ભર દિન એ હિસાનુ તાન્ડવ વધતુ જ રહેવાનુ છે અને એને પરિણામે ખાનપાનની ચીજો દ્વારા ભ્રષ્ટ કરવાના અને નવી પેઢીઓને લલચાવવાના પ્રયત્નો વેગ પકડશે જ ત્યાર બાગે જવાબ આપણને સ્થિર રાખી શકે એટલુ જ નહી, ભવિષ્યના વિદ્યાર્થીઓને જ્યા જવુ હોય ત્યા જશે, પણ એ શાસ્ત્ર પાઠોનો આધાર તો મેળવી શકશે જ નહી, કારણ કે આ દૃષ્ટિએ જ શાસ્ત્રપાઠોનુ ખરુ રહસ્ય પ્રગટ કરી બૂરા આત્મો માટેનો કોઈ આધાર જ મે રહેવા દીધો નથી બાકી ખોટા ભયે કઈ ગુપ્ત રાખવુ તો એ ગુપ્તતા જ એક દિવસ ભયકર હથિયાર બની આપણી સામે જ નપરાગે, આપણને જ ખાઈ જશે

પ્ર ૧૬ જે પ્રશ્નને હરિભદ્ર કે હેમચદ્રાચાર્ય જેવા સમર્થ પુરુષો પણ સ્પર્ષ્યા નથી કેવળ સીધા સા ા અર્થો આપીને જ એ આગળ ચાલ્યા છે અને પછીના પૂર્વાચાર્યો પણ ચૂપ રહ્યા છે ત્યા તમે કોણ કે આ મહા સાગર પાર કરવા નીકળ્યા છો? તમે શુ એમનાથી પણ મોટા છો? જ્ઞાની છો?

ઉ ૧૬ આપણો તો એમની પાસે કશુ જ માન નથી પણ આપણે એમની ખાધ પર બેઠેલા હોઈ આપણી દૃષ્ટિ થોડી વધુ લાબી પહોંચી શકે છે, કારણ કે એમના દ્વારા જ આપણને એમનો ૨૦૦૦ વર્ષનો અનુભવ પ્રાપ્ત થયો છે આ રીતે આપણી સઝમા એ મહાપુરુષોનો જ વારસો હોઈ એમની કૃપાથી જ આપણે કઈક વિચારી શકીએ છીએ બાકી આપણે તો કઈ જ નથી એટલુ ખરુ કે આજની વૈજ્ઞાનિક શોધોએ આપણને એમા પૂરો સાથ આપી મદદ કરી છે એ વધારામા

પ્ર. ૧૭ નથી તમારો પ્રશ્ન સુધારકોને ગમતો કે નથી જૂનવાણી-ઓને ગમતો. ઉપરથી તમે આટ આટલા અપમાનો, તિરસ્કારો અને વિરોધો સહન કરીને પણ સાધુઓની ખુશામતમા પડ્યા છો ને તેમની પાસે ભીખ માગતા ફર્યા કરો છો એ તમારા જેવા સુધારક-ક્રાંતિકારને શોભતું નથી. **નથી પશુમાં કે પંખીમાં એવી તમારી કાનકડિયા જેવી દશા** જોઈ સહૃદયતાની લાગણીથી જણાવુ છું કે એના કરતાં તો આ લપ જ છોડો તો શું ખોટું છે?

ઉ ૧૭ મારી પરિસ્થિતિનું આપે દોરેલું ચિત્રણ યથાતથ્ય જ છે છતા સ્નેહપૂર્વક આપેલી શિખામણ પાળવા હું લાચાર છું, કારણ કે મારા મહાવીર અને એના શાસન પ્રત્યેની ગૌરવ અસ્મિતા જ મને એમ કરવા માટે ધક્કાવી રહી છે ત્યાં હું શુ કરી શકું? છતાં વિચારોમાં તો હું સુધારક કે ક્રાતિકાર મટ્યો નથી ને એને કારણે તો આ પુસ્તક અગે પ્રશંસા વચનો સાભળવા છતાય વિચાર-ભેદને કારણે સહાય ન કરવાની સાફ સાફ વાતો મોઢામોઢ સાંભળવી પડી છે. કેટલાકે ભયંકર અપમાનો કરી વરાળ પણ ખૂબ ઠલવી છે. દોઢ-બે વર્ષની રખડપટ્ટી પછી પણ પૂરતી સહાય મેળવવામા હું નિષ્ફળ ગયો છું અને ઉપરથી પ્રવાસખર્ચના બોજામાં ઊતરી ગયો છું એનું કારણ પણ આ જ છે. પણ મને એનો હરખ શોક નથી, કારણ કે નવો ચીલો પાડનાર હરેક કાર્યકરને ભી સાવાનું જ હોય છે. એમા કંઈ નવું નથી જગતમા સદા એમ જ બનતું આવ્યું છે. આમ છતા મહાવીર પ્રત્યેની ગાઢ ભક્તિમા એ બધા અપમાનો-તિરસ્કારો કે વિરોધો ઓગાળી નાખવાની અજબ શક્તિ ભરેલી છે ને તેથી જ હુ કંઈક રહી શક્યો છુ.

આમ છતા મારે કહેવું જોઈએ કે આજના મુનિ-આચાર્યો પ્રત્યે આપણે જે અભિપ્રાયો બાંધી લીધા છે એને વળગી રહેવા જેવી પરિસ્થિતિ હવે ઠીક ઠીક અંશે બદલાવા લાગી છે. જો કે એમની

શકતો નથી કે મુનિ-આચાર્યોની અપેક્ષાએ શ્રાવકોનો જ એક વર્ગ વિશેષ રૂઢિચુસ્ત બની ગયો છે એ કારણે નથી એ એમાંથી જલદી છૂટી શકે તેમ કે નથી એમાં પરિવર્તન લાવી શકે તેમ. આમ છતાં યુગને એ હવે સમજવા લાગ્યો છે. પરિવર્તન પણ ઇચ્છે છે જો કે હજુ ઠીક ઠીક ભાગ જૂના ખ્યાલો ધરાવે છે એમ છતાં જે ભાગ [illegible] ઇચ્છે છે એમનાથી જો આપણે ભાગશું તો શું થશે? સુધારકો એ જિન બની આગળ દોડતા રહે ને જૂનવાણી કહેવાતાઓ ખ્યાલની જેમ ત્યાં જ પડ્યા રહે એવી સમાજનું કંઈ શ્રેય થઈ શકે ખરું? તો એવી લગામ સહેજ ઢીલી કરીને પણ એમને સાથે ખેંચવાનો પ્રયત્ન કરવા યોગ્ય નથી? એક વિદ્વાને આ વૃત્તિને વૃદ્ધાવસ્થાનું કારણ ગણ્યું છે. ભલે એમ હોય પણ એ કંઈ ભૂંડો વિચાર તો નથી જ ને!

બાકી 'ખુશામત'ના આક્ષેપ અંગે તો મારે કહેવું ન જોઈએ છતાં કહેવું પડે છે કે પ્રસિદ્ધ એવા મુનિ-આચાર્યો પાસેથી એક-બેને બાદ કરતાં કશું જ મળ્યું નથી. કેટલાકે તો સહાય પાડી પણ ખેંચી લીધી છે. છતાં અનેક મુનિ-આચાર્યો સાથે બધાના સ્નેહભાવને અથડામણો જ વાંધો નથી આવ્યો, કારણ કે એ હૈયાની લાગણીનો સવાલ છે. કેવળ ધન પર એ પ્રતિષ્ઠિત નથી.

પ્ર. ૧૮ આ વિષયનું ઊંડું અધ્યયન ચિંતન કરી નીડરતાપૂર્વક કશું પણ ન ગોપવતાં સ્પષ્ટ રહસ્ય પ્રગટ કરવાની જે નૈતિક હિંમત તમે બતાવી છે એથી શરૂઆતના પ્રકરણો વાંચી એમ લાગેલું કે તમારું સંશોધન સંસ્કૃત-પ્રાકૃતમાં અનુવાદિત બની કદાચ આગમ સાહિત્ય ભંડારમાં સ્થાન પામવા જેવું મૌલિક ગણાય તો કંઈ નવાઈ નહીં, પણ ત્યાર બાદ પરંપરાગત લોકોને ખુશ કરવા તેમ જ પંડિતોને ચૂપ કરવા સાધુઓનું એક નવું તૂત ઊભું કરી તમે તમારી મૌલિકતા પર જ પાણી ફેરવી દીધું છે. એથી જો જૈન મુનિઓ પણ એકવાર માંસાહાર કરતા હતા તેવા સ્પષ્ટ આધારોથી પુરવાર થતી વાત લખવાની તમે આની જેમ જો નીડરતા બતાવી હોત તો તમારું

પુસ્તક ભારે મૌલિક બની જાત. પણ સંશોધક મટી તમે પણ છેવટે એક પક્ષના વકીલ જ બની રહ્યા છો ત્યાં પંડિતો તમારી વાતને કેવી રીતે માન્ય કરશે ?

ઉ. ૧૮ કોઈની ખુશામત કરી માન્ય કરાવવા કે કોઈને ચૂપ કરવા મેં ઇરાદો સેવ્યો જ નથી. પણ મને જે કંઈ સમજાયું છે એ જ મેં લખ્યુ છે. બાકી પરંપરાગત લોકોને ખુશ કરવાનો જો મેં ઇરાદો રાખ્યો હોત તો આ નિબંધ અંગે મને જે કડવામાં કડવા અનુભવો થયા છે એ ન થાત અને એને સ્થાને મને આવકાર જ મળત. આથી કહેવું પડે છે કે જો શાંત ચિત્તે આ પ્રશ્ન ફરી વિચારવામા આવશે તો મારું કહેવું છેવટે યથાર્થ જ લાગશે એવો મારો વિશ્વાસ છે.

(૧) એ ભીષણ કાળને અંગે ઘણા મુનિ–આચાર્યોએ અનશન આદરી પ્રાણત્યાગ કર્યો હતો. ઘણા ઇશાન–પૂર્વના દેશોમાં વિહાર કરી ગયા હતા. અને જે ત્યા રહ્યા હતા એ પણ બલિદાનની તૈયારી સાથે જ ટકી શકયા હતા. આવી ભયંકર આપત્તિઓમાથી કેમ હેમખેમ પાર ઉતરી શકાય એ જ એક માત્ર એમની ચિંતાનો વિષય હતો અને તેથી એ પરંપરાગત મુનિ–આચાર્યોને પણ પોતાની ધર્મસ્થિરતા માટે સતત જાગરૂક રહેવું પડતું હતું ત્યાં ભીષણ વાતાવરણમાંથી આવેલા નવસાધકોની ધર્મસ્થિરતા માટે કેવી રીતે નિઃશંકતા લાગે ? અને એવી નિઃશંકતા ન લાગે ત્યાં સુધી ગુરુઓ એમને કેવી રીતે વડી દીક્ષા આપે ? આમ ધર્મસ્થિરતા પ્રાપ્ત કરવાનુ ત્યારે વાતાવરણ જ અનુકૂળ ન હોઈ એવી પરિસ્થિતિ નિર્માણ થાય અને ફરી એવી ધર્મસ્થિરતા પ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી એ નવદીક્ષિતો સાધકો જ રહ્યા હતા આ અંગે નીચેના પ્રશ્નો વિચારીએ.

(૧) શરૂઆતમા કેવળીઓ–શ્રૂતકેવળીઓનો યુગ હોઈ દીક્ષા સાથે જ યા ૧૩ દિવસ બાદ વડી દીક્ષા આપવામા આવતી.

(૨) આત્મા જેમ જેમ નબળાઈઓ આવતી ગઈ તેમ તેમ એ ગાળો લંબાવવો પડ્યો હતો અને ૧૨ વર્ષના ભયંકર દુષ્કાળને કારણે તો એ ગાળો વર્ષો સુધી લાંબો ચાલ્યો હતો

(૩) કારણ કે એનો હેતુ અપેક્ષિત ધર્મસ્થિરતા પ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી રાહ જોવાનો હતો

(૪) પરિણામ એથી એ આવતુ કે ધર્મસ્થિરતા પ્રાપ્ત થવાને કારણે પાછળથી દીક્ષિત થયેલા ક્યારેક વહેલા વડી દીક્ષા પામી શકતા અને પહેલા આવેલા પાછળ પણ રહી જતા

(૫) આથી ક્રમને કારણે કોઈને અસંતોષ ન થાય એ માટે પણ એવો નિયમ જરૂરી હતો કે જે ધર્મસ્થિરતા પ્રાપ્ત કરી શકે એ વહેલા પણ વડી દીક્ષા પામી શકે

(૬) એથી જ્યાં સુધી અનુકૂળ વાતાવરણને કારણે ૧૩ દિવસનો નિયમ પ્રવર્તમાન રહ્યો હતો ત્યાં સુધી ક્રમને કારણે બન્ને દીક્ષાનુ સરખુ જ મહત્ત્વ હતુ કારણ કે દીક્ષા અને વડી દીક્ષા વચ્ચે સરખુ જ અંતર રહેતુ

(૭) પણ પરિસ્થિતિ બદલાઈ ગઈ ત્યારે ધર્મસ્થિરતાની શરત પૂરી કરવા માટે દીક્ષાને બદલે વડી દીક્ષાનુ મહત્ત્વ વધી ગયુ અને તેથી વડી દીક્ષા બાદ જ દીક્ષાપર્યાય ગણવાનુ શરૂ થયુ 'उपस्थापनात प्रारम्य दीक्षा पर्याय गणना' વડી દીક્ષા પછી જ દીક્ષાપર્યાય ગણવામાં આવે છે–(કલ્પસૂત્ર–ટીકા)

(૮) આમ વડી દીક્ષાનુ વધી ગયેલુ મહત્ત્વ જ જણાવે છે કે ત્યાં સુધી નવદીક્ષિતો સાધુ જ ગણાતા

(૯) વળી એ પણ ધ્યાનમા લેવાની જરૂર છે કે એવા સાધુઓનો અતિ મોટો ભાગ પાછળથી વિશુદ્ધ બની મૂળ પરંપરામાં જોડાઈ ગયો હતો છતાં એમનામાંના કેટલાક સંઘબહિષ્કૃત બની સ્વચ્છંદ–પણે વિચરતા રહ્યા હતા એવાઓને સારૂપી યા સિદ્ધપુત્ર

તરીકે ઓળખાવી એ બધા જ સાધકોને અનુલક્ષીને નિશીથ ગાથા ૪૬૦૨ ચૂ. દ્વારા ખુદ શાસ્ત્રકારો તરફથી કહેવામાં આવ્યું છે કે એમનામાં ફક્ત મુનિવેશ હતો. ચારિત્ર્ય જેવું કંઈ પણ નહોતુ. આ પણ એક પ્રબળ પ્રમાણ છે કે એવા સાધકો વિશુદ્ધ થયા પહેલા મુનિ ગણાતા જ નહોતા.

(૧૦) આ અંગે પરિશિષ્ટમા આવેલા કેટલાક પ્રશ્નો ને તેના ઉત્તરો–ખાસ કરી અપવાદ માર્ગનુ આલંબન ગુપ્ત રાખવાની વાત, મુનિવેશ બદલવાની વાત, હરિશ્ચન્દ્ર ગણિવરનો પ્રશ્ન તથા ભદ્રબાહુકૃત ઓઘ-નિર્યુક્તિની અપવાદિક છૂટ વગેરે પ્રશ્નો શાંત ચિત્તે વિચારવામાં આવશે તો મારી વાત સમજાશે કે સાધકોનો વર્ગ એ મે ઊભું કરેલુ તૂત નથી પણ ઘટેલી ઘટના છે.

(૧૧) આમ પરંપરા વિશુદ્ધ રહી હોવા છતા વ્યક્તિગત રીતે કોઈ મુનિ–આચાર્ય નહી જ ફસાયા હોય એવુ તો મે કહ્યું જ નથી. એવી નબળાઈ તો સતયુગમા પણ ચાલતી હોય છે. પણ એ એક વ્યક્તિગત પ્રશ્ન છે. પરંપરાને એથી એની સાથે કંઈ જ લેવાદેવા નથી

આ પ્રકારે મારા સંશોધનમાં મને જે કંઈ જણાયું છે એ જ મેં અત્રે પ્રગટ કર્યું છે બાકી પરંપરાગત લોકોને કે પંડિતોને કોઈ કોઈ વાતો ગળે ઊતરે કે ન ઊતરે એ એક જુદી વાત છે બાકી વિચાર–ભેદ તો જગતમા ચાલવાનો જ. આમ છતાં થોડા ઘણા પણ મારું દૃષ્ટિબિંદુ સમજી શકશે તો ય હુ મારો પ્રયત્ન સફળ થયો માનીશ.

પ્ર ૧૯ તમે આચારાંગ તથા દશવૈકાલિક પરની પૂર્વાચાર્યોની ટીકાઓ ફરી વાચી જશો જ્યા શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મહારાજ જેવા સમર્થ પુરુષે જ માંસાહારનો અર્થ સ્વીકાર્યો છે ત્યા તમે કોણ? જો કે એ અર્થ જ મૂળમા સાચો હોય તો એની જૈન સંસ્કૃતિ પર બૂરી અસર નિર્માણ થાય. સંસ્કૃતિ જ તૂટી પડે. એ પણ અમારી કલ્પના બહાર નથી. પણ વસ્તુસ્થિતિ એ છે કે આ ગૂચવાડો ઊકેલી

શક્ય તેવો જ નથી જેથી એમાં માનું માગવા જેવું નથી સાપના દરમાં હાથ ઘાલવા જેવી એ વાત છે એથી કહેવું પડે છે કે શું એ પૂર્વાચાર્યોથી પણ તમે વધુ ડાહ્યા છો?

ઉ ૧૯ આપણે તો કશું જ નથી બાકી એ પૂર્વાચાર્યો સમર્થ હતા, જ્ઞાની હતા અને ખૂબ ડાહ્યા હતા એ આખું પણ મારો મહાવીર એમનાથી પણ અનેકગણો ડાહ્યો હતો જ્ઞાની હતો સર્વજ્ઞ હતો અને શાસ્ત્રોનો પ્રણેતા પણ હતો એથી આપણે મહાવીરનું માનવું કે પૂર્વાચાર્યોનું? આમ જ્યાં કહેવું પડે છે કે શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજનો માંસવાચક અર્થ સામે હોવા છતાં નથી જૈન સંસ્કૃતિ પર બૂરી અસર થઈ કે નથી જૈન સંસ્કૃતિ તૂટી પડી એથી સિદ્ધ થાય છે કે વસ્તુના અનેક પાસાઓ જેના જેટલી કેવળ દૃષ્ટિએ ધરાવતા ન હોઈ એમનું મંતવ્ય કદાચ સાચું હોય તો પણ આ દૃષ્ટિએ એકાંગી અને અપૂર્ણ જ ગણ્યું હોય કાં તો એમના કહેવાનો ભાવાર્થ આપણે તારવી ન શક્યા હોઈએ પણ વસ્તુસ્થિતિ જુદી છે

મૂળ વાત એ છે કે આચાર્યોએ એવા પાઠોનો અર્થ વનસ્પતિ કર્યો છે જ્યારે કેટલાક આચાર્યોએ માંસપરક કર્યો છે તો આમ બે અર્થો થવાનું કારણ શું? એથી તો સહેજે સાશંક થવાય કે પછી કયો અર્થ સાચો હશે? આનો એ કંઈક અંશે હરિભદ્રસૂરિ મહારાજની ટીકામાંથી પ્રાપ્ત થાય છે અને એ મારા નિબંધના મંતવ્ય સાથે પૂરેપૂરો મેળ ખાય છે એમ મને લાગે છે આ કારણે એમની જ ટીકા જોઈએ એઓશ્રી લખે છે કે

"बहु अट्ठिय पोग्गल अणिमिस वा बहु कन्टय
अत्थिय तिंदुय बिल्ल, उच्छुखंड वा सिंबलि"

(દશ વૈ. અ ૫ ગા ૭૩)

ટીકા विवर—बहु अट्ठिय तिगुत्र, बह्वस्थि 'पुद्गल' मांस अनिमिष वा बहु कण्टकम्, अयं किल—कालाद्यपेक्षया ग्रहणे

प्रतिषेध'; अन्ये त्वभिदधति वनस्पत्यधिकारात् तथा विध फलाभिधाने एते इति।

અર્થ : બહુ હાડકાવાળું માંસ, બહુ કાંટાવાળી માછલી તેમ જ અગથિયા, ટિંબરૂ ફળ, બીલી, શેરડીના કકડા, શાલ્મલિ વૃક્ષનું ફળ વગેરે જેમાં ખાવાનું થોડું અને ફેંકી દેવાનુ ઘણુ—એ વસ્તુઓ મારે કલ્પે નહી એમ કહીને મુનિ તે ન લે આ પાઠનો અર્થ આપણે વિચારી ગયા છીએ છતા ફરી એની સ્મૃતિ તાજી કરીએ તો જે માસમાથી હાડકા અને ફળફળાદિમાથી ઠળિયા, છાલ યા કૂચારૂપે ઘણો ભાગ ફેકી દેવો પડે છે એ બંનેમાં સરખુ જ પાપ છે એવો અર્થ પંડિતો કરે છે તો પછી જે માંસમા હાડકાં જ ન હોય એવા માંસ કરતાં જેમાથી થોડું ઘણુ ફેકી દેવું પડે છે એવા ફળ–ફળાદિમાં ઘણું પાપ રહેલુ છે, એવો અર્થ જ નીકળે જે કેટલો વિચિત્ર છે? ચુસ્ત માંસાહારીઓ પણ એવો અર્થ ન સ્વીકારી શકે, એ ખાસ ધ્યાનમાં લેવા જેવી વાત છે.

જો કે મૂળમા તો આ પાઠનો અર્થ વનસ્પતિ જ હતો. પણ અનિમેષ શબ્દને આધારે—માછલા જેવા આકારની વનસ્પતિ અર્થ હોવા છતાં—માછલાનો અર્થ લઈ સાથે એનો મેળ બેસાડવા પોગ્ગલ (પુદ્દલ)નો અર્થ પણ માસ કરવામા આવ્યો હતો. ને એવા અર્થનો આધાર લઈ એ કાળના લાલચુ મુનિઓએ પોતાના આચાર માટે સમર્થન મેળવ્યુ હતું. બાકી પોગ્ગલ નો અર્થ આપ્ટે જેવા માન્ય સસ્કૃત કોશોમા પણ 'માસ' નથી કરવામા આવ્યો. આમ છતાં એમના મંતવ્યનો અર્થ પાછળથી એ રોગમાથી મુનિઓ મુક્ત થવા છતા પણ અર્થ તરીકે તો ચાલતો જ રહેલો. કારણ કે એક અર્થ વહેતો મૂકયા પછી—વહેતો મૂકનારાઓથી પણ પાછો વાળી શકાતો નથી અને પછી તો કોશકારોને પણ એને સ્થાન દેવુ પડે છે ને એ રીતે એ પ્રમાણભૂત બની જાય છે, જે એ કાળનો ઇતિહાસ જાણવા પૂરતો મહત્ત્વનો છે. સાથે એ પણ ફરી જણાવવુ જરૂરી લાગે છે કે

મોટા ભાગના આચાર્યોએ વનસ્પતિ અર્થ કર્યો છે, કેટલાકે માંસપરક અર્થ કર્યો છે. પણ સૂરીજી મહારાજે માંસપરક અર્થ આપવા છતાં અપવાદ દશાની વાત કરી આ સમસ્યા ઉકેલવામા બહુ ઉપયોગી વસ્તુ પૂરી પાડી છે. તેવી જ રીતે ભદ્રબાહુસ્વામીએ પણ પાછળ જોઈ ગયા પ્રમાણે 'તરુણ હોવા છતાં રોગને કારણે કે નિર્બળતાને કારણે જરૂર હોય તો જ અપવાદ દશામાં એણે એ વસ્તુઓ (માંસ-મદ્યાદિ નવ વિગઈઓ) વાપરવી; બાકી નહી,' આમ કહીને સ્પષ્ટ પ્રમાણ પૂરું પાડ્યું છે. આ કારણે સિદ્ધ થાય છે કે શાસ્ત્રમા જે કાંઈ આવા પાઠો છે એ કેવળ રૂએલાઓના માટે અપવાદ પાઠો હોઈ 'ઉદ્ધાર પાઠો' છે, નહિ કે ઉત્સર્ગના.

ઇતિહાસના અંકોડા છૂટી જવાથી જે બે મહાપુરુષોના શબ્દો જ આજ સુધી આપણને મૂંઝવતા હતા એ શબ્દો એ જ આ સમસ્યા હલ કરવામાં આજે ખૂબ ઉપયોગી ભાગ ભજવ્યો છે. એથી માનવું પડે છે કે કાળદેવતાના સામ્રાજ્યમાં સમય પરિપક્વ થાય છે ત્યારે જ ફળ સિદ્ધિ આવીને ઊભી રહે છે.

આ પ્રકરણ પૂરું કરતા પહેલાં આપણે અપવાદોના પ્રકારો પણ જાણી લઈએ. અપવાદ મોટે ભાગે ૬ પ્રકારના છે.

(૧) વૈશ્રામિક અપવાદ : મુનિને પૂર્વના ભોગવિલાસનો અભ્યાસ ક્યારેક ન ડોલાવી મૂકે, એવી જાગૃતિથી પચ્ચખ્ખણ લઈ આયંબિલ ઉપવાસાદિ દીર્ઘ વ્રતો અતૂટપણે એ કર્યા કરે છે. પણ મહિનાઓ પછી એને આરામની જરૂર લાગે તો એ થોડો વખત છૂટું મોઢું રાખે એ વૈશ્રામિક અપવાદ છે. એથી વ્રતભંગ નથી થતો તેમ જ એ પતનનો માર્ગ પણ નથી. પણ ફરી ચડવા માટે થોડો સમય આરામ લઈ એ નવી શક્તિ મેળવવા માગે છે એટલું જ.

(૨) ઔદ્ધારિક અપવાદ : પૂર્વના ભોગ અભ્યાસને કારણે

કોઈ મુનિ લપસી પડે મુનિવેશ તજી ગૃહસ્થાશ્રમ ભોગવે, પણ ફરી બ્રહ્મચર્યાદિ મહાવ્રત પાળવાની ભાવનાથી ધર્મ માર્ગ તરફ વળવા ઇચ્છે તો એને ધીરે ધીરે ચઢવા માટે તિથિઓ પૂરતુ યા દિવસોની મર્યાદા વધારતુ બ્રહ્મચર્યનુ વ્રત પાળવાનુ વ્રત આપવામા આવે એ બ્રહ્મચર્ય મહાવ્રતનો અપવાદ છે તેવી જ રીતે માસાહારથી લલચાયેલા અને એમા ફસાયેલાઓને ધીરે ધીરે એમાથી છૂટી જવા માટે પ્રસગે પ્રસગે અમુક મર્યાદા મૂકવામા આવે એ બધા 'ઓદારિક અપવાદ'ના સ્વરૂપો છે

(૩) ઔત્સર્ગિક અપવાદ અપવાદ રૂપે પાચમની સવત્સરી ચોથની થઈ ચોનપડાનો પગ કદોરો આવ્યો જે આજે ઉત્સર્ગનુ રૂપ પામ્યા હોઈ ઔત્સર્ગિક અપવાદ ગણાય

(૪) સાધિક અપવાદ કારણવશાત્ શાસન હિતને નજરમા રાખી મનુ અમુક આદેશ આપે તે સઘ અપવાદરૂપે લે એ સાધિક અપવાદ છે જેમ કે એક સમય નાનુજયની યાત્રાએ ન જવાની આપેલી આજ્ઞા

(૫) શુભ હેતુ અપવાદ કારણવશાત્ શાસનના હિત ખાતર સમર્થ પુરુષો અપવાદ સમય માટે અપવાદ સેવે તે વિદ્યાભ્યાસ માટે મુનિવેશનુ તજવુ કાલકાચાર્યનો અનાર્ય દેશો પ્રવાસ, મનધારી રાજાને મહાગજ્ઞ સિદ્ધરાજને ત્યા ઠીકરી વગેરેનો ચાર પ્રકારનો આહારવગેરે

(૬) વિપરીતલીન અપવાદ તા માનિક દિનની જરૂર કોઈ રાખે કે મોગર દ્વારા મનિનો ગોચરીમા ખાને ચાની આપવી પાતી ઝૂંપ બાકીના દૂ માળમા બધનો રાખવા કરવાની પરેની મરજ ક્રોધણમા બાર રસ્તા માગણે પત્રી જોરવાની આપવી પરવાનગી વગેરે આવા અપવાદોનાથી શાસ્ત્રોમા આવેલ માસાહારને લગતા પાઠો એ બીજા વર્ગના 'ઔત્સર્ગિક અપવાદ'ના સ્વરૂપો છે પણ આજે

કોઈને એવો અપવાદ ન મળી શકે, કારણ કે આજે આપણે ભદ્રબાહુસ્વામીની નહીં પણ જેમણે ૪ મહાવિગઈઓનો સંપૂર્ણપણે નિષેધ ફરમાવ્યો છે, એ પછીના પૂર્વાચાર્યોની આજ્ઞા નીચે છીએ. એક વાત એ પણ છે કે આજે એની સાધનામાં સ્થિર થયા વિના શ્રમણ સંઘમા પ્રવેશ જ થઈ શકતો નથી. બાકી ભયંકર દુષ્કાળને કારણે એ યુગની પરિસ્થિતિ જ જુદી હતી અને એટલે જ અપવાદને સ્થાન આપવું પડ્યું હતું '

×

અંતિમ નિવેદન

જીવન ગમે તેટલું પવિત્ર હોય, એને માટે ગૌરવ હોય છતાં કર્મને-કાળને વશ થવું જ પડે છે, ભવિતવ્યતાને માન દેવું જ પડે છે એથી થયેલા આક્ષેપો માટે વેરેલી મૂંઝવણનો હરખ-શોક નહીં કરતા વિશુદ્ધિના તેજ-કિરણોનો ફરી પ્રકાશ પાથરના રહેવું એ જ કર્તવ્ય થઈ પડે છે ને એમાં જ સાચું શૌર્ય રહ્યું છે પણ આમ છેલ્લા ૨૫ વર્ષમાં ઉપરાઉપરી થયેલા આક્ષેપોના દમનાઓને લાગણે આપણામાં એવું શૌર્ય પ્રગટી શક્યું નથી, કારણ કે એક વિચાર આપણને મૂંઝવી રહ્યો છે કે જે ધર્મે અહિંસાને ચરમ સીમા સુધી પહોંચાડવાની સાધના કરી છે, એ જ ધર્મમાં માંસાહારની વાત કર્યાથી આવી તેમ જ એના પાઠો ને ટીકાઓ પણ ક્યાંથી ઉદ્ભવી આવ્યા— એનો ખુલાસો બીજાઓને કેવી રીતે ગળે ઊતરાવવો ?

પણ મૂળ વાત એ છે કે જે પડે છે એ જ ચડી શકે છે પાઠો હરે છે એ જ કાળ ભરી શકે છે બાળી સ્થિર—એ વાત જીવન જીવનાર નથી કદી ક્રાંતિ કરી શકતો કે નથી ઉત્થાન કરી રાખતો દોષ આવ્યા વિના ગુણ પ્રગટાવવાનું સામર્થ્ય પ્રગટતું જ નથી જગતમાં ધક્કો નાખ્યા વિના કોઈ કદી ઊંચે ચડી શક્યું છે ? આ રીતે છાશ વલોવાયા વિના અંદરનું સત્ત્વ બહાર નથી આવતું— માખણ નથી ઊતરતું તેમ કુદરતે જ કોઈ અગમ્ય યોગ નિર્માણ કર્યો હતો કે જેથી એવા નિમિત્તે અંદરનું સત્ત્વ બહાર ખેંચી કાઢી એ દ્વારા સમગ્ર દેશ પાસે એક મોટી ફાળ ભરાવવી હતી અને આપણે

જોઈ ગયા કે પ્રથમના વેશધારી એવા સાધક મુનિઓના ભવ્ય બલિ-દાનથી દેશે એક મોટી ફાળ ભરી પણ ખરી. આપણને એથી ગૌરવ પ્રાપ્ત થયું સાથે કર્તવ્ય બજાવ્યાનો આત્મસંતોષ પણ થયો.

પણ એમ છતા એટલું ખરું કે નથી એથી સંઘની પ્રતિષ્ઠા વધી કે નથી કોઈએ એની ખાસ નોંધ લીધી. અધૂરામાં પૂરું પંડિતોએ ઊલટા પરંપરા પર જ પ્રહારો કરવા માંડ્યા. આ કારણે આપણે પોતે જ મૂઝાયેલા હોઈ આપણું કહેવુ એમને ગળે ઉતરાવી શક્યા નથી એ સાચું છે પણ એ આપણો દુર્ભાગ્ય કાળ હતો. શાસ્ત્ર ભાષામાં વાત કરીએ તો ભસ્મગ્રહને કારણે એ આપણો પીડાકાળ હતો, અપયશકાળ હતો.

પણ આમ છતા અંદરની વિશુદ્ધિનું બળ એટલુ તીવ્ર હતુ કે એણે પોતાનું ખમીર ન ખોતા અંદરનું સત્ત્વ પ્રકાશિત જ કર્યે રાખ્યું છે, જે આપણા માટે આશાજનક પ્રેરક બળ છે. ધસમસતા પાણીનો પ્રવાહ મોટા મોટા વૃક્ષોને પણ મૂળમાંથી ઉથલાવી ફેંકી દે છે પણ ઘાસને એ ઉખાડી શકતો નથી, કારણ કે ઝાડ પ્રબળ દેખાવા છતાં એની શક્તિ સ્થૂલ શક્તિ છે; જ્યારે ઘાસ નિર્બળ દેખાવા છતાં સૂક્ષ્મશક્તિ ધરાવે છે, ને એટલે જ એ ટકી શકે છે. આમ જૈન ધર્મની અહિંસા શક્તિ ઘાસની જેમ સૂક્ષ્મ શક્તિ હોઈ એના ઉપરથી ગમે તેવી આંધીઓ પસાર થવા છતા એની સાધના સંયમની–ઉર્ધ્વમુખી પ્રયાણની હોઈ એની વિશુદ્ધિ ઝળહળતી જ રહી છે

આથી જો જૈન ધર્મની આંતરિક શક્તિઓ અને એની સાધના પાછળનું રહસ્ય સમજાયું હોત તો પંડિતો આ પ્રશ્ન જુદી જ રીતે વિચારી શક્યા હોત. પણ આપણે હવે એ જૂની ચર્ચાઓ–પ્રતિચર્ચાઓ જગાડવા નથી ઇચ્છતા તેમ જ આપણા અને તેમના દૃષ્ટિબિંદુમા અંતર સાધી ન શકાય એવો મોટો ખાસ ભેદ પણ નથી, કારણ કે આપણી દૃષ્ટિએ ફસાયેલા સાધકો સાચા અર્થમાં મુનિઓ નહોતા જ્યારે વેશને કારણે એમની દૃષ્ટિએ એ સાધકો મુનિઓ હતા.

એમની સામે આપણો કોઈ મોટો અને અમલ્ય વાંધો હોય તો તે આ કારણે નથી પણ ભગવાન મહાવીર પ્રત્યે કરેલા માંસાહારના આરોપ અંગે છે મે 'ભગવાન મહાવીર અને માંસાહાર'માં ૩૪ દલીલો વિચારણા માટે મૂકી છે એથી પૂર્વાપર સબંધોને ધ્યાનમાં લઈ કેવળ રૂઢ થયેલા અર્થને ચીપકી ન રહેતા ફરી તેઓ આ અંગે વિચારણા કરે એવું આપણે ઇચ્છીએ છીએ

મિસ મેયો જેવી કોઈ વ્યક્તિએ લખી નાખ્યું હોય કે મહાત્મા ગાંધીજી । પીતા, પણ આપણે જે રીતે ગાંધીજીને ઓળખીએ છીએ—જાણીએ છીએ, એથી સ્વપ્નામાં પણ એની અશ્રદ્ધા કે શંકા આમન આપણું રૂવાડુય ફરકતું નથી તેમ જે પુરુષે મનથી વચનથી કાયાથી જ નહીં પણ કરવા—કરાવવા—અનુમોદના, ઉત્તેજના કે પ્રેરણા આપવા સુધીની પણ હિંસાનો ઇન્કાર કરી સૂક્ષ્મ અહિંસા ધર્મનું પાલન કર્યું , અને જગતને પણ એવો આચાર શીખવ્યો છે—એ પુરુષ ભગવાન મહાવીર સાથે માંસાહારની વાત વળી જ કેમ શકે ? એક સુ શ્રન આ મી પણ આવી વાત જરૂરી સમજી શકે છે

એથી રહેવું પડે છે કે જો પંડિતોએ ટીકાર પાન્ડિત્યને દૂર કરી અને સામાન્ય ચૂથણા મૂકી Common Sense સામાન્ય બુદ્ધિથી પણ આ પ્રશ્ન વિચાર્યો હોત તો ય એ આવી ભૂલ ન કરી શકત પણ એ વિદ્વાન પંડિતોને આપણે શું કહી નાખીએ ? નારણ કે ચર્ચા—વાદિવા કે ત વાદથી એ જરૂરી પરાજય સ્વીકારી લે એમ માનવું વધારે પડતું છે પણ જ્યારે એ પોતે જ હૈયાની સૂઝથી આ પ્રશ્ન વિચારશે ત્યારે જ તેઓ સત્ય વાત સમજી શકશે પણ આપણો વિશ્વાસ છે કે કાળદેવતાના સામ્રાજ્યમાં સત્યનો ભાનુ વહેલો કે મોડો પ્રકાશ્યા વિના રહેવાનો જ નથી. પણ એ માટે કાળ પરિપક્વ થાય ત્યાં સુધી આપણે ધીરજ રાખવી પડે

પણ કાળ હવે પાકવા આવ્યો છે એમને જ આ દિશામાં

છેલ્લાં ૨૫–૩૦ વર્ષોથી પ્રયત્નો શરૂ થવા લાગ્યા છે. જોકે દુર્ભાગ્ય યોગને કારણે આપણે હતાશ થયેલા છીએ, ભયભીત પણ છીએ તેમ જ સત્ય વાત પ્રગટ કરવા જેટલા નિર્બળ પણ છીએ. તેમ જ એ બાબતમાં શંકાશીલ પણ છીએ. પણ એથી હતાશ થવાની કશી જ જરૂર નથી. ભગવાને તો એક જ વાત શીખવી છે કે સત્યને વળગી રહેવું એ જ એક માત્ર સારભૂત છે, ભલે પછી એથી ગૌરવ મળે કે નિંદા થાય, વિજય મળે કે પરાજય ભોગવવો પડે, પણ છેવટે વિજય તો આપણો જ છે, કારણ કે એને સત્યનું બળ છે.

આથી જો આપણો ધર્મ વિશુદ્ધ છે, આચાર વિશુદ્ધ છે. મુનિ પરંપરા વિશુદ્ધ છે. નિષ્કામભાવે કરેલી જનતાની સેવા વિશુદ્ધ છે તો પછી માંસવાચક અર્થ નીકળતા શબ્દોને કારણે ડર શાનો ? ભય કેવો ? એથી જેઓ આ કારણે ન છપાવશો–ન છપાવશો કહી વિરોધ પોકારે છે ત્યારે મારું લોહી ગરમ થઈ જાય છે અને હૈયામાથી વેદનાની આગ ઝરવા માંડે છે કે,

है क्या ? हमारे पूर्वजोंने ऐसा कौनसा पाप किया है—कौनसा बुरा काम किया है कि आज २३०० साल के बाद भी ‘ मत छपवाओ —मत छपवाओ ’ पुकारकर वे चिल्ला उठते है !

क्या हमने कहीं पर लोहीकी नदियॉं वहाई है ?। क्या किसी समाज या वर्गकी कत्लेआम चलाई हैं ?। क्या कोई वडे दंगे फिसाद खडे किये है ?।

‘ ऐसा तो नहीं है ? ’ ‘ तो है क्या ? ’

हमारी मुनिपरंपरा विशुद्ध होने पर भी — जो लोग पेट भरनेके लिये संघ में आ घूसे, और इन्होने मांस खा लिया तो उसमें हमारा ऐसा कौनसा गुना हो गया कि आज भी हम उनके लिये मुंह छिपाना चाहते हैं और बाद मे जिन्होने विशुद्ध होकर सारे भारतको उठाया, उनकी गौरवभरी गाथाएँ भी हम दबा देते है ?

છુ તો માનુ છુ કે વિરોધ કે અણગમો બતાવનારા પરાજિત મનોદશાને કારણે લઘુતાગ્રંથિ (Inferiority Complex)થી પિડાયેલા પીડાઈ રહ્યા છે

પરાજયોની પરંપરા

પરંતુ એમાં એમનો દોષ નથી એનુ પણ કારણ છે કારણ કે આઠ સદી પરાધીનતાથી ત્રસ્ત બની જેમ જેમ આપણે કામ કરતા ગયા તેમ તેમ આપણો જ વિરોધ થતો ગયો જ્ઞાનીઓ સેવા કરી, જનતાના અતિ પોષણને વિચાર્યુ ત્યારે તો આપણને જ સાફ જવાનો વખત આવ્યો (શંકર, રામાનુજ તથા નિગાર્યત યુગમા) યજ્ઞ આનો વિરોધ કર્યો ઘર ઘર શાનતુ કર્માર્ગખાનુ મધ ગયુ તો નાસ્તિક-પાખંડી કરીને આપણી સામે જ તિરસ્કાર એક વાતા રંગ લેનુ કરી લીધુ, તેમ જ કોઈ કોઈ જગાએ તો આપણને અસ્પૃશ્ય જ માની લીધા અને જનતાને બ્રાહ્મણના ગઢમાથી મુક્ત કરવા લગભગ સફળતા મેળવી તો ઉપરથી આજે આપણા જ માથે બ્રાહ્મણના ગેરનો દોષનો બોજ સાથે નાખવામાં આવી દીધી

આવી અવળાઈ જેમ જેમ આપણે પ્રતિકાર કરતા ગયા તેમ તેમ એ સમસ્યા વધતી જટિલ બનતી ગઈ અને આપણા પ્રયત્નો પણ નિષ્ફળ જતા ગયા મહાન પૂર્વાચાર્યોય અસફળ નીવડ્યા અને પ્રભાવશાળી વ્યક્તિઓને પણ હાર ખાવી પડી આવી સારા કામો કરતા છતા પણ અપયશ જ મળ્યા કરતો કારણ એ હતુ કે ભાગ્ય આપણુ પ્રતિકૂળ હતુ 'ભગવાન'નો આપણા પર અનુગ્રહ નહોતો આપણો એ પૂર્ણ દુર્ભાગ્ય હતો શાસ્ત્ર ભાષામા કહીએ તો ભગવદની આપણા પર વક્ર દૃષ્ટિ હતી આ બધા કારણોને આ સદીઓની પરાજિત મનોદશાએ આપણામા લઘુતાગ્રંથિ (Inferiority Complex) પેદા કરી છે, અને એને કારણે આવો પ્રશ્ન ઉઠતા જ આપણે ગભરાઈ ઉઠીએ છીએ માનુ કે વીર્ય આપણુ હણાઈ ગયુ છે, હિંમત આપણી તૂટી ગઈ છે

પણ તે હિ નો દિવસો ગતા· હવે આપણા માઠા દિવસો ચાલ્યા ગયા છે. દુર્ભાગ્ય યોગ હવે પૂરો થાય છે. જે 'કાળદેવતા' ગઈ કાલ સુધી પ્રતિકૂળ હતો તે હવે આજે આપણને અનુકૂળ બની સાથ આપવા તત્પર બન્યો છે. જો એમ ન હોત તો ૨૦૦૦ વર્ષથી ગહન સમસ્યારૂપ બનેલો આ પ્રશ્ન આટલી સરળતાથી અને તે પણ ખાસ પ્રબલ પ્રયત્ન વિના સફળતાના દ્વાર સુધી ન પહોચી શક્યો હોત

છેલ્લાં ૩૦ વર્ષ સુધી આ પ્રશ્ને આપણને ખૂબ જ તંગ કર્યા હતા. એ અંગે કુસ્તીજંગો પણ ખૂબ ખેલાતા રહ્યા હતા. અને આપણી મૂંઝવણોનો પણ કોઈ પાર નહોતો, કારણ કે આપણે ત્યારે મંથન કાલમાં હતા, પ્રસવની પીડામાં હતા. પણ એથી હવે એને પરિણામે જ આજે આપણે માખણ ઊતારી શકયા છીએ

આથી હું નિરાશ થયેલા—નિસ્તેજ—નિર્વીર્ય બનેલા સાધર્મી બંધુઓને ભારપૂર્વક કહું છુ કે 'ઊઠો, જાગો અને હિંમતપૂર્વક—દૃઢ સંકલ્પ સાથે એક નવો નાદ સમગ્ર વાતાવરણમાં ગૂંજતો કરી દો, અને વિશ્વાસ રાખો કે પડતી પછી ચડતી, નિરાશા પછી આશા અને પરાજય પછી વિજય નિ શંક આવ્યા જ કરે છે

જો જોવાની દૃષ્ટિ સાંપડે તો સ્પષ્ટપણે જોઈ શકાય છે કે નવ-યુગની ઉષા આપણને હવે તાજગી આપી જગાડી રહી છે. અને આપણો અંધકાર યુગ હવે પૂરો થાય છે. આજ સુધી આપણે ખૂબ સહ્યું, આપત્તિઓ ઊઠાવી. નિરાશાઓ ભોગવી અને ઝંઝાવાતો-માંથી પસાર થયા. પણ હવે આપણા ભાગ્યનો ભાનુ ઊગી રહ્યો છે. એથી ખૂણે ખૂણેથી નિરાશાઓ—કાયરતાઓને ખંખેરી નાખી ઊઠો. જાગો અને ભવ્ય ભૂતકાળથી પણ ગૌરવવંતુ ભવિષ્ય ઘડવાનો સંકલ્પ કરી બેઠા થાઓ.

ગઈ કાલ સુધી આપણને નાસ્તિક—પાખંડી માની આપણા ધર્મ-શાસ્ત્રોને અડવામા પાપ મનાતું. આજે દેશ કે પરદેશોમા જૈન

સાહિત્યની માગણી થઈ રહી છે આજ સુધી અહિંસાને કારણે દેશને નિર્વીર્ય—નામર્દ બનાવવાનો આપણા પર આરોપ હતો ઘૃણા પણ હતી પણ અહિંસાની શક્તિથી દેશ આઝાદ થયો ત્યારે આજે દુનિયા અહિંસાનો અભ્યાસ કરવા લાગી છે તપ–ત્યાગ અંગે પણ આપણી હાંસી ઉડાવવામાં આવી રહી હતી આજે એનું મહત્ત્વ જગતના જાણીતા માણસો સમજવા લાગ્યા છે અને સ્યાદ્વાદ અંગે પણ કંઈ ઓછા વૈચારિક આક્રમણ નથી થયા પણ આજે બીજાઓના દૃષ્ટિબિંદુને સમજવાની ઉદારતા જગવ્યાપી બનવા લાગી છે આમ અહિંસા–ત્યાગ–તપ અને વૈચારિક ઉદારતાના જૈન મહાવીરી સિદ્ધાંતો જગમાન્ય થવા લાગ્યા છે

આથી યુગ હવે આપણી તરફદારી કરી રહ્યો છે ત્યારે હું મારા ધર્મ બાંધવોને પ્રાર્થના કરું છું કે આપણા પૂર્વજોએ કોઈ બૂરું કામ નથી કર્યું પણ બીજાઓને બુરાઈઓમાંથી છોડાવવાનું જ કામ કર્યું છે એથી એ વિચારને આગળ કરીને એવું વાતાવરણ જમાવો કે ખોટા આરોપો મૂકવાની કોઈની હિંમત જ ન ચાલે તેમ જ જેઓ આરોપ લગાડી ચૂક્યા છે એમનો અવાજ પણ બોદો બની જાય પ્રતિકાર કરવાનો આ જ એક માત્ર માર્ગ રહેતો છે પણ એ ત્યારે જ બને કે જ્યારે આપણે ગુરુભાવ (Superiority Complex)થી પ્રેરિત બની જાગી ઊઠીએ, અને ફરી વીર્ય પ્રગટાવી તેજસ્વી અને પ્રભાવશાળી બની રહીએ પણ એ માટે આપણે દૃઢ સંકલ્પ પેદા કરવો પડશે અને શાસનગૌરવની અસ્મિતાને પણ પૂરી માત્રામાં પ્રગટાવવી પડશે.

एक बात और भी कहनी पड़ती है कि मन्दिर—मूर्तिपूजा—उत्सव—महोत्सवादि कायम करने का हेतु जीवन को विशुद्ध बनाना सिद्ध है धर्मभावना को जगानेके लिये है—ज्ञान और भक्ति का प्राप्त करनेके लिये है परन्तु जब धर्म दर्शन ही समाप्त हो जाता है तब हमारी भक्ति रद कर्ती है—विकास स्थगित हो जाता है।

हमे तो धर्म का सारे विश्व में प्रचार करना है और इसके लिये साहित्यका प्रचार भी नये ढंगसे करना है और टूटते हुये समाजको भी खडा करना है—सगठित बनाना है और तब ही धर्ममें एक नया तेज—नया जोश प्रगटेगा। बाकी सिर्फ पूजा—महोत्सवो से न कोई धर्म टिकता है—न उसका प्रभाव फैलता है।

अंतिम विजय की आशा:

इसलिये जो धर्म की प्रभावना करनी हो, भगवान महावीर के अमर संदेश को जग प्रचारित करना हो तो हमे ज्ञान बढाना होगा, शक्ति बढानी होगी, चारित्र बढाना होगा और संकल्पको भी बढाना होगा। और तब ही भय, शर्म, कायरता और लघुभाव जैसी—समाजमे फैली हुई कमजोरियाँ नष्ट होगी और तब ही हमारा प्रभाव बढता रहेगा।

आज तो सिर्फ दिल की यही भावना है परन्तु जब यही भावना एक दिन साकार बनेगी तब छाये हुए अंधार बादल हटकर नयी रोशनी हमे उज्ज्वल बनायेगी और तब ही हमारा विजय प्रस्थान फिरसे शुरु होगा और महावीरके शासनकी धर्मपताका एक दिन समग्र विश्व मे लहराने लग जायगी।

આથી ફરીને છેલ્લે ભારપૂર્વક હું મારા સાધર્મી બંધુઓના મનમા એ ઠસાવવા માગુ છુ કે અહિસાની દૃષ્ટિએ યોગ્ય જવાબો આપવા છતાં આપણે આપણી વાત પંડિતોને ગળે ઉતરાવી શકતા નહોતા તે માટે કારણ એ હતુ કે એક તો મહાવીર યુગની પ્રાચીન ભાષા—કે જે એનાથી યે ઘણા પ્રાચીન કાળમા જ્યારે ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો પ્રશ્ન જ ઊઠ્યો નહોતો ત્યારે માસ અને વનસ્પતિ બને અર્થોમાં વપરાતી ભાષામાથી જ એ ઊતરી આવી હતી, જોકે પાછળથી ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો પ્રશ્ન ઊઠ્યા બાદ વનસ્પતિ અને માસપરક બને જાતના અર્થોને સૂચવવા શબ્દોને હવે એક યા બીજા વર્ગમાં સ્થિર કરવાની પ્રક્રિયા શરૂ થઈ ગઈ હતી પણ **આગમોની ભાષા ત્યારે સ્થિર બની**

ગઈ હોઈ આજની દૃષ્ટિએ નામનાયક જ રહી ગઈ આ ગૂંચનારો મટાડવા સ્પષ્ટતા માટે ટીકાગ્રંથો રચાયા પણ દુષ્કાળને કારણે એ નષ્ટ થયા અધૂરામા પૂરુ પતિત સાધકોએ ભગના અને .રી એન બગાભ્યો અને તેમા પણ નળી શાસનહિતને નજરમા રાખી એવાઓને સમાવી લેવા—સુધારવા એમને નવા મન ગમતા પાઠો આપ્યા જેથી વળી શકાને ફરી નવુ બળ મળના લાગ્યુ ને આનો રંગ વળી આચાર્યોની ટીકાઓમા પણ ઊતરી આવ્યો પછી શુ બાકી રહે ? જેકે એથી એક બાજુ સૂક્ષ્મ અહિંસા ધર્મ અને બીજી બાજુ માસાહાર એ બેનો કદી મેળ જ મળતો નહોતો, આની આ કોયડો નિભર નિ ગૂંચાયે જ જતો હતો જેથી પરંપરાએ સૂક્ષ્મ અહિંસા પાલનના ધર્મ પર જ ભાર મૂક્યો અને પંડિતોએ શબ્દોને પકડી રાખ્યા પણ ન કોઈએ આ પ્રશ્નનુ નિશ્લેષણ કર્યું, ન કોઈએ સંશોધન કર્યું, ન કોઈએ ઇતિહાસ ગોત્યો કે ન કોઈએ ભાષાશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ ખોજ કરી આવી આ પ્રશ્ન મૂળમા જ ગૂંચાયેલો હોઈ જીવનની પરમ નિર્દ્દુતા હોના છતા પ્રગટેલા ગૂંચનાડાથી આપણે પોતે જ બાશક હતા—મૂંઝાયેલા હતા

પણ હવે આ પાઠોનુ રહસ્ય પ્રગટ થવાથી તથા અમની ગમ્ય સાથ લાગવાથી આપણી મૂંઝવણ મટી જશે દીનતા અને લઘુતાની ગ્રંથિ છૂટી જશે સાશકતા નિર્મૂળ થશે ભ્રમણાઓ ભાગી જશે ઝ—ડગમ પણ ચાલ્યા જશે એટલુ જ નહીં, કગડોની મચ્યાને માસાહારના દોષમાથી ઉગારી લીધી હોઈ એના ગૌરવભર્યા ઇતિહાસને જાગે આપણામા એક પ્રકારનુ ગૌરવ તેજ પ્રગટી ઊઠશે, સાથે વિજય પ્રાપ્ત કર્યાનો આત્મસંતોષભર્યો ગર્વ પણ પેદા થશે એથી ઉન્નત મસ્તકે અને ગૌરવભરી તેજસ્વી ભાષામા જગતને પડકાર કરીને જૈન ધર્મના ઉદાત્ત દૃષ્ટિકોણને સમજવાનુ આહ્વાન આપો અને પછી પંડિતોને આપણી વાત ગળે ઊતરે કે ન ઊતરે અને એની

ચિંતા કે પરવા રાખવાની પણ હવે કશી જ જરૂર નથી. બાકી આપણે પોતે જ આ બધી મૂંઝવણોમાંથી મુક્ત બની હવે જે નિર્ભયતા, નીડરતા અને નિશંકતા પ્રાપ્ત કરી હળવા બની રહ્યા છીએ એ જ આપણો એક મહાન વિજય છે.

એથી છેલ્લે આશા રાખું છું કે મેં પ્રગટ કરેલો આ ગૂઢ સમસ્યાનો ભેદ યથાતથ્ય હોય અને તે માન્ય થવા યોગ્ય હોય તો એ ખાસ જરૂરનું લાગે છે કે આ સમસ્યાનો ભેદ સર્વત્ર ભિન્ન ભિન્ન ભાષાઓમા પ્રચારિત થવો જોઈએ, અને તો જ કરવામાં આવેલા આક્ષેપો કેવા ખોટા હતા–વિમાર્ગે દોરનારા હતા, સાથે જૈન ધર્મની કલ્યાણ ભાવના કેવી ઉદાત અને ભવ્ય હતી–એ પણ જગત જાણી શકશે.

તા. ૧–૧–૬૬

રાજેન્દ્રગૃહ ભંડાર, શાહ રતિલાલ મફાભાઈ

માંડલ (જિ. અમદાવાદ)

લેખકના અન્ય પુસ્તકો

નામ — **પ્રકાશક**

(૧) ત્રિશલાનંદન મહાવીર — અસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય—અમદાવાદ (પાના ૧૨૫) જૈનેતર વિદ્યાર્થીઓને નજર સમક્ષ રાખી લખાયેલું પુસ્તક

(૨) અષ્ટ મંગલ — 'જૈન' કાર્યાલય ભાવનગર (સૌરાષ્ટ્ર) (પાના ૧૨૦) જૈન ધર્મની આઠ મૌલિક કથાઓ

(૩) ભગવાન મહાવીર અને માંસાહાર — સિદ્ધહેમ સભા—પાટણ (ઉ. ગુજરાત) (પાના-૧૦૮) ભગવાન મહાવીર પ્રત્યે થયેલા માંસાહારના આરોપ અંગે ૩૪ દલીલો દ્વારા પ્રમાણો સાથે અપાયેલો જવાબ

(૪) મારા જીવનના સંસ્મરણો — જૈન યુવક સંઘ—મુંબઈ (પાના ૬૫)

(૫) ચમત્કાર અને વહેમો — અરવિંદ લીનચંદ શાહ, (ધૂની) માંડલ (જિ. અમદાવાદ) (પાના ૧૦૦) જેની ૧૦૦૦ પ્રતો ૪ માસમાં જ ખપી ગઈ

ઉપરના પાંચે પુસ્તકોની એક પણ કોપી સિલકમાં રહી નથી

લેખકના અન્ય અપ્રકટ પુસ્તકો

(૬) મખનાણનો ઇતિહાસ — જૂના ઝાલાવાડનો અર્થાત્ માંડલ-પાટડી-વિરમગામ તથા ભાલના પ્રદેશનો ૧૩૦૦ વર્ષનો ક્રમબદ્ધ ઇતિહાસ પાના આશરે ૨૫૦ (૧૫-૨૦ ચિત્રો સાથે છપાઈ ગયો છે)

(૭) માંડલના ઇતિહાસની શૌર્ય—રસભરી કુરબાનીની કથાઓ — શિલાલેખો ૮૫ ની સંશોધિત કરી તેમજ ઇતિહાસ પ્રાપ્ત કથાઓ—આશરે પાના ૧૦૦-૧૨૫

(૮) **સોળ ગ્રામ્યસતીઓ :** ગ્રામ્યજીવનની અભણ નારીઓના ત્યાગ—બલિદાનની ૧૬ પ્રેરણાદાયી સત્ય ઘટનાઓ—પાના આશરે ૧૦૦–૧૨૫

(૯) **બાળકોની સંસ્કાર કથાઓ :** માગ ૪૨ વર્ષના શિક્ષક તરીકેના જીવન દરમ્યાન—વિદ્યાર્થીઓના જીવનમાં બનેલી સત્ય ઘટનાઓને ગૂંથતી કથાઓ—આશરે પાના ૭૫.

(૧૦) **બાળકોની ઘડતર કથાઓ :** ઉપર મુજબ જ વીણેલી સત્ય ઘટનાઓ આશરે પાના ૭૫

(૧૧) **ભગવાન મહાવીરના ઉપદેશ વચનો :** આજના યુગને અનુરૂપ—આજની સમસ્યાઓને હલ કરે તેવા—ભગવાનના મૌલિક વિચારો વ્યક્ત કરતા ઉપદેશ વચનોનો સંગ્રહ —પાના ૨૫

(૧૨) **ભગવાન મહાવીરની ઉપદેશ ધારા :** પુના તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ યોજિત સ્પર્ધામાં ૨૨૭ લેખકોમા પ્રથમ પુરસ્કાર પ્રાપ્ત નિબંધ—આશરે પાના ૨૦ (જે તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ —પુના નજીકમા પ્રસિદ્ધ કરશે)

(૧૩) **જૈન ધર્મની ગૌરવ ગાથાઓ :** આજ સુધી રહેલી કેટલીક અપ્રગટ કથાઓ પાના ૧૨૦ થી ૧૩૦

(૧૪) **જૈનધર્મની બલિદાન કથાઓ :** આ જાતની કથાઓ આજ સુધી લખાઈ જ નથી પાના ૧૨૦ થી ૧૩૦

(૧૫) **જૈનધર્મની ક્રાંતિકથાઓ :** જૈન સંપ્રદાયે પકવેલા ક્રાંતિકારીઓની અદ્‌ભૂત કહાનીઓ પાના ૧૨૦ થી ૧૩૦

(૧૬) **ભગવાન મહાવીર અને તેમના અંતેવાસીઓ :** ભગવાનના સળંગ ચરિત્રને કથાઓ દ્વારા ગૂંથી લેવામાં આવેલું છે. પાના ૧૨૦ થી ૧૩૦

આ પુસ્તક—યશોવિજયજી જૈન ગ્રંથમાળા—ભાવનગર તરફથી

પ્રસિદ્ધ કરવા જાણીતા સાહિત્યકાર શ્રી જયભિખ્ખુએ
રાખી લીધુ છે

(૧૭) બાલ મહાવીર કાંડ ૪૫ઃ હિંદી કાવ્યો સાથે ગુજરાતીમા—
ભગવાનના બાળજીવનની ૪૪ કથાઓ ભગવાનના
ઉત્તરોત્તર જીવન વિકાસને અનુરૂપ ઘટનાઓથી ગૂંથી
લેવામા આવી છે આ કોઈ શાસ્ત્રીય ચરિત્ર નથી પણ
એક ભક્તની દૃષ્ટિએ લખાયેલુ ભગવાનના ૨૦ વર્ષ
સુધીનુ જ ચરિત્ર છે પાના ૨૨૫ થી ૨૫૦

(૧૮) 'જૈનધર્મ અને આચારણ પરિચય' નો હિંદી અનુવાદ

(૧૯) જૈનધર્મ અને મંથ ૩૫૦ થી ૩૭૫ પાનાનો આ ગ્રંથ
ભાગ અધ્યયનના નિચોડરૂપ છે ભગવાનનુ જીવન, જૈન
તત્ત્વજ્ઞાન—જૈન ધર્મના મૌલિક સિદ્ધાંતો પર લખાયેલા
૪૪ પ્રકરણો જૈન ધર્મનો ઇતિહાસ આચારવિચાર
માન્યતાઓ મંદિર, ઉપાશ્રયો, ગચ્છો, ફિરકાઓ સામાજિક
વર્તમાન પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ ઉપરાંત જગતમા ચાલતા
૪૦ જેટલા ધર્મો તથા મહાન ચિંતકોના વિચારોની રૂપ
રેખા સાથે અનેક વિષયો તથા માહિતીઓથી ભરપુર
આ એક જ ગ્રંથ એક સામાન્ય જૈનેતર વાચી જૈન
ધર્મ—સમાજ તથા આચારવિચાર વિષે પૂર્ણ ખ્યાલ
મેળવી શકે ઉપરાંત એ તુલનાત્મક દૃષ્ટિથી લખાયેલો
કોઈ પાઠ્યપુસ્તક તરીકે પણ એ ચાલી શકે તેમ છે

તા ૬ જેમ જેમ આર્થિક અનુકૂળતાઓ આપ ની જેમ યા કોઈ
સાહિત્ય સંસ્થા સહાય કરશે તેમ તેમ એ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ
કરવાની આશા રાખુ છુ સાથે 'ભગવાન મહાવીરની
જાતક કથાઓ તથા સત્યનારાયણની કથાની જેમ 'ભગવાન
કથા પણ લખવા ઇચ્છુ છુ પણ એ સંયોગો—સહાય
અને શારીરિક સ્વાસ્થ્ય પર આધારિત છે